

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANA BİLİM DALI**

**BANKACILIK SEKTÖRÜNDE RİSK ODAKLI İÇ
DENETİM SİSTEMİ**

Yüksek Lisans Tezi

Beste Akyürek

Ankara-2006

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANA BİLİM DALI**

**BANKACILIK SEKTÖRÜNDE RİSK ODAKLI İÇ
DENETİM SİSTEMİ**

Yüksek Lisans Tezi

Beste Akyürek

Tez Danışmanı

Yrd.Doç.Dr.Orhan Çelik

Ankara-2006

TEZ ONAY SAYFASI

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI**

BANKACILIK SEKTÖRÜNDE RİSK ODAKLI İÇ DENETİM SİSTEMİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı: Yrd.Doç.Dr.Orhan Çelik

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Yrd.Doç.Dr.Orhan Çelik

.....

Doç.Dr.Güven Sayılğan

.....

Yrd.Doç.Dr.Yiğit Özbek

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Tez Sınavı Tarihi 22.09.2006

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR CETVELİ.....	iv
TABLolar CETVELİ.....	v
ŞEKİLLER CETVELİ.....	vi
GİRİŞ.....	

I.DENETİM VE BANKACILIK FAALİYETLERİ

1.1.DENETİM NEDİR ?	1
1.2.DENETİM İLE İLİŞKİLİ KAVRAMLAR.....	4
1.3.DENETİM TÜRLERİ.....	5
1.3.1.Yapılış Amacına Göre Denetim.....	5
1.3.2.Yapılış Nedenlerine Göre Denetim	9
1.3.3.Uygulama Zamanına Göre Denetim.....	9
1.3.4.Denetçi ile İşletme Arasındaki Örgütsel İlişki Yönünden Denetim.....	10
1.3.4.1.Bağımsız Dış Denetim.....	10
1.3.4.1.1.Genel Standartlar.....	12
1.3.4.1.2.Çalışma Standartları.....	13
1.3.4.1.3.Raporlama Standartları.....	15
1.3.4.2.Kamu Denetimi.....	16
1.3.4.3.İç Denetim.....	16
1.4.BANKA KAVRAMI VE YASAL DÜZENLEMELER.....	20
1.5.BANKA TÜRLERİ.....	21
1.5.1.Kuruluş Kanunlarına Göre Bankalar.....	21
1.5.1.1.Özel Bankalar	22
1.5.1.2.Kamu Bankaları.....	23
1.5.1.3.Merkez Bankaları.....	24

1.5.2.Kullandıkları Kaynaklara Göre Bankalar	26
1.5.2.1.Kalkınma ve Yatırım Bankaları.....	26
1.5.2.2.Katılım Bankaları ve Mevduat Bankaları.....	27
1.6.BANKACILIK SEKTÖRÜNDE RİSK.....	34
1.7.BANKACILIK SEKTÖRÜNDE DENETİM.....	38
1.7.1.Uluslararası Denetim	39
1.7.2.Kamu Denetimi.....	39
1.7.3.Bağımsız Dış Denetim.....	42
1.7.4.İç Denetim	48

II.BANKACILIK FAALİYETLERİNİN DENETİMİ VE GÜNCEL UYGULAMALAR

2.1.BANKACILIK SEKTÖRÜNDE	
GELENEKSEL İÇ DENETİM SİSTEMİ.....	52
2.2.GELENEKSEL İÇ DENETİM SİSTEMİ VE RİSK.....	58
2.3.BANKACILIK SEKTÖRÜNDE RİSK YÖNETİMİ.....	66
2.3.1.Birinci Yapısal Blok-Asgari Sermaye Gereği.....	69
2.3.1.1.Kredi Riskine Esas Sermaye Gereği.....	71
2.3.1.1.1.Standart Yöntem.....	71
2.3.1.1.2.İçsel Derecelendirme Yöntemi.....	73
2.3.1.1.3.Gelişmiş İçsel	
Derecelendirme Yöntemi.....	75
2.3.1.2.Piyasa Riskine Esas Sermaye Gereği.....	75
2.3.1.2.1.Standart Yöntem.....	75
2.3.1.2.2.İçsel Modelleme Yöntemi.....	77
2.3.1.2.2.1.Varyans-Kovaryans VAR	78
2.3.1.2.2.2.Tarihi Simülasyon	79
2.3.1.2.2.3.Monte Carlo Simülasyonu	79
2.3.1.3.Operasyonel Riske Esas Sermaye Gereği.....	81

2.3.1.3.1.Temel Gösterge Yöntemi.....	82
2.3.1.3.2.Standart Yöntem.....	82
2.3.1.3.3.İleri Ölçüm Yöntemi.....	83
2.3.2.İkinci Yapısal Blok-Denetim Otoritesinin İncelemesi	84
2.3.3.Üçüncü Yapısal Blok-Piyasa Disiplini.....	86
2.4.BANKACILIK SEKTÖRÜNDE	
RİSK ODAKLI İÇ DENETİM SİSTEMİ.....	87
2.4.1.Risk Odaklı İç Denetim Sistemi Organizasyon Yapısı.....	87
2.4.1.1.Risk Yönetim Merkezi.....	89
2.4.1.2.İç Kontrol Merkezi.....	91
2.4.1.3.Teftiş Kurulu.....	93
2.4.2.Risk Odaklı İç Denetim Süreci.....	94
2.4.2.1.Risklerin Değerlendirilmesi.....	95
2.4.2.1.1.Faaliyetlerin Önem ve Önceliğinin Belirlenmesi.....	96
2.4.2.1.2.Risklerin Türü, Seviyesi ve Gelişim Yönünün Belirlenmesi	97
2.4.2.1.3.Risk Yönetim Sistemlerinin Yeterliliğinin Değerlendirilmesi.....	99
2.4.2.1.4.Net Riskin Değerlendirilmesi	100
2.4.2.2.Risk Yapısına Uygun Denetim Plan ve Programlarının Hazırlanması.....	102
2.4.2.3.İnceleme Süreçlerinin Uygulanması.....	103
2.4.2.4.Bulguların Raporlanması.....	104
III.SONUÇ.....	106
KAYNAKÇA.....	109
EK-1.....	121
ÖZET	122
ABSTRACT	123

KISALTMALAR CETVELİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
a.g.t.	: Adı Geçen Tebliğ
a.g.y.	: Adı Geçen Yönetmelik
AICPA	: American Institute of Certified Public Accountants-Amerikan Sertifikalı Kamu Muhasipleri Enstitüsü
APYK	: Aktif Pasif Yönetimi Komitesi
BDDK	: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
BIS	: Bank for International Settlements-Uluslararası Ödemeler Bankası
CIA	: Certified Internal Auditor-Sertifikalı İç Denetçi
ECB	: European Central Bank-Avrupa Merkez Bankası
IAS	: International Accounting Standards-Uluslararası Muhasebe Standartları
IASB	: International Accounting Standards Board-Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu
IASC	: International Accounting Standards Committee-Uluslararası Muhasebe Standartları Komitesi
IFRS	: International Financial Reporting Standards-Uluslararası Finansal Raporlama Standartları
IIA	: The Institute of Internal Auditors-İç Denetçiler Enstitüsü
IMF	: International Monetary Fund-Uluslararası Para Fonu
IOSCO	: International Organization of Securities Commissions-Uluslararası Sermaye Piyasası Kurulları Örgütü
M.Ö.	: Milattan Önce
SPK	: Sermaye Piyasası Kanunu
TBB	: Türkiye Bankalar Birliği
TCMB K.	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kanunu
TTK	: Türk Ticaret Kanunu
WB	: World Bank-Dünya Bankası
ROİDS	: Risk Odaklı İç Denetim Sistemi
RYM	: Risk Yönetim Merkezi

TABLÖLAR CETVELİ

TABLO-1	: Denetim Türleri.....	8
TABLO-2	: Bazı Ülkelerdeki Kamu Denetimi Uygulamaları.....	40
TABLO-3	: Risk Yönetimi Süreci.....	67
TABLO-4	: Kurumsal Krediler ve Risk Ağırlıkları.....	73
TABLO-5	: Vade Merdiveni.....	77
TABLO-6	: İstisna Sayıları ve Ek Çarpım Faktörleri.....	81
TABLO-7	: İş Kolları Beta Faktörleri.....	83

ŞEKİLLER CETVELİ

ŞEKİL-1	: Kamu Bankalarının Bankacılık Sektörü İçindeki Payı.....	24
ŞEKİL-2	: Net Ekonomik Sermaye.....	61
ŞEKİL-3	: Risk Odaklı İç Denetim Sistemi Organizasyonu.....	88

GİRİŞ

Tarihsel süreç içerisinde iktisadi, sosyal ve siyasal pek çok gelişmeden etkilenen bankacılık sektörü, 1980’den itibaren ilk olarak Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere’de uygulanmaya başlanan arz yanlı iktisat politikaları ile yeni bir döneme girmiştir. Mal, hizmet ve sermaye akımları üzerinde her türlü korumacı önlemin kaldırılarak, devlet müdahalesinin en aza indirildiği neo-liberal politika uygulamalarıyla bankalar sınır ötesi işlemlere ağırlık vermiş, bankacılık faaliyetleri yerel ölçekten çıkıp, uluslararası bir nitelik kazanmıştır. Serbest piyasa uygulamaları kur, faiz ve diğer finansal göstergelerde ani değişimleri de beraberinde getirmiş, bankalar çok farklı risk gruplarıyla karşı karşıya kalmıştır.

Piyasa koşullarındaki değişim, uluslararası bankacılık alanındaki gelişmeler ve küreselleşme finansal krizlerin bulaşıcılığını artırmıştır. Örneğin 1997’de Thailand bankacılık sektöründe başlayan kriz hızlı bir şekilde Malezya, Endonezya ve Güney Kore’ye, 1998 yılında Rusya’ya, ardından Brezilya ve Latin Amerika’ya sıçramış, Japonya ve Doğu Asya ülkelerinin pek çoğunda uzun süreli bir durgunluğa sebep olmuştur. Peş peşe yaşanan finansal krizlerin çoğunda bankalar gerek krizi başlatan, gerekse yayılmasını sağlayan unsur olarak dikkati çekmiş, bankacılık sektöründeki geleneksel yönetim ve denetim kalıpları sorgulanmaya başlamıştır. Konuyla ilgili olarak pek çok uluslar arası kuruluş araştırmalar yapmış, raporlar hazırlamıştır. Bunlar arasında Basel Bankacılık Denetim Komitesi (Basel Committee on Banking and Supervision)* tarafından yayımlanan ve “Sermaye Ölçümü ve Sermaye Standartlarının Uluslararası Düzeyde Birbiriyle Uyumlaştırılması, Yeni Basel Sermaye Uzlaşısı, Gözden Geçirilmiş Düzenleme, BASEL-II” olarak bilinen (International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards, New Basel Capital Accord, A Revised Framework, BASEL-II) nihai rapor, dünya çapında

* G-10 olarak bilinen on büyük gelişmiş ülkesinin merkez bankası başkanlarının ilk defa 1974 yılında oluşturdukları öncelikle belirli bazı denetim problemlerinin ele alındığı ve uluslararası bankacılık sisteminin sıhhat ve güvenilirliğinin artırılması, özellikle sermaye yeterliliği rasyoları ve likidite riskinin yönetilmesi konularında kararların alındığı bir forumdur. Basel Bankacılık Denetim Komitesi’nin sekreteryasını “Uluslararası Ödemeler Bankası”(Bank for International Settlements-BIS) yapar. BIS uluslararası finansal ve parasal işbirliğini, stabiliteyi teşvik etmek, bu konulardaki ve diğer ekonomik araştırmalara merkez olmak ve ulusal merkez bankaları için bir ödeme ve kredi bankası olmak fonksiyonlarını yerine getirmek üzere 1930 yılında İsviçre’nin Basel kentinde faaliyete geçmiş bir uluslararası kuruluştur (Basel Committee on Banking Supervision, 1998:1).

kabul görmüş ve uygulanması tavsiye edilmiştir.Raporda bankaların sağlam bir yapıya kavuşması amacıyla yönetim ve denetim kalıpları, risk kavramıyla birlikte ele alınmaktadır.

BASEL-II'nin öngördüğü yapı içerisinde iç denetim sistemi, geçmiş olguları ortaya çıkarmak yerine muhtemel kayıpların önüne geçmek amacındadır.Pro-aktif denetim olarak da adlandırılan bu yapıda, iç denetim sistemi bünyesindeki risk yönetim merkezi vasıtasıyla, bankanın maruz kalacağı riskleri sürekli olarak izlemekte, yorumlamakta, düzenli raporlarla yönetimi bilgilendirmektedir.İç denetim bölümünün raporları ışığında yönetim mevcut finansal yapıyı koruyacak, yeniden şekillendirecek ya da ek tedbirler alacaktır.“Risk Odaklı İç Denetim Sistemi” (ROİDS) olarak da bilinen bu sistem sayesinde, henüz zarar ortaya çıkmadan müdahale imkanı doğacak, banka finansal krizlerden en az kayıpla çıkabilecektir.

Bu tez çalışması ile BASEL-II çerçevesinde şekillenmiş olan risk odaklı iç denetim sisteminin tanıtılması amaçlanmıştır.Tez aynı zamanda bankaların riske bakış açısındaki değişimin, iç denetim sistemlerini nasıl etkilediğini de ortaya koyacaktır.

Tez iki ana bölümden oluşmaktadır.Birinci bölümde denetim ve bankacılık faaliyetleri konu edilmiştir.Bu amaçla ilk olarak genel anlamda denetim kavramı tanımlanmış ve çeşitli yönlerden sınıflandırılmıştır.Ardından çalışmanın temel objesi olan bankaların türleri ve temel faaliyet alanları yasa, yönetmelik, tüzük ve ilgili diğer bağitlar ışığında açıklanmıştır.Risk kavramı tanımlanarak, bankaların maruz kaldıkları riskler incelenmiştir.Devamında denetim, bankacılık sektörüne özgü olarak incelenmiş, denetim türleri amaç ve kapsam dikkate alınarak açıklanmıştır.

İkinci bölümün ilk inceleme konusu “Geleneksel İç Denetim Sistemi”dir. Geleneksel iç denetim sistemi ile bankaların ayrı bir risk yönetimi sistemine sahip olmadıkları, risklerin “Aktif Pasif Yönetimi Komitesi” (APYK) aracılığıyla izlendiği dönemde uygulanan iç denetim sistemi kast edilmektedir.“Geleneksel İç Denetim Sistemi ve Risk” başlığı altında, basit tekniklerle sınırlı olarak risk yönetimi

kapsamındaki faaliyetleri gerçekleştiren APYK konu edilmiş, komitenin risklerin analizi ve değerlendirilmesinde kullandığı yöntemler açıklanmıştır.Devamında “Risk Yönetimi” temel varsayımları ve kullandığı sayısal yöntemlerle birlikte incelenmiş, APYK’nın risk yönetimi içindeki fonksiyonuna değinilmiştir.ROİDS, APYK’yı dışlayan, onu tamamen ortadan kaldıran bir yapı değildir.APYK risk odaklı iç denetim sisteminde de etkindir ve bankanın finansal kompozisyonunu oluşturmakla görevlidir.Ancak ROİDS yapısında risk yönetimi fonksiyonu APYK’dan alınarak iç denetim sistemine dahil edilmiştir.Bu sayede banka iç denetim sisteminin organizasyon yapısı ve denetime bakışı risk odaklı olarak yeniden şekillenmiştir.

İkinci bölümün son kısmında ROİDS yapısı ayrıntılarıyla açıklanmış ve yeni iç denetim sisteminden beklenen faydalara değinilmiştir.Tez, sistemin beklentileri karşılaması için gerekli unsurların incelenmesiyle sona erdirilmiştir.

I.DENETİM VE BANKACILIK FAALİYETLERİ

I.DENETİM VE BANKACILIK FAALİYETLERİ

1.1.DENETİM NEDİR?

Günümüzde işletmeler amaçlarına ulaşmak için oldukça zorlu rekabet koşulları altında ve sınırlı kaynaklarla faaliyet göstermektedirler.Çevresel faktörlerdeki değişim nedeniyle, işletmecilik açısından en önemli kavramların başında, amaçlara en az çabayla ulaşma becerisi olarak ifade edebileceğimiz etkinlik gelmektedir.İşletmeler faaliyetlerinde etkinliği sağlamak için bir takım normlar, ölçütler belirler.Bu normlara ne kadar uyulduğu ya da bunlardan ne kadar uzak kalındığı hakkındaki en temel bilgi “denetim” ile elde edilir.

Gerek bireysel gerekse toplumsal faaliyetlerin belirli bir amaca yönelik olarak gerçekleştirildiği kabul edilirse, amaçlanan sonucun elde edilip edilmediği ve bu amaca ulaşmak için izlenen yöntemlerin önceden bilinen norm ve standartlara uygun olup olmadığının saptanmasına yönelik yapılan araştırma ve muhakeme denetimle sağlanır.Denetim ile işletme yöneticileri karar ve uygulamalarının sonuçlarını görüp, gerekli tedbirleri alabilirler.Özellikle faaliyet hacmi büyük, ortak sayısı fazla olan işletmeler açısından, denetimin sağladığı geri bildirim hayati önem taşımaktadır.Ancak denetim sadece işletmelerin etkinlik açısından ihtiyaç duyduğu bir süreç değildir.Mikro boyutta, sadece tek bir işletme olarak bakıldığında, denetim bir etkinlik değerlendirme aracı olarak tanımlanabilirken, makro boyutta, ekonomideki tüm katılımcılar ve kararlar göz önüne alındığında, denetim finansal bilginin güvenilirliğini sorgulayan bir değerlendirme sistemi olarak ifade edilebilir.

Kurum ve kuruluşlar ile kişiler görevleri, işlevleri ve faaliyetleri ile ilgili olarak açıklamalar yapmakta, bildirimlerde bulunarak çeşitli kararlar alıp uygulamakta, belirli görüş ve iddialar ileri sürerek bunların doğruluk ve güvenilirliğini savunmaktadır.İlgili taraflar açısından sunulan bu bilgileri doğrudan

kaynağına inerek inceleme olanağı tecrübe eksikliği, bilgi eksikliği, yasal engeller gibi sebeplerle her zaman mümkün olamamaktadır.Bu noktada yaşanan sorun bilgiye ve bilginin kaynağına duyulan güvensizliktir.Bu güvenin sağlanması için başvuru yöntem bilgi ve iddiaların tarafsız ve bağımsız bir kişi veya kurum tarafından denetlenerek doğrulanmasıdır.Bu fonksiyonuyla denetim bilgiyi öznel bir yorum olmaktan çıkarıp, nesnel bir boyuta taşımaktadır.Böylelikle ekonomik faaliyetin tüm katılımcıları ve ilgilileri yorumlara değil verilere bağlı olarak karar alabilmekte, bir bütün olarak iktisadi faaliyetlerde etkinlik sağlanabilmektedir.

Denetim kavramına ilişkin pek çok araştırmacı farklı tanımlar yapmıştır. Ancak yapılan tanımlar içinde en kapsamlı olanı Amerika Birleşik Devletleri (ABD)’nde kurulmuş bulunan “Denetim Kavramları Komitesi” (Auditing Concepts Committee) tarafından yapılan tanımdır.Komite denetimi şu şekilde ifade etmiştir:

“Modern hukuk devletlerinde kurumların ve kişilerin faaliyetleri, hakları, sorumlulukları anayasa, yasa, yönetmelik, tüzük ve genel kabul görmüş bir takım standartlara, ilkelere bağlanmıştır.Kurumların faaliyetlerini dış çevrenin belirlediği bu normlara uygun yürütüp yürütmediğini incelemek, açıkladıkları bilgilerin ve iddialarının doğru ve güvenilir olup olmadığını araştırmak ve kurum yöneticilerinin kurumla çıkar ilişkisi içinde bulunan kişilere, kuruluşlara, topluma ve devlete hesap verme yükümlülüklerini yerine getirmelerini sağlamak üzere tarafsız ve bağımsız bir kişi, kişiler ya da otorite tarafından denetlenmeleri zorunlu tutulmuştur.Buna göre denetim, iktisadi faaliyet ve olaylarla ilgili iddiaların önceden saptanmış ölçütlere uygunluk derecesini araştırmak ve sonuçları ilgililere bildirmek amacıyla tarafsızca kanıt toplayan ve bu kanıtları değerleyerek raporlayan sistematik bir süreçtir.Bu süreçte, bir ekonomik birim veya döneme ait bilgilerin, önceden belirlenmiş standartlara uygunluk derecesi araştırılır ve bu konuda bir rapor hazırlamak amacıyla bağımsız, objektif ve tarafsız bir uzman tarafından kanıtlar toplanır ve değerlendirilir” (Auditing Concepts Committee, 1972:18).

Tanımdan yola çıkarak denetimin özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

- Denetim bir süreçtir.Bu sistematik süreç ussal bir biçimde birbirini izleyen düzenleştirilmiş evrelerden oluşmaktadır (Güredin, 1977:9).Denetim süreci denetim faaliyeti için gerekli olan kanıt ve bilgilerin sağlanması, bunların işlenmesi ve değerlendirilmesi, değerlendirme sonuçlarına göre denetim görüşüne ulaşılması ve bu görüşün denetim raporuyla ilgili yerlere iletilmesi evrelerini içermektedir.Bu açıdan denetim bir bilgi üretme ve karar verme süreci olarak düşünülmelidir (Elmar, 1970:31).
- Denetim uzman ve bağımsız bir kişi tarafından yapılır.Denetçinin yüksek düzeyde mesleki bilgi ve tecrübeye sahip, tarafsız davranacak ve çalışacak bağımsız bir uzman olması gereklidir (Gürbüz, 1995:3).
- Denetim önceden saptanmış bir takım kriterlere göre yapılır.Bu kriterler kamu otoritesi tarafından oluşturulan anayasa, yasa, yönetmelik ve tüzükler, düzenleyici kuruluşların tavsiye niteliğinde hazırladığı standartlar ve ilkeler ile işletmenin bizzat kendisinin koyduğu performans ve başarıya ilişkin ölçütlerdir.
- Denetim sürecinde faaliyetlere ilişkin kanıtlar, belge ve diğer vesikalar tarafsız bir şekilde toplanır ve değerlendirilir.Çünkü denetim sürecinin ilgilileri başta işletmenin kendisi, ortakları, yöneticileri, kredi verenler, diğer işletmeler, devlet ve nihayetinde tüm kamu oyudur.Öznel değil nesnel olması, denetimin kapsadığı alan içindeki herkese hizmet etmesinin bir gereğidir.
- Toplanacak kanıtlar denetimin amacına göre farklı olabilir.Örneğin denetimin amacı çeşitli belgelerin doğruluğunu araştırmak ise en önemli kanıt işletme personeline tutulan kayıtlardır.Denetim kanıtları denetlenen işletme personelinin veya üçüncü kişilerin yazılı ve sözlü bildirimleri, denetçinin gözlemleri gibi çok çeşitli şekillerde olabilmektedir (Gürbüz, 1995:6).
- Yapılan inceleme ile ilgili bulgular sonucunda denetçi yazılı bir raporla görüşünü açıklar ve ilgililere duyurulur.Yayımlanan raporların içeriği

denetimin niteliğine, amacına, raporu kullanacakların gereksinimlerine göre farklılık gösterir.

1.2.DENETİM İLE İLİŞKİLİ KAVRAMLAR

Denetim çeşitli kavramlarla yakın ilgisi ve etkileşimi bulunan bir kavramdır. Konuyla ilgili olması bakımından denetim kavramıyla ilişkili diğer kavramları incelemek yararlı olacaktır.

Revizyon: Genellikle inceleme ya da denetim karşılığı olarak kullanılan revizyon; bir işletmenin ekonomik ve mali yapısının, faaliyet ve işlemleri ile bunlara ilişkin kayıtların sistemli bir şekilde ve eleştirel bir yaklaşımla incelenmesi olarak tanımlanabilir. Bu tanımlama, yeniden gözden geçirme işlemi olan revizyonun iki temel özelliğini ortaya koymaktadır. Bunlar; geriye doğru sonradan yapılması ve eleştirel olmasıdır (Kalkınoğlu, 2004:163). Revizyon işletmelerin faaliyet ve işlemleri gerçekleştirildikten belli bir süre sonra yapılır. Çalışmada işletme defter, kayıt ve belgelerinin muhasebe düzenlemelerine uygun ve doğru bir şekilde tutulup tutulmadığı, eleştirel bir bakış açısıyla incelenir.

Kontrol: Kontrol bir işlemin meydana geldiği sırada, doğru ve düzenli olarak kayda alınıp alınmadığının saptanması anlamına gelir. Kontrol terimi bazen revizyon ile aynı anlamda kullanılır, ancak ikisi arasında bazı farklılıklar vardır. Revizyon işlem üzerinden belli bir süre geçtikten sonra, periyodik olarak yapılır. Kontrol ise işlemle birlikte, eşzamanlı olarak yürütülür (Hiçşasmaz, 1974:2). Aralarındaki bu farklılıklara rağmen her ikisinin de amacı meydana çıkarıcı ve önleyici bir fonksiyon icra etmektir (Kalkınoğlu, 2004:166). Denetimle ilişkili olmasına rağmen kontrol denetimden farklı bir kavramdır. Denetim iş sürecinden bağımsız ve uzman kişiler tarafından yapılırken, kontrol çeşitli araç ve makineler vasıtasıyla otomatik olarak veya iş sürecine dahil personel tarafından yürütülebilir (Maviş, 1998:92).

Murakabe: Bakma, gözetme anlamında olan murakabe, usullere, prensiplere, kural ve kanunlara uygunluğun araştırılmasını ifade eder (Aysan, 1971:13).Başka bir ifadeyle murakabe, kontrol ve revizyon kavramlarını kapsayan bir üst kavramdır.

İç Kontrol: İç kontrol ilgili kanunlara ve düzenlemelere uygun olma, güvenilir finansal raporlama, faaliyetlerin etkinliliği ve yeterliliği olarak gruplandırılan hedeflere ulaşma hususunda uygun güveni sağlamak amacıyla oluşturulmuş, işletmenin yönetim kurulu, yönetimi ve diğer personeli tarafından gerçekleştirilen bir süreçtir (The Committee of Sponsoring Organizations of The Treadway Commission-COSO, 1991:3).

1.3.DENETİM TÜRLERİ

Denetim faaliyetlerini; amaç, neden, zaman ve örgütsel ilişkinin niteliğine göre dört gruba ayırmak mümkündür.

1.3.1.Yapılış Amacına Göre Denetim

Amaca göre denetim; “Mali Tablolar Denetimi”, “Uygunluk Denetimi”, “Faaliyet Denetimi” ve “Özel Amaçlı Denetim” olmak üzere dörde ayrılır (International Federation of Accountants-IFAC, 1988:3).

Mali Tablolar Denetimi: Mali tablolar; işletme sahip ve yöneticilerinden başka, yatırımcılar, kredi verenler, diğer ilgililer için gerekli bilgileri sağlamak, gelecekteki nakit akımlarını değerlendirmeye olanak tanımak, varlıklar, kaynaklar ve bunlardaki değişmeler ile işletme faaliyet sonuçları hakkında bilgi vermek amacıyla düzenlenen bilanço, gelir tablosu, satışların maliyeti tablosu, fon akım tablosu, nakit akım tablosu, kar dağıtım tablosu ve özkaynak değişim tablosu

olup, bilanço ve gelir tablosu notları ve ekleri ile birlikte temel finansal tabloları, diğerleri ise ek mali tabloları oluşturmaktadır.¹

İşletmelerde finansal bilginin oluşturulması aşaması muhasebe sisteminin sorumluluğundadır. Başka bir deyişle muhasebe sistemi işletmenin mali yapısını etkileyen, parayla ölçülebilen olayları kayıtlara alır, sistematik bir şekilde düzenler ve mali tabloları oluşturur. Bu tabloların denetimi muhasebe sistemini eleştirel bir gözle inceleyip, doğrulukları hakkında bir yargıya varılmasıdır.

Mali tablo denetiminde kullanılan temel değerlendirme kriterleri “Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkeleri” ve “Uluslararası Muhasebe Standartları”dır. Genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri, “Muhasebe Uygulama Yönetmeliği”² 4’ncü maddesine göre; muhasebe temel kavramlarının, muhasebe işlemleri ile mali tablolarda kullanılmasını sağlamak amacıyla uygulanacak esasları ifade etmektedir. Süreklilik, dönemsellik, tutarlılık, sosyal sorumluluk, kişilik, parayla ölçülme, maliyet esası, tarafsızlık ve güvenilir belge, ihtiyatlılık ve özün önceliğinden oluşan ilkeler, muhasebe standartları aracılığıyla uygulamaya geçirilir. Muhasebe standartları, muhasebe işlemlerinde ve mali tabloların hazırlanmasında esas alınması zorunlu olan muhasebe ilkeleri ile uygulama alanındaki farklılıkları en aza indiren düzenlemelerdir.

“Uluslararası Muhasebe Standartları” (International Accounting Standards-IAS) global çapta muhasebe bilgi sisteminin harmonizasyonunun sağlanması amacıyla oluşturulmuştur. Muhasebede harmonizasyon; mali tabloların uluslararası platformlarda karşılaştırılabilirliğini artırmak amacıyla muhasebe standartlarında, uygulamalarında ve profesyonel yetki verme programlarında, ülkelerarası farklılıkların azaltılması veya tamamen ortadan kaldırılmasıdır. Uyumlaştırma ya da harmonizasyon ile sermaye sahiplerinin, şirketlerin finansal

¹ 1 Sıra No’lu Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği, 26.12.1992 tarih ve 21447 (Mükerrer) sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

² 22.06.2002 tarih ve 24793 (Mükerrer) sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır. 23.10.2002 tarih ve 24915 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Yönetmelik, 29.11.2004 tarih ve 25655 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Yönetmelik ve 30.06.2005 tarih ve 25861 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Yönetmelik ile değiştirilmiştir.

durumu hakkında karşılaştırılabilir ve anlaşılır bilgiler elde ederek daha rasyonel yatırımlar yapmaları, dolayısıyla sermaye piyasalarının daha etkin hale gelmesi hedeflenmektedir (Lakshman, Reid, 2002:17). Bugüne dek uyumlaştırma bazen bölgesel bazen de global düzeyde ele alınmıştır. Bölgesel düzeyde yapılan çalışmalara “Avrupa Birliği Direktifleri”, global düzeydeki çalışmalara ise “Uluslararası Muhasebe Standartları Komitesi” (International Accounting Standards Committee-IASC)³ ve “Uluslararası Sermaye Piyasası Kurulları Örgütü” (International Organization of Securities Commissions-IOSCO)⁴ tarafından yapılan çalışmaları örnek verilebilir (Al Hashim, Weiss, 2004:27).

Genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri ve muhasebeleştirme sırasında uygulanması tavsiye edilen yöntemlerden oluşan standartlar bir bütün olarak ilk defa IASC tarafından yayımlanmış olup, ulusal ve uluslararası meslek birliklerinin de görüş ve katılımlarıyla, düzenli olarak gözden geçirilmekte, bütünlüğün sağlanması amacıyla olabilecek en iyi yapıya ulaşılmaya çalışılmaktadır. 2001 yılından itibaren “Uluslararası Finansal Raporlama Standartları” (International Financial Reporting Standards-IFRS) olarak da adlandırılan standartlar ABD, Çin, Hong-Kong, Avustralya, Rusya dahil olmak üzere pek çok ülkede kabul görmüştür. Ülkemizdeki ulusal muhasebe standartları da uluslararası standartlar referans alınarak hazırlanmıştır. 2005 yılından itibaren halka açık şirketler ile bunların iştiraklerinde uluslararası muhasebe standartları uygulanmaya başlanmıştır. Bankalar da mali tablolarını bu standartlara göre düzenlenmektedirler (Üstünel, 2005:19).

³Uluslararası Muhasebe Standartları Komitesi (International Accounting Standards Committee-IASC): Avustralya, Kanada, Fransa, Almanya, Japonya, Meksika, Hollanda, İngiltere, İrlanda ve ABD’de bulunan muhasebe örgütlerinin aralarında imzaladıkları bir anlaşma sonucunda 1973 yılında kurulmuştur. IASC Vakfı Mütevelli Heyeti, “Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu” (International Accounting Standards Board-IASB) üyelerini tayin ve yönetimini icra eder, buna karşın IASB muhasebe standartlarını oluşturmada tek sorumludur <http://www.turmob.org.tr/web/uluslararasi/IASB.doc>, (17.03.2005).

⁴Uluslararası Sermaye Piyasası Kurulları Örgütü (International Organization of Securities Commissions-IOSCO): 1983 yılında etkin ve güvenilir piyasaların oluşmasını sağlamaya yönelik olarak sermaye piyasası düzenlemelerine standartlar getirmek, piyasaların bütünlüğünü teşvik için standartların doğru olarak uygulanmasını sağlamak ve kuralların ihlaline karşı etkin yaptırımlar getirmek amacıyla kurulmuş bir organizasyondur, <http://www.imkb.gov.tr/genel/taninma.html>, (21.03.2005).

Uygunluk Denetimi: İşletmeler faaliyetlerini yasalar, sözleşmeler, yaptırım gücü olan ya da olmayan bir takım bağitlar içerisinde sürdürürler.Daha açık bir ifadeyle hiç bir işletme kendisini vergi kanunlarından soyutlayamaz ya da şirket ana sözleşmesinde belirtilmiş bir takım politikalardan bağımsız kararlar alamaz, genel kurul toplantılarını ana sözleşmede belirlenen prosedürler haricinde düzenleyemez.İşletmenin tüm faaliyetlerinde yasal, idari, zorlayıcı ya da ihtiyari nitelikteki bağitlara ne kadar riayet ettiğini anlamak için yapılan denetim “uygunluk denetimi” olarak adlandırılmaktadır.

Faaliyet Denetimi: İşletmenin faaliyetlerinin tamamının ya da bir kısmının etkinlik ve verimlilik açısından sistematik bir şekilde denetlenmesidir.

TABLO-1: Denetim Türleri

Denetim Türü	Bağılı Bulunan Ölçüt	Kullanıcılar
Mali Tablolar Denetimi	Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkeleri	Ortaklar, Kredi Verenler, Resmi Kurumlar ve Devlet
Uygunluk Denetimi	İlgili Bağıt veya Sözleşmeler	Bağıt ve Sözleşmelerle İlgili Taraflar
Faaliyet Denetimi	Yönetim Tarafından Hazırlanmış Bütçeler ve/veya Diğer Başarı, Performans Ölçütleri	Yönetim

Kaynak: Walter, Ziegler, 1980:5

Son yıllarda üzerinde önemli bir şekilde durulan faaliyet denetimi, şirket birleşmeleri, yeniden yapılanma ve özelleştirme gibi bir takım yapısal kararların alınmasında temel bir değerlendirme aracı olarak kullanılmaktadır.Denetim esnasında kullanılabilecek ölçütler, diğer denetim türlerine göre çok daha değişken ve kapsamlıdır.İşletmenin organizasyon yapısı, pazarlama, satış, dağıtım stratejileri, işletme politikalarının gelişen şartlara uygunluğu gibi pek çok konu faaliyet denetimi kapsamındadır.

Özel Amaçlı Denetim: Belli konularda belli karar birimlerine ayrıntılı bilgi sağlamak ve önerilerde bulunmak amacıyla bir şirketin hesaplarının, mali tablolarının ve bunların dayandığı belgelerin incelenmesidir (Gürbüz, 1995:13).

Özel amaçlı denetim diğer denetim türlerinden farklı olarak, ancak lüzumu halinde yapılan bir denetimdir. Belirli bir takvime bağlı olarak yürütülmez ve sadece spesifik konuların incelenmesiyle yetinilir.

1.3.2.Yapılış Nedenlerine Göre Denetim

Denetim çalışması yapılış nedenlerine göre; “Zorunlu (Yasal) Denetim” ve “İsteğe Bağlı Denetim” olarak ikiye ayrılır (Velidedeoğlu, 1997:327).

Zorunlu (Yasal) Denetim: Yürürlükte bulunan kanunlar gereğince yapılması zorunlu olan denetim çalışmalarıdır. Bu denetim türünde denetimin kimler tarafından, ne zaman, nasıl ve ne kadar sıklıkla yapılacağı, kanunlar ve yönetmeliklerle ortaya konmuştur (Akgül Ataman, 2000:13).

İsteğe Bağlı Denetim: Yasal bir zorunluluk olmamasına rağmen, işletmeyle ilgili çıkar gruplarının isteği üzerine yapılan denetim çalışmalarıdır (Gürbüz, 1995:16).

1.3.3.Uygulama Zamanına Göre Denetim

Uygulama zamanına göre denetim; “Devamlı Denetim”, “Ara Denetim” ve “Son Denetim” şeklinde üçlü bir sınıflandırmaya tabi tutulabilir (Gürbüz, 1995:15).

Devamlı Denetim: İşletme faaliyetlerinin yıl boyunca kesintisiz olarak incelenmesi şeklinde gerçekleştirilen denetim türüdür.

Ara Denetim: Aylık, üç aylık veya altı aylık gibi periyotlar halinde gerçekleştirilen denetim çalışmalarıdır. Denetim sıklığı işletmenin ihtiyaçlarına bağlı olarak değişecektir.

Son Denetim: Hesap dönemi sonlarında yapılan denetim çalışmasıdır. Yıllık denetim olarak da adlandırılır.

1.3.4. Denetçi ile İşletme Arasındaki Örgütsel İlişki Yönünden Denetim

Denetçi ile denetlenen arasındaki örgütsel ilişkiye bağlı olarak denetim; “Bağımsız Dış Denetim”, “Kamu Denetimi” ve “İç Denetim” olarak sınıflandırılır (Maliye Hesap Uzmanları Derneği, 1996:8).

1.3.4.1. Bağımsız Dış Denetim

İşletme ile doğrudan işçi-işveren ilişkisi bulunmayan bir denetçi tarafından mali tabloların genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine uygun olarak doğru ve açık bir şekilde hazırlandığı konusunda kamuoyuna görüş bildirmek amacıyla yapılan denetimdir. Ticari hayatta anonim ortaklıkların ağırlık kazanmasıyla önemi artmıştır.

Anonim ortaklıklar kuruluşları sırasında ya da kuruluşlarından sonra sermaye artırımını yoluyla paylarını halka arz ederek, küçük tasarruf sahiplerinden, kurumsal yatırımcılara kadar çok çeşitli kesimlerden fon toplama imkanları bulunan ekonomik varlıklardır. Kendi başlarına yatırıma ve üretime elverişli olmayan küçük tasarruflar ile kurumsal yatırımcıların idarelerindeki fonlar anonim ortaklıklar sayesinde bir araya gelerek büyük sermaye topluluklarını oluşturmaktadır. Bu yönüyle anonim ortaklıklar, yatırımcılardan, ortaklıkla ticari ilişkiye giren ya da girecek olan kimselere, işçi ve memurlardan, devlete kadar pek çok kurum ve kişiden oluşan büyük bir sosyal topluluğu ilgilendirmektedir. Bu topluluk, anonim ortaklıkların başarılı işleyişinden yararlanabileceği gibi,

başarısızlığından ve kötü idaresinden de olumsuz yönde etkilenebilmekte ve zarar görebilmektedir (Şehirli, 1999:22).Yatırımcının korunması amacıyla ilk olarak İngiltere’de anonim ortaklığın kurulması sırasında izin alınmasını ve faaliyetlerinin incelenmesini öngören çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. “Glandstone Komisyonu Raporu” ve izleyen 1844-1867 tarihli “Companies Act”ler ile anonim şirketlerde “kamuyu aydınlatma sistemi” uygulanmaya başlanmıştır (Kabaalioğlu, 1985:23).Kamuyu aydınlatma sistemi kapsamında, ortaklık hesaplarına devlet ve bağımsız uzmanlar tarafından denetlenme zorunluluğu getirilmiştir.Bu yaklaşım aynı tarihlerde ABD’de de kabul görmüş, New York Menkul Kıymetler Borsası’na kote olmak isteyen şirketler finansal bilgilerini açıklamakla yükümlü tutulmuştur (Akarkarasu, 2000:10).

Günümüzde gelişmiş teknolojik imkanlar ile geniş toplulukların sermaye piyasasına erişimi ve katılımı daha da kolay hale gelmiştir.Yatırımcılar anonim şirketlerin mevcut ve gelecekteki finansal gücünü izlerken ara dönem ve yıl sonu mali tablolarından geniş ölçüde yararlanmaktadırlar.Bu nedenle, mali tabloların ortaklık hakkındaki finansal bilgileri tam ve gerçeğe uygun bir şekilde yansıtması büyük bir değer taşımaktadır (Akdoğan, Tenker, 1997:22).Bağımsız denetim çalışması finansal bilginin tam ve gerçeğe uygun olduğuna dair güven sağlayan en önemli araçlardan biridir.Nitekim “Amerikan Sertifikalı Kamu Muhasipleri Enstitüsü” (American Institute of Certified Public Accountants-AICPA)⁵ yayımlarında, bağımsız dış denetçilerin mali tabloların doğruluğu, açıklığı ve gerçeğe uygunluğu hakkında görüş bildirmek ile sorumlu olduğunu belirtmiş, bağımsız dış denetçiye görevi sırasında yardımcı olacak bir takım standartlar ortaya koymuştur.

Bağımsız dış denetim standartları denetim faaliyetleri sırasında uyulması gereken asgari standartlardır.Bunları azami kurallar olarak düşünmemek gerekir. Eğer denetçi, karşılaştığı durumu dikkate almadan sadece standartlara dayanarak denetimin kapsamını daraltmaya çalışırsa denetim standartlarının ruhuna aykırı

⁵Amerikan Sertifikalı Kamu Muhasipleri Enstitüsü (American Institute of Certified Public Accountants-AICPA): ABD’de bağımsız dış denetim mesleğinin gelişmesi amacıyla kurulmuş mesleki birliktir.

davranmış olur.Denetçi uygulama esnasında bir standart ile önerilen yolun o duruma uygulanmasının olanaksız olduğunu görürse, kendisinin karar vereceği başka bir yolu izleyebilecektir (Cook, Winkle, 1980:30).Denetçi seçtiği yolu ve gerekçelerini raporunda ayrıntıları ile açıklamalıdır.Ancak bu durumda, tüm sorumluluk denetçiye aittir.Dolayısıyla olumsuz bir sonuç doğması halinde bunun yükleyeceği külfeti de denetçi üstlenecektir (Güredin, 1988:33).

AICPA tarafından ilk defa 1947 yılında yayımlanan standartlar; “Genel Standartlar”, “Çalışma Standartları” ve “Raporlama Standartları” olarak sınıflandırılmışlardır (AICPA, 1980:507).

1.3.4.1.1.Genel Standartlar

Genel standartlar; denetçinin görevini layıkıyla yerine getirebilmesi için ön koşul olan bir takım özellikleri belirtmekte olup; “Mesleki Eğitim ve Deneyim”, “Bağımsızlık” ve “Mesleki Özen” alt başlıklarından oluşmaktadır (AICPA, 1980:516).

Mesleki Eğitim ve Deneyim: Denetim elemanı görevlendirildiği ve sorumluluğunu aldığı denetim işini yapabilecek eğitime ve yeterliliğe sahip olmalıdır.Bu nedenle denetçi mesleğine ilişkin yayın, seminer ve kursları takip etmeli, bu konuda eksikleri varsa bunları gidermek için çaba içinde olmalıdır. İşletmeler de bu çabada hizmet içi eğitim programları, kurslar ve benzeri faaliyetlerle denetçileri desteklemelidirler.Denetim faaliyeti sadece teorik olarak algılanmamalı, denetçilerin iş başında eğitilmesine de gerekli önem verilmeli, uzman denetçilerin mesleki tecrübelerini yardımcı denetçilere aktarmaları için gerekli ortam yaratılmalıdır.

Bağımsızlık: Denetim doğrudan doğruya işletmeyi ve ortaklarını ilgilendirse dahi, tüm ekonomik ilişkiler hesaba katıldığında aslında kredi verenler, diğer işletmeler, potansiyel yatırımcılar ve devletinde içinde bulunduğu çok daha geniş bir alanı etkilemektedir.Dolayısıyla denetim kamusal boyutları da olan bir

süreçtir.Bu nedenle denetçinin, faaliyetleri sırasında bağımsız, tarafsız ve dürüst olması gerekmektedir.

Mesleki Özen: Denetçi görevini sürdürürken ve denetim raporunu hazırlarken gereken özen ve titizliği göstermelidir.Bu amaçla denetçi denetim faaliyetini planlanmasından itibaren titizlikle ve özenle çalışmalı, yeterli sayıda ve uygun kanıt toplamalı, uygulama esnasında düzgün çalışma kağıtları hazırlamalı, soru işareti bırakmayacak şekilde incelemelerini tamamlamalıdır.

1.3.4.1.2.Çalışma Standartları

Denetimin yürütülmesi sırasında dikkat edilmesi gereken standartlardır. Denetçinin planlamadan başlayarak kanıt toplama ve değerlendirme yapmaya kadar olan kısımdaki faaliyetleri için kılavuz niteliğindedirler.Çalışma standartları; “Planlama ve Gözetim”, “İç Kontrolün İncelenmesi” ve “Kanıt Toplama” olmak üzere üç grupta incelenmiştir (AICPA, 1980:524).

Planlama ve Gözetim: Denetim işlemi belli bir plan dahilinde gerçekleştirilmelidir.Planlama ile iş gücünün, zamanın ve parasal kaynakların verimli kullanılması amaçlanır.İyi bir denetim planı bu üç değişkeni optimum koşullarda bağdaştıran plandır.Denetimde hangi konuların ele alınacağı, bunlardan hangilerine öncelik verileceği, işlerin hangi zamanlarda bitirileceği, kaç kişilik gruplarla denetimin yürütüleceği ve çalışma grubuna alınacak elemanların taşınması gereken niteliklerin belirlenmesi planlama aşamasında yapılır.Denetimin belli bir düzen içinde aksaksız, süratli ve verimli bir şekilde yürütülebilmesi için yapılacak çalışma planları daha sonra yazılı iş programlarına dökülerek denetime başlanır.Programlarda, hangi personelin nerede görevlendirildiği, uygulanacak denetim türleri, maddi olanaklar ve denetimin süresi gibi incelemelere ilişkin tüm hususlar ayrıntılarıyla belirtilir.

Gözetim ile ifade edilmek istenen, yardımcı denetçilerin sorumlu uzman denetçilerin direktifleri doğrultusunda çalışmalarıdır.Denetim faaliyetlerinin

yürütülmesi sırasında, uzman denetçinin yardımcı denetçileri yakından gözetimi hem denetim faaliyetlerinin koordinasyonu hem de yardımcı denetçilerin eğitimi için zorunludur (Yalkın Koç, 1984_a:2).

Sorumlu uzman denetçinin yardımcıları üzerindeki gözetiminin sınırının ne olması gerektiği konusunda kesin kurallar yoktur. Bu gözetimin kapsamı; yardımcı denetçinin genel ve mesleki bilgi düzeyine, konusundaki deneyimine, konunun zorluk ve karmaşıklık derecesine bağlıdır (Bailey, 1970:40).

İç Kontrolün İncelenmesi: Denetçiler dönem içerisinde meydana gelmiş kıymet hareketlerinin tamamını tek tek inceleyemeyebilirler. Günlük işlem sayısının ve hacminin çok fazla olduğu bazı işletme türleri için bu şekilde denetim neredeyse imkansızdır. Çoğunlukla iç kontrol sisteminin bulunduğu bu tür işletmelerde, denetçi bu sistemin yeterli olup olmadığını inceleyerek sonuca varmaya çalışır.

Kanıt Toplama: Denetçi belli iddiaların doğruluğunu ya da uygunluğunu değerlendiren kişidir. Bu değerlendirme işleminde iddialara yönelik kanıtları toplar, değerlendirir ve bir görüşe sahip olur. Bu standart yeterli sayıda kanıt toplanmasının yanı sıra bu kanıtların denetime uygun olması gerektiğini vurgulamaktadır (Bailey, 1970:40).

Kanıt toplama ve değerlendirme sırasında denetçi objektif olmalı, önyargı ile hareket etmemelidir. İşletme yönetimi, personel ve diğer çalışanların kanıt toplama aşamasında denetçiye yardımcı olmalarını sağlamalıdır.

Denetim standartlarında kanıtlarının niteliğine ilişkin herhangi bir kısıtlama yoktur. İncelenen konuya ve amaca göre sözlü ifadeler, denetçinin gözlemleri, fatura, mektup, belge ve makbuzlar ile fiziki incelemeler, denetim kanıtı olabilir. Bunlar dışında, bir işlemin doğruluğunu anlayabilmek için denetçi tarafından yapılacak oran analizleri, eğilim analizleri, regresyon analizleri gibi analitik çalışmalar da denetim kanıtı niteliğindedir.

1.3.4.1.3.Raporlama Standartları

Raporlama standartları; “Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkelerine Uyum”, “Devamlılık”, “Açıklayıcı Bilgiler” ve “Denetçi Görüşü” ile ilgili standartlar olmak üzere dört gruba ayrılır (AICPA, 1980:548).

Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkelerine Uyum: Denetçi, işletmenin mali tablolarını inceleyerek, bunların hazırlanmasında genel kabul görmüş muhasebe ilke ve standartlarına uyulup uyulmadığını araştırır ve buna ilişkin değerlendirmelerini raporunda belirtir.

Devamlılık: İşletmelerin uyguladıkları muhasebe politikalarında devamlılık esas ise de zaman içinde yasaların izin verdiği ölçüde değişikliğe gidilebilir.Böyle bir değişiklik yapıldığında bunun mali tablolar üzerindeki etkisinin kullanıcılara açıklanması gerekmektedir.Çünkü politika değişiklikleri ilgililerin yatırım tercihlerini etkileyebilecek, önemli yorum farklılıklarına neden olabilecektir.Denetçi incelemelerinde böyle bir değişiklik yapıp yapılmadığından, eğer değişiklik varsa bunun tüm etkileriyle açıklandığından emin olmalıdır.

Açıklayıcı Bilgiler: Şirketler yatırımcıların kararlarını doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyecek tüm bilgileri mali tablolarında göstermelidirler.Denetçi incelemelerinde mali tabloların tam açıklama fonksiyonunu yerine getirip getirmediğini incelemeli konuyla ilgili görüşünü raporunda belirtmelidir.

Denetçi Görüşü: Denetim çalışmasının sonucu, denetim raporu ile açıklanır. Denetçi raporunu mümkün olduğunca sade bir dilde hazırlamalı, tekrarlardan kaçınılmalı, açık ve anlaşılır olmaya özen göstermelidir.

Denetim raporunda mali tablolar bir bütün halinde ele alınır, denetçi görüşünü ve bunu destekleyen kanıtlarını ortaya koyar.Bir denetim görüşüne

ulaşılmamış olunması halinde bu durum nedenleri ile birlikte açıklanır (AICPA, 1980:561).

1.3.4.2.Kamu Denetimi

Kamu denetimi görev ve yetkilerini yasalardan alan ve kamu adına denetim yapan kişilerce gerçekleştirilen mali tablo, uygunluk ve faaliyet denetimlerini ifade etmektedir (Maliye Hesap Uzmanları Derneği, 1996:8).Para ve sermaye piyasalarında gittikçe daha fazla kabul gören kamuyu aydınlatma ilkesinin bir uzantısı olarak devlet tüm çıkar grupları adına finansal alanı düzenli denetimlere tabi tutarak kontrol etmek istemiştir.Kamunun yaptığı denetimde amaç, kamu işletmeleri yanında özel işletmelerin yasalara, yönetmeliklere, ve ilgili diğer mevzuata uygunluklarını incelemektir.Ülkemizde yapılan kamu denetimi çalışmalarına “Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu”, “Devlet Denetleme Kurulu”, “Maliye Bakanlığı Teftiş Kurulu”, “Hesap Uzmanları Kurulu” tarafından yapılan denetimleri örnek verebiliriz.

1.3.4.3.İç Denetim

İç denetim hem mali hem de idari işlemlerin yönetsel fonksiyonu olmayan bireyler, yani iç denetçiler eliyle değerlendirilmesidir.ABD’de 1933 tarihli “Menkul Kıymetler Yasası”nda ve 1934 tarihli “Menkul Kıymet Borsaları Yasası”nda tek başına bağımsız dış denetim ile şirket yönetiminde etkinlik sağlanamayacağı vurgulanmış, iç denetime atıflarda bulunulmuştur.Yasal düzenlemeler ışığında şirketler kendi iç denetim birimlerini kurmaya başlamışlardır (Sawyer, 1988:20).

Dış denetim mesleğinin geçmişi çok eski olmasına rağmen, iç denetim 1940’lı yıllardan sonra önem kazanmaya başlamış, 1941 yılında ABD’de kurulan “İç

Denetçiler Enstitüsü” (The Institute of Internal Auditors-IIA)⁶ ile kurumsal bir kimlik kazanmıştır (Gürbüz, 1995:74).Geçen zaman içerisinde IIA profesyonel iç denetim uygulamaları için standartlar geliştirmiş, devamlı eğitimi sağlayan bir program oluşturmuş, ortak bilgi yapılanması kurmuş ve bireylerin sertifikalı iç denetçi olarak tanınmalarını sağlayan bir sertifika ve sınav programı hazırlamıştır (Taylor, Glezen, 1994:1970).

İç Denetçiler Enstitüsü Yönetim Kurulu’nun (The Institute of Internal Auditors Executive Board) 26.06.1999 tarihinde kabul ettiği haliyle iç denetimin tanımı şöyledir:

“İç denetim bir organizasyonun operasyonlarının etkinliğini artırmak, iyileştirmek, onlara değer katmak üzere tasarlanmış, nesnel ve bağımsız bir güvence ve danışmanlık sağlama faaliyetidir. Bu faaliyet, yönetim, kontrol ve risk yönetimi süreçlerinin etkinliğinin ölçülmesini ve iyileştirilmesini sağlayacak sistematik ve disiplinli bir yaklaşım getirmek suretiyle, bir örgütün hedeflerini gerçekleştirmesine yardımcı olur” (Yavuz, 2002_a:44).

İç denetiminin kapsamı şirketin büyüklüğüne ve sektöre bağlı olarak değişebilmektedir.Örneğin işletmelerin faaliyetlerinde “ISO 9000” standartlarına gösterdiği uyumun kontrolü, uluslararası şirketlerde iç denetçilerin görevleri arasında sayılmaktadır (Sheric, 1995:30).Bunun dışında iç denetçiler son yıllarda elektronik bilgi işlem sistemleri denetimi gibi ek hizmetlerde üstlenmişlerdir (Wilson, Root, 1989:38).Yapılan denetimler sonucunda elde edilen bulgular yöneticilere sunulmakta, ihtiyaç duyulan iyileştirmelerin yapılması sağlanmaktadır.İç denetim ile ilgili olarak 57 şirket üzerinde, 4 yıllık bir süreyi kapsayan araştırmalar, iç denetim harcamalarının yönetimin başarısını arttırdığını ortaya koymuştur (Maher, Ramanan, 1988:54).

⁶İç Denetçiler Enstitüsü (The Institute of Internal Auditors-IIA): 1941 yılında iç denetim mesleğinin geliştirilmesi ve düzenlenmesi amacıyla kurulmuş örgüttür.IIA’nın gelişimi her türlü örgütte bir kontrol fonksiyonu olan iç denetimin tanınması ile paraleldir.IIA başlangıçta 25 üye ile kurulmuşken, zaman içerisinde üye sayısı 30.000’i aşmış ve dünyanın bir çok şehrinde şubeler açmıştır (Whittington, Panny Et al., 1992:227).

Faaliyetleri çok çeşitli ve iş hacmi fazla olan işletmeler, iç denetime ek olarak iç kontrolden yararlanmaktadır. Gerek faaliyet alanı gerekse amaçları yönünden iç denetim ile iç kontrol büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. Ancak iç denetim işletmenin yapısına göre, doğrudan yönetime veya genel müdürlüğe bağlı bir komite eliyle yürütülürken, iç kontrol işletme çalışanlarıyla gerçekleştirilen idari bir kontroldür. İç denetimin tersine, iç kontrolün bilgisayarlarla ya da diğer mekanik yöntemlerle yapılması mümkündür. İç kontrol elemanları işlem süresince ya da işlem sonunda yapılan hataları düzeltmeleri sorumludur. İç denetçiler ise yapılan işlemlerin sonuçları üzerinden inceleme yaparlar, görüş, bulgu ve tavsiyelerini bir raporla yönetime sunarlar. İç kontrolün amaçları şunlardır:

- Muhasebe bilgilerinin doğruluk ve güvenilirliğinin sağlanması,
- İşletme varlıklarının korunması,
- Kaynakların ekonomik ve etkin kullanılması,
- Plan, politika kanun ve düzenlemelere uygunluğun sağlanması,
- Programlar veya işler için belirlenmiş amaçların başarılmaması (Arens, Loebbecke, 1991:283).

Faaliyet alanları ve ölçekleri ne kadar farklı olurlarsa olsun işletmelerin temel amacı şirket değerini olabilecek en üst seviyeye çıkarmaktır. Günümüzde işletmeler tüm fonksiyonlarını değer yaratma amacı etrafında planlamakta ve yürütmektedirler. İç denetim sisteminin bu amaca hizmet edebilmesi için bir takım standartlara uygun olması gerekmektedir.

İlk olarak IIA tarafından 1978 yılında oluşturulan ve zaman içinde geliştirilen iç denetim standartları; “Bağımsızlık”, “Mesleki Yeterlilik”, “Çalışma Alanı”, “Denetimin Başarısı” ve “İç Denetim Bölümünün Yönetimi” standartlarıdır (Whittington, Panny Et al., 1992:783).

Bağımsızlık: İç denetçiler kanıt toplarken, bunları değerlendirirken ve tüm denetim sürecinde bağımsız ve tarafsız davranmalıdır. Yönetimin iç denetime

müdahalesi ortadan kaldırılmalı, denetçiler düzenli olarak rotasyona tabi tutulmalı, görev yerleri ve faaliyet alanları sıklıkla değiştirilmelidir.

Mesleki Yeterlilik: İç denetçiler mesleğin gerektirdiği temel bilgi ve beceriye sahip olmalı, uzmanlıklarını sürdürmeleri için düzenli olarak eğitime tabi tutulmalıdırlar. Mesleki yeterliliği ölçmeye yönelik olarak IIA tarafından sınavlar düzenlemekte, bu sınavlarda başarılı olanlar uluslararası geçerliliği olan “Sertifikalı İç Denetçi” (Certified Internal Auditor-CIA) unvanı almaktadırlar.

Çalışma Alanı: İç denetçi faaliyetlerde politika, plan, prosedür, yasa ve tüzüklere uygunluğun sağlanıp sağlanmadığını, aktiflerin korunup korunmadığını, kaynakların verimli kullanılıp kullanılmadığını, iç kontrol sisteminin yeterli olup olmadığını inceleyecek ve yönetim kuruluna bulgularını rapor edecektir (Çömlekçi, 1978:37). Ancak iç denetçi bu işlevi yerine getirirken sadece hata ve başarısızlıklara odaklanmamalı, suçlayıcı olmaktan çok iş birliğine yönelik yapıcı bir tutum sergilemelidir.

Denetim Başarısı: Denetim başarısı iç denetimin işletmenin değer yaratma amacına katkıda bulunabilmesidir. Bu amaçla denetim belli bir plan dahilinde yürütülmeli, incelenen konuya ilişkin kanıtlar objektif bir biçimde toplanmalı, bulgular tarafsız bir bakış açısıyla değerlendirilmeli ve raporlanmalıdır. Kanıt toplama ve bilgi alış verişi konusunda sıkıntı yaşanmaması için gerekli önlemler alınmalı, iletişim kanalları açık tutulmalıdır. Denetçi uzmanlık alanı dışında kalan konularda özel bilgi ve beceriye sahip, işletmeden bağımsız kişi, kurum ve kuruluşlardan yardım almalıdır.

İç Denetim Bölümünün Yönetimi: Örgüt içinde denetim faaliyetlerinin standartlara, yönetim tarafından belirlenen genel amaçlara uygun biçimde yürütülmesi ve bunun için ayrılan kaynakların verimli bir şekilde kullanılmasından iç denetim bölümü başkanı sorumludur. Başkanlık bu amaçla iç denetim çalışmalarını planlar, programlara döker ve gerekli değişiklikleri yapar.

1.4.BANKA KAVRAMI VE YASAL DÜZENLEMELER

Bankalar topladıkları fonlar ve özkaynaklarıyla gerçek veya tüzel kişilerin⁷ her türlü finansal gereksinimlerini karşılamayı faaliyet konusu olarak seçmiş, para ve parayla ölçülebilen sözleşmelere dayalı olarak faaliyet gösteren finansal araçlardır.Maddi anlamda bir mal alış verişinden farklılık gösteren bu tür sözleşmeler bankaların diğer finansal işletmelerden farklı yükümlülüklerinin doğmasına yol açmıştır.Buna paralel olarak pek çok ülkede bankaların kuruluşu, faaliyete geçmesi ve tür değiştirmesi sektörün özgün niteliklerini dikkate alan, ayrı yasalarla düzenlenmiştir.

İsviçre sisteminde bankalar “Bankalar ve Tasarruf Sandıkları Kanunu” (Bundesgesetz über die Banken) ile düzenlenmişlerdir (Bodmer, Kleiner Et al., 2001:60).Alman Hukuku’nda bankalar “Kredi Kurumları Kanunu” (Gesetze über das Kreditwesen) ile kredi kurumları arasında sayılmış, bankacılık işlemleri ayrı düzenlemelere tabi kılınmıştır (Turanboy, 2002:6). Amerika Birleşik Devletleri’nde bankacılık alanı “Gramm-Leach-Bliley Act” ile düzenlenmiştir (Ledig, 2005:1).

Ülkemizde bankalar 01.11.2005 tarih, 25983 (Mükerrer) sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmış 5411 sayılı “Bankacılık Kanunu”na tabi kılınmışlardır. Bankacılık Kanunu kural olarak ülkedeki tüm bankalar için geçerlidir ve büyük ölçüde emredici hükümlerden oluşmaktadır.Örneğin Türkiye’de kurulacak bir bankanın anonim şirket şeklinde kurulması emredici bir hükümdür ve uyulması zorunludur.6762 sayılı “Türk Ticaret Kanunu”⁸ (TTK) 269’ncü maddesinde anonim şirketi bir unvana sahip, esas sermayesi muayyen ve paylara bölünmüş olan ve borçlarından dolayı yalnız mamelekiyle mesul bulunan şirket olarak tanımlanmıştır.Ortakların mesuliyeti, taahhüt etmiş oldukları sermaye payları ile sınırlıdır.TTK’nın 276’ncı maddesi anonim şirketlerin, tedrici veya ani şekilde

⁷Tüzel kişi: Sürekli olma niyetiyle belli bir amaç etrafında organize olan hukuk düzeni tarafından belli şartlar dahilinde kendilerine kişilik bahşedilmiş bulunan kişi ya da mal topluluklarına tüzel kişiler denir.Tüzel kişiler kendilerini oluşturan kişi ya da mallardan tamamen bağımsız, başlı başına bir kişilik sahibidirler (Ardıç, 2003:163).

⁸09.07.1956 tarih ve 9353 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

kurulabileceğini hükmetmiştir. Ani kuruluş, şirket paylarının kurucular tarafından tamamen taahhüt edilmesiyle, tedrici kuruluş bir kısım payların kurucular tarafından taahhüt olunması ve geri kalan kısım için halka müracaat edilmesi suretiyle gerçekleşir.

Bankalar kuruluş aşamasında ani ya da tedrici kuruluş yolunu seçmekte özgürdürler. Ancak 2499 sayılı “Sermaye Piyasası Kanunu”⁹ (SPK) 50’nci maddesi (a) bendinde kendi ortaklık paylarını halka arz eden bankalar ile SPK 30’ncü maddesinde¹⁰ belirtilen sermaye piyasası faaliyetlerini yapan bankaların bunlarla sınırlı olarak SPK mevzuatına tabi olacakları hükmedilmiştir.

Genel itibariyle değerlendirildiğinde, ülkemizde bankaların ana faaliyet çerçevesini özel nitelikleri gereği “Bankacılık Kanunu”, halka açılmaları ve sermaye piyasası faaliyetlerini yürütmeleri dolayısıyla “Sermaye Piyasası Kanunu”, birer anonim şirket olmaları dolayısıyla “Türk Ticaret Kanunu” oluşturmaktadır (Turanboy, 2002:53).

1.5.BANKA TÜRLERİ

Bankaları kuruluş kanunlarına ve faaliyetlerinin finansmanı için kullandıkları kaynaklara göre sınıflandırabiliriz.

1.5.1.Kuruluş Kanunlarına Göre Bankalar

Kuruluş kanunlarına göre bankalar; “Özel Bankalar”, “Kamu Bankaları” ve “Merkez Bankaları” olarak üç gruba ayrılabilir.

⁹30.07.1981 tarih ve 17416 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmış, 13.05.1992 tarih ve 21227 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmış 3794 sayılı Kanun ile değiştirilmiştir.

¹⁰Bu Kanun kapsamına giren sermaye piyasası faaliyetleri; sermaye piyasası araçlarının ihraç veya halka arz yoluyla satışına aracılık, daha önce ihraç edilmiş olan sermaye piyasası araçlarının aracılık amacıyla alım satımı, sermaye piyasası araçlarının geri alım veya satım taahhüdü ile alım satımı, portföy işletmeciliği ve yöneticiliği ile ekonomik ve finansal göstergelere, sermaye piyasası araçlarına, mala, kıymetli madenlere ve dövizde dayalı sözleşmelerin alım satımına aracılıktır.

1.5.1.1.Özel Bankalar

Bankacılık sektörünü düzenleyen yasalar çerçevesinde faaliyet gösteren, kuruluş, faaliyete geçme ve tür değiştirme gibi konularda herhangi bir imtiyaz tanınmayan, gelir elde etme ve iktisadi katma değer yaratma güdüsüyle kurulmuş, ticari esaslara göre çalışan bankalardır.Son yıllarda önemle üzerinde durulan “holding bankaları” ve “uluslararası bankalar” özel bankaların istisnai iki formudur.Holding bankaları bir “holding şirketi”¹¹ bünyesinde ve onun talimatları altında faaliyetlerini yürüten bankalardır.Sahip oldukları fonları artan rekabet baskısı altında gerçekçi olmayan faizlerle holding içindeki diğer firmalara kullandırmaları nedeniyle holding bankaları, ekonomideki kaynak dağılımı etkinliğini olumsuz etkilemektedir.

Uluslararası bankalar kuruldukları merkez ülke dışında da faaliyetleri olan bankalardır.Yapılan araştırmalar finansal hizmetlerin çeşitlenmesini sağlamaları, hukuki alt yapıyı zorlayarak ideal bir hukuki sistem kurulmasına yol açmaları, yabancı sermaye girişi sağlayarak tasarruf açığını azaltmaları gibi faydalarına rağmen, kriz dönemlerinde aşırı tepki vermeleri, krizlerin bulaşıcılığını arttırmaları, siyasi otorite üzerinde baskı kurarak farklı vergi avantajları elde etmek istemeleri gibi nedenlerle eleştirilen uluslararası bankaların gittikleri ülkelerde yerel banka hisselerini alarak ortaklıklar kurmak, temsilcilik büroları¹² veya şubeler¹³ açmak yoluyla organize olduklarını ortaya koymaktadır (Türkiye Bankalar Birliği-TBB, 2005:4).

¹¹Holding şirketleri, bizzat kendisinin üretim, pazarlama ve satış gibi fonksiyonları bulunmayan, ancak bu tür fonksiyonları olan işletmelere iştirak eden ve genellikle böyle işletmelerin büyük ortağı durumunda olan şirketlerdir.

¹²Bağlı oldukları bankaya yerel yatırım ortamı hakkında bilgi sağlamak, müşteri ilişkilerini geliştirmek ve bağlı oldukları bankayı tanıtmak amacıyla kurulmuş birimlerdir.

¹³Bankacılık Kanunu’nun 3’ncü maddesindeki tanıma göre; elektronik işlem cihazlarından ibaret birimler hariç olmak üzere, bankaların bağımlı bir parçasını oluşturan ve bu kuruluşların faaliyetlerinin tamamını veya bir kısmını kendi başına yapan, sabit ya da seyyar bürolar gibi her türlü işyeri şube olarak kabul edilmektedir.Şubeler bağlı oldukları bankanın talimatları altında çalışırlar ve büyüklüklerine göre onun yaptığı faaliyetlerin tamamını yerine getirebilirler.

Yurt dışı işlem hacmi yeterli büyüklüğe ulaşamayan bankalar şube ya da temsilcilik büroları açmak yerine “muhabir bankacılık” sistemini kullanmakta, yüksek maliyetli organizasyon yapılarından kaçınmaktadır.Muhabir bankalar, Londra, New York, Zürich, Amsterdam, Hong Kong gibi finansal merkezlerde yerleşik olup, anlaşmalı olduğu bankalar adına komisyon karşılığı işlem yapan bankalardır (Takan, 2002:88).

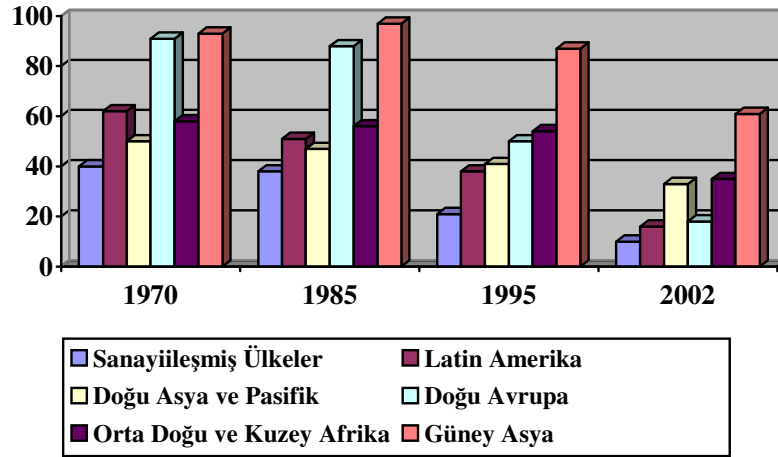
1.5.1.2.Kamu Bankaları

Kendilerine mahsus bir kanuna ya da idari bir karara dayanarak kurulmuş olan ve bu özel düzenlemelere göre faaliyet gösteren, yönetimi devlet kontrolünde olan bankalardır.Devletin doğrudan piyasa katılımcısı olduğu kamu bankaları, finansal sisteme duyulan güvenin azaldığı ortamlarda sigorta vazifesi görmekte, küçük tasarruf sahiplerinin birikimleri çoğunlukla bu bankalar aracılığıyla sisteme girmektedir.Kamu bankalarının bu niteliği finansal istikrarsızlıkların sıklıkla yaşandığı ülkelerde çok daha açıktır.Örneğin sosyalist bir ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçen Rusya’da, süreç içinde yaşanan finansal krizler halkın bankacılık sektörüne güvenini olumsuz etkilemiş, tasarruf sahipleri fonlarını özel bankalar yerine daha güvenli olduğuna inandıkları kamu bankalarında değerlendirme yolunu seçmişlerdir.Adrianova tarafından 2002 yılında yapılan araştırmaya göre Rusya’da toplam tasarrufların % 70’i kamu bankalarında değerlendirilmektedir (Adrianova, Panicos, Shortland, 2002:43).

Kamu bankalarının ekonomik kararlarını siyasi baskı altında aldığı ve ikinci bir hazine fonksiyonu üstlendiği, bu bankalara yöneltilen önemli bir eleştiridir.Sapienza tarafından 2004 yılında İtalyan ve Pakistan bankalarında yapılan araştırmalar kamu bankalarının yatırım kararlarında politik etkilerin ekonomik gerçeklerin önüne geçtiğini göstermiştir (Sapienza, 2004:384).Bilimsel değerlendirmelerden uzak yönetim anlayışı bu bankaların etkinliğini kaybetmesine yol açmaktadır.Bu nedenle dünya çapındaki genel eğilim kamu bankalarının özelleştirilmesi veya bankacılık sektörü içindeki paylarının azaltılmasıdır.Ülkemizde de kamu bankası niteliğine haiz Vakıfbank halka

açılmış, Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası Anonim Şirketi ve Türkiye Halk Bankası Anonim Şirketleri özelleştirilme kapsamına alınmışlardır.

ŞEKİL-1: Kamu Bankalarının Bankacılık Sektörü İçindeki Payı

Kaynak: La Porta, Silanes, Schleifer, 2002:301

1.5.1.3.Merkez Bankaları

Görev ve yetkileri kendilerine özgü yasalarla düzenlenmiş, ülkedeki para politikasının uygulanmasından sorumlu tutulan, bu amaçla kurulmuş bankalardır.

Ülkemizde merkez bankası 1715 sayılı Kanun ile 03.10.1931 tarihinde fiilen faaliyete geçen “Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası”dır.Altın karşılığı para ihracı prensibine göre düzenlenen 1715 sayılı Kanun 1970 yılında günün ihtiyaçlarına göre değiştirilmiş, 26.01.1970 tarih ve 13409 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 1211 sayılı “Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kanunu” (TCMB K.) yürürlüğe girmiştir.1211 sayılı Kanun’un bazı maddeleri 2001 yılında 05.05.2001 tarih ve 24393 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 4651 sayılı Kanun ile değiştirilmiştir.1211 sayılı Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kanunu’nun

4651 sayılı Kanun ile değişik 4'ncü maddesi (1) bendine göre bankanın başlıca görevleri şunlardır:

- Banknot ihraç etmek,
- Fiyat istikrarını sağlamak,
- Ülkedeki altın ve döviz rezervlerini yönetmek,
- Kamu otoritesinin yapacağı ödemelere ve tahsilatlarına aracılık etmek,
- Mali ve iktisadi konularda hükümete danışmanlık yapmak,
- Bankalararası ödeme sistemlerini düzenlemek ve yürütmek,
- Toplam para ve kredi hacmini düzenlemek ve denetlemek,
- Son borç veren olarak bankaların fon ihtiyaçlarını karşılamak.

Yasa koyucu aynı maddede bankanın temel amacının fiyat istikrarını sağlamak olduğunu, bankanın uygulayacağı para politikasını ve kullanacağı para politikası araçlarını doğrudan kendisinin belirleyeceğini belirtmiştir. Banka fiyat istikrarını sağlama amacı ile çelişmemek kaydıyla hükümetin büyüme ve istihdam politikalarını destekleyecektir. Söz konusu düzenleme ile bankanın bağımsızlık kazanması amaçlanmıştır.

Merkez bankalarının bağımsızlığı fiyat istikrarının sağlanması açısından en önemli unsurdur. Bağımsızlık söz konusu olduğunda hükümetlerin para politikası üzerindeki etkileri büyük ölçüde azaltılır veya tamamıyla ortadan kaldırılır (Çöl, 2003:5). Yapılan teorik ve ampirik çalışmalar, merkez bankalarının bağımsızlığı sağlandıkça, daha düşük enflasyon düzeylerine erişilebildiğini ortaya koymuştur (Alesina, Summers, 1993:7).

Kanunda yer almasına rağmen, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın tam bir bağımsızlık içinde çalıştığını söylemek güçtür. Zira 1992 yılında 72 ülke dahilinde merkez bankalarının bağımsızlığı ile ilgili olarak yapılan araştırmada Almanya ilk sırada, ABD beşinci sırada yer almıştır. Aynı araştırmada İngiltere bağımsızlık yönünden 72 ülkenin arasına girememiş, Türkiye ise yirmi beşinci sırayı almıştır (Cukierman, Webb, Neyaptı, 1992:392).

1.5.2.Kullandıkları Kaynaklara Göre Bankalar

Bankacılık Kanunu'nun 60'ncı maddesine göre kredi kuruluşları ile özel kanunlarına göre yetkili olanlar dışında hiçbir gerçek veya tüzel kişi aslen veya fer'an meslek edinerek mevduat veya katılım fonu kabul edemez, ticaret unvanları ve kamuya yapacakları açıklamalar ile ilân ve reklamlarında bu izlenimi yaratacak ifade ve deyimleri kullanamaz.Mevduat veya katılım fonu toplayabilme devlet tarafından, belirli şartları taşıyan kuruluşlara verilen bir imtiyazdır.Söz konusu imtiyaz bankaların faaliyetlerinde kullanabileceği kaynak türlerini değiştirmektedir.Buna göre bankalar, “mevduat ve katılım fonu toplama izni olan bankalar” ile “mevduat ve katılım fonu kabul etmeyen bankalar” olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır.

Mevduat ve katılım fonu kabul etmeyen bankalar “Kalkınma ve Yatırım Bankaları”dır.Mevduat ve katılım fonu kabul eden bankalar ise “Katılım Bankaları ve Mevduat Bankaları”dır.

1.5.2.1.Kalkınma ve Yatırım Bankaları

Bankacılık Kanunumuz 3'ncü maddesinde, mevduat kabul etmek dışında kredi kullandırmak esas olmak üzere faaliyet gösteren ve/veya özel kanunlarla kendilerine verilen görevleri yerine getiren kuruluşları “Kalkınma ve Yatırım Bankası” olarak nitelendirilmiştir.Yasa koyucu kalkınma ve yatırım bankaları arasında bir ayırım gözetmese de, finans literatüründe iki banka türünün de farklı fonksiyonlara sahip olduğu kabul edilmektedir.

Kalkınma bankaları finanse edecekleri yatırımın sektör için gerekli olup olmayacağını ve sağlayacağı katma değeri hesaplayarak orta ve uzun vadeli kredi kullandıran, ülkenin kalkınma hamlesinde ihtiyaç duyduğu kaynakları yatırımcı firmalara sağlamak amacını taşıyan ihtisas bankalarıdır.Gelişmekte olan ülkelerde olduğu kadar gelişmiş ülkelerin geri kalmış yörelerindeki ekonomik aktiviteyi

canlandırmak amacı ile bu tür bankaların kurulduğu gözlenmektedir.Sosyal yönleri de bulunan katılım bankacılığı çoğunlukla devlet eliyle yürütülmektedir.

Yatırım bankaları, sabit sermaye yatırımlarının gerçekleştirilmesi, tesislerin bakım ve onarımının yapılması, yeni proje ve taahhütlerin yerine getirilmesi için halka arz edilecek menkul kıymetlerin pazarlamasını ya da kendi nam ve hesabına satışını yapan, kredi kullandıran ve bu konularda firmalara danışmanlık hizmeti veren bankalardır.Yatırım bankacılığı faaliyetleri çoğunlukla sermaye piyasası işlemlerine dayanır.

1.5.2.2.Katılım Bankaları ve Mevduat Bankaları

Katılım bankaları, psikolojik saiklerle tasarruflarını faiz getiren araçlarda değerlendirmek istemeyen kişiler ve/veya kurumlar için alternatif bir yapı oluşturan bankalardır.Bu bankaların en önemli kaynakları “özel cari hesaplar” ve “katılma hesapları”dır.

Özel cari hesap, katılım bankalarında açılabilen ve istenildiğinde kısmen veya tamamen, her an geri çekilebilme özelliği taşıyan ve karşılığında hesap sahibine herhangi bir getiri ödenmeyen fonların oluşturduğu hesaplardır.Katılma hesabı ise, katılım bankalarına yatırılan fonların bu kurumlarca kullandırılmasından doğacak kâr veya zarara katılma sonucunu veren, karşılığında hesap sahibine önceden belirlenmiş herhangi bir getiri ödenmeyen ve anaparanın aynen geri ödenmesi garanti edilmeyen fonların oluşturduğu hesaplardır (Bankacılık Kanunu, md.3).Bankalar katılım hesabı sahiplerine dönem sonlarında brüt kar üzerinden, “kar payı” adı altında ödeme yapmaktadır.Ancak dönem başında anaparanın ve/veya kar payının ödeneceğine dair herhangi bir taahhüt verilmemektedir.

Mevduat bankaları, “mevduat” toplama imtiyazına sahip olan bankalardır. Bankacılık Kanunu’nun 3’ncü maddesine göre mevduat; yazılı ya da sözlü olarak

veya herhangi bir şekilde halka duyurulmak suretiyle ivazsız veya bir ivaz karşılığında, istendiğinde ya da belli bir vadede geri ödenmek üzere kabul edilen parayı ifade etmektedir.Tasarruf sahibinin birikimlerinin kaydına ve izlenmesine yarayan yerli para ya da yabancı paralar üzerinden açılan hesaplara “mevduat” ya da “tevdiaat hesapları” adı verilmektedir.

Bankalar topladıkları mevduatı çeşitli alanlarda yatırımlara dönüştürerek gelir elde etmektedirler.Finansal sistemdeki gelişmelere bağlı olarak çok farklı araçlarla yatırım yapma olanaklarına kavuşmuş olsalar dahi kredi işlemi bankaların asıl faaliyet konusu olarak ağırlığını korumaktadır.Kredi işlemi belli bir satın alma gücünün, bir vade sonunda ya da önceden belirlenmiş dönemlerde geri ödenmek üzere, belli bir faiz karşılığı ödünç verilmesidir.Kredilerden elde edilen faiz ile mevduata ödenen faiz arasındaki fark bankanın net faiz geliridir.

İktisat politikalarına bağlı olarak faiz oranları devlet tarafından ya da arz ve talebe göre piyasa tarafından belirlenir.Ülkemizde mevduat ve krediler için geçerli faiz oranları 2002/1 Sıra No’lu, “Mevduat ve Kredi İşlemlerinde Uygulanacak Faiz Oranları ile Sağlanacak Diğer Menfaatler Hakkında Tebliğ”¹⁴ gereğince bankalara bırakılmıştır.Tebliğ’in 2’nci ve 3’üncü maddelerine göre; mevduata uygulanacak sabit veya değişken azami faiz oranları ve kredilere uygulanacak azami faiz oranları ile faiz dışındaki diğer menfaatlerin ve tahsil olunacak masrafların nitelikleri ve azami sınırları serbestçe belirlenir.Mevduata ödenecek faiz tutarı bankanın parayı kullanma süresine yani vadeye bağlı olarak değişecektir.Ülkemizde bankaların uygulayabilecekleri vade türleri 2002/1 Sıra No’lu “Mevduatın Vade ve Türleri ile Katılma Hesaplarının Vadeleri Hakkında Tebliğ”¹⁵ ile düzenlenmiştir.Tebliğ’in 8’nci maddesine göre mevduatlar; “Vadesiz Mevduat”, “Vadeli Mevduat”, “İhbarlı Mevduat” ve “Birikimli Mevduat” olmak üzere dört gruba ayrılmaktadır.

Vadesiz Mevduat: Önceden belirlenmiş bir süreye bağlı olmaksızın, tasarrufların istenen zamanda çekilebileceği mevduat hesabı türüdür.Geri ödeme

¹⁴29.03.2002 tarih ve 24710 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

¹⁵29.03.2002 tarih ve 24710 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

konusunda belli bir süre tanımlanmadığı için bankalar vadesiz mevduatlara diğerlerine oranla çok daha düşük faiz oranı uygulamaktadır.

Vadeli Mevduat: Hesabın açılması aşamasında, tasarruf sahibi ile banka arasında yapılan anlaşmaya göre geri ödemenin belli bir sürenin sonuna ertelendiği hesaplardır. Vadeli mevduat hesaplarında, tasarruflar belirlenen sürenin sonuna kadar bankanın kullanımına bırakılmıştır. Bu nedenle bankalar vadeli mevduatlar için daha yüksek faiz oranları önermektedirler. Vadeli mevduat sözleşmelerinde her ne kadar belirlenen vadeye uyulması esas ise de bankalar ödeme güçleri konusunda spekülasyonlara neden olmamak amacıyla talep edildiğinde vadeden önce ödeme yapma yoluna gitmektedirler.

İhbarlı Mevduat: Çekileceği tarihten 7 gün önce yazılı bir ihbar verilmek suretiyle çekilebilen mevduatlardır (a.g.t., md.8/c). İhbar süresine bağlı olarak vadesiz mevduat ya da vadeli mevduata yaklaşan ihbarlı mevduatlar yaygın bir yatırım aracı niteliğinde değildir.

Birikimli Mevduat: Asgari 5 yıl vade ile açılan, sözleşme ile belirlenen aylık veya üç aylık sürelerde hesaba para yatırmaya imkan veren mevduatlardır (a.g.t., md.8/d).

Tebliğ'in 2'nci maddesinde mevduatlar sözleşme ilişkisinin taraflarına göre; "Tasarruf Mevduatı", "Resmi Kuruluşlar Mevduatı", "Ticari Kuruluşlar Mevduatı", "Bankalararası Mevduat" ve "Diğer Kuruluşlar Mevduatı" şeklinde sınıflandırılmıştır.

Tasarruf Mevduatı: Gerçek kişiler tarafından açtırılan ve çek keşide edilmesi dışında, başka herhangi bir ticari iş ve işleme konu edilemeyen mevduatlardır.

Tevdiat işleminde tasarruf sahipleri, vade tarihinde bankanın ödeme gücüne sahip olacağı varsayımıyla hareket ederler. Böyle bir varsayım ise bankanın finansal yapısına ve ticari itibarına duyulan güvenden kaynaklanmaktadır. Ancak

bankacılık sisteminin oldukça gelişmiş olduğu ülkelerde bile tevdiat ilişkisinin sadece güvene dayalı olarak gerçekleştirilmesi yeterli görülmemiştir.

Kamu otoritesi tasarrufların finansal sisteme kazandırılmasını ve devamlılığını sağlamak amacıyla iki araçtan yararlanmaktadır. Bunlar hukuk sistemini günün ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde düzenlemek ve tasarrufların korunmasını sağlamak amacıyla mevduatları sigortalamaktır. Ancak uygulamada bu iki aracın birleştiğini ve yasa koyucunun bankaları, tasarruf mevduatlarının sigortalanmasına mecbur kıldığını görmekteyiz. Sigorta işlemi ile bankanın iflası halinde tasarruf sahiplerinin birikimlerini geri alabilmesi mümkündür.

Bankacılık Kanunu'nun 63'ncü maddesine göre kredi kuruluşları tasarruf mevduatları ve gerçek kişilere ait katılım fonlarını sigorta ettirmek ve bunun üzerinden prim ödemek zorundadır. Tasarruf mevduatlarının limitsiz olarak sigorta kapsamına alınması oldukça nadir görülen bir uygulamadır. Örneğin ABD'de herhangi bir gerçek kişi adına açılan tasarruf mevduatları 100.000 Amerikan Doları'na kadar zorunlu sigorta kapsamında, mevduatın bunun üzerindeki kısmı sigorta kapsamının dışındadır. Rusya'da azami limit tasarruf mevduatının % 90'ı kadar olup, sigortalı mevduat tutarı ülkede geçerli asgari ücretin 250 katını aşmamaktadır. Hindistan'da 100.000 Rupee, Brezilya'da 20.000 Real olarak belirlenen limitler, Kolombiya'da 10.000 Peso olarak uygulanmaktadır (Bank for International Settlements-BIS, 1999:47). Avrupa Birliği Bakanlar Konseyi ve Avrupa Parlamentosu'nca 30.05.1994 tarihinde kabul edilen tüzüğe¹⁶ göre; birliğe üye ülkeler genelinde 31.12.1999 tarihine kadar 20.000 Ecu olan sigorta kapsamındaki mevduat, 01.01.2000 tarihinden itibaren 20.000 Euro olarak belirlenmiş ancak ülkelere üst limiti arttırabilme konusunda birlik içindeki rekabet koşullarını bozmamak şartıyla insiyatif tanınmıştır.

Resmi Kuruluşlar Mevduatı: Genel ve katma bütçeli daire ve kurumlar, yerel yönetimler, mahkemeler, savcılıklar, icra ve iflas daireleri ve tereke hakimliklerine ait mevduatlardır (a.g.t., md.4).

¹⁶Richtlinie 94/19/EG (Einlagensicherungsrichtlinie), Abl, Nr.L 135/5 v.31.05.1994

Ticari Kuruluşlar Mevduatı: Gerçek kişilerin ticari işletmelerine, her çeşit ortaklıklara, kamu iktisadi teşebbüsleri ile bunlara bağlı müessese ve bağlı ortaklıklara, genel ve katma bütçeli kuruluşlarla yerel yönetimlerin ticari işletmelerine, döner sermayeli kuruluşlara, vakıfların, derneklerin, sendikaların, birliklerin ve mesleki kuruluşların kurdukları veya katıldıkları ticari işletmelere, sigorta şirketlerine ait mevduatlardır (a.g.t., md.5).

Bankalararası Mevduat: Mevduat bankaları, kalkınma ve yatırım bankaları ve katılım bankalarına ait mevduatlardır.

Diğer Mevduat: Kanunla kurulmuş sosyal güvenlik kurumlarına, vakıflara, derneklere, meslek teşekküllerine, sendikalara, kanunla veya bir kanuna dayanılarak kurulmuş tasarruf sandıklarına, resmi ve özel idare, müessese ve ortaklıklarla mesleki teşekküllerde yalnız kendi mensuplarına ait olmak üzere sağlık, sosyal yardım ve tasarruf sağlamak amacıyla kurulan sandıklara ait paralar, noter teminat ve emanet paraları, mahkemeler, savcılıklar, icra ve iflas daireleri ve tereke hakimlikleri nezdindeki paralar, mahkemelerce tevdi mahalli gösterilmek suretiyle yatırılan paralar, yöneticiler tarafından apartman yönetimi ile ilgili olarak yatırılan paralar, elçilik ve konsolosluklara ait paralar, uluslararası kuruluşların Türkiye'deki büro ve temsilciliklerine ait paralar, fonlara ait paralar, genel ve katma bütçeli kuruluşlar içerisinde yer almayan üst kurul, kurul ve kurumların paraları ile bunların dışındaki paralar “diğer mevduat” başlığı altında toplanmaktadır (a.g.t., md.7).

Bankaların sağlam bir mali yapıya sahip olmaları büyük oranda kredi işlemindeki etkinliklerine bağlıdır. Kredi geri ödemesi konusunda sorunlar yaşanması bankanın nakit giriş ve çıkışı arasındaki dengenin bozulmasına neden olacak, banka vadesi gelen yükümlülüklerini yerine getiremeyecektir. Tahsil imkanı ortadan kalkan krediler banka zararını arttıracak, sermayeyi azaltarak iflas tehlikesini doğuracaktır. Finansal kayıpların önüne geçmek için bankalar kredi taleplerini ayrıntılı olarak incelemektedirler. İncelemeler; “Ön Görüşme”, “İstihbarat”, “Onay ve Kullandırım” ile “Takip” safhalarından oluşmaktadır.

Ön Görüşme: Kredi taleplerinin yasalara ve banka kredi politikalarına uygunluğunun değerlendirildiği aşamadır.

İstihbarat: Ön görüşmenin olumlu sonuçlanmasının ardından, gerekli belgeler ve bilgilerle birlikte kredi talep formu düzenlenerek, bir sonraki aşama olan istihbarat aşamasına geçilir. Bu aşamada kredi talepleri kısaca 5 C (Character, Capacity, Capital, Conditions, Collateral) olarak tanımlanan kriterlere göre değerlendirilir (Berk, 2000:167). “Karakter” (Character), kredi alıcısının ödeme alışkanlıklarını ve dürüstlüğü, “kapasite” (Capacity) firmanın ya da bireylerin ödeme gücünü, “sermaye” (Capital) kredi talebinde bulunan tüzel kişilerin net varlığını, “koşullar” (Conditions) kredi talep eden firmanın sektördeki durumunu, “teminatlar” (Collateral) geri ödeme konusunda doğabilecek sıkıntılara karşı bankaya verilen taahhütleri ifade etmektedir. Teminatlar; menkul rehni, gayrimenkul rehni, garanti sözleşmesi, kefalet, aval, alacağın temliki ve diğer bankaların garantileri şeklinde olabilir. İstihbarat çalışması sonunda “Mali Tahlil ve İstihbarat Raporu” (MATİR) hazırlanır. Kredi talepleri “MATİR” ışığında değerlendirilir.

Onay ve Kullandırım: Kredinin onaylanması banka ile müşteri arasında hukuki anlamda bir borç ilişkisinin kurulması demektir. Hukuki işlemin geçerli olması için onay veren makam ya da kişinin bankayı temsile yetkili olması gerekmektedir. Anonim şirket olmaları dolayısıyla bankalar TTK’nın 317’nci maddesi gereğince “Yönetim Kurulu” tarafından idare ve temsil olunur.

Bankacılık Kanunu’nun 51’nci maddesine göre kredi açma yetkisi yönetim kuruluna aittir. Yönetim kurulu; kredi açma, onay verme ve diğer idarî esaslara ilişkin politikaları oluşturmak, bunların uygulanmasını ve izlenmesini sağlamak ve gerekli tedbirleri almakla yükümlü olup, kredi açma yetkisini belirlenecek usûl ve esaslar çerçevesinde “Genel Müdürlük” örgütüne devredebilir.

Genel Müdürlük, bankanın icradan bizzat sorumlu en üst birimidir, tek bir kişiyi değil bir makamı temsil eder.

Genel müdürlüğün işlevleri şunlardır:

- Bankayı temsil etmek, genel prensip, emir ve kararları vermek,
- Şubelerin açılmasına karar vermek, organizasyon ve personel politikasını yönetmek,
- Bankanın para politikasını belirlemek ve yönetimini sağlamak,
- Bankanın kredi politikasını belirlemek ve yönetimini yürütmek (Eyüpgiller, 2000:199).

Genel müdürlük kendisine devredilen kredi açma yetkisini mevduat büyüklüğü, karlılık durumu ve geleceğe yönelik beklentilere bağlı olarak, belli limitler dahilinde şubelere ve ilgili diğer birimlere devreder. Şube kredi limitini aşan talepler organizasyon yapısına bağlı olarak, bir üst limite sahip birim tarafından onaylanır. Uygulamada şubeler, yetki limiti dışındaki kredi taleplerini ön görüşme aşamasında bir üst birime yönlendirmekte, krediye ilişkin tüm incelemeler bu birim tarafından yapılmaktadır.

Onay işleminin ardından, müşteriye bir kredi hesabı açılarak kullandırım aşamasına geçilir. Kredi hesabı; borç bakiyesini, borcun faiz oranı ve vadesini, müşterinin geri ödeme tutarlarını, teminat türü ve miktarını ayrıntılı olarak gösteren hesaptır. Kredi tutarının nakit para olarak müşteriye tediye edilmesi nakdi; bankanın talepte bulunan lehine, üçüncü şahıslara ödeme taahhüdünde bulunması gayri nakdi kullandırımıdır. Belli bir satın alma gücünün müşterinin kredi hesabına elektronik para¹⁷ olarak aktarıldığı kredi kartları, özel bir kredi kullandırım şeklidir. Visa ve Master olmak üzere iki ayrı kuruluş tarafından çıkarılan kredi kartları kullanıldığında, elektronik işlemciler bankadaki kredi hesabına kullanılan bedel kadar borç yazmakta, belli hesap dönemlerinde yapılan geri ödemeler ile borç bakiyesi azalmaktadır (Yetim, 1997:19).

Takip: Bankalar kredi geri ödemelerinde sorun yaşamamak ve kayıplarla karşılaşmamak amacıyla müşterilerinin geri ödeme güçlerini ve teminat

¹⁷Elektronik para, elektronik bir araca, bir limit veya değer yüklenilmesi ile kazanılan, fiziki değil elektronik ortamda tedavül eden paradır.

değerindeki değişimleri takip ederler.Takip sırasında piyasa ve diğer banka istihbaratlarından yararlanılır, adli makamlardan protestolu çek ve senetlerin sorgusu yapılır.

Banka geri ödeme şartları ya da sözleşme koşullarına aykırılık tespit ettiğinde ilk olarak müşterisiyle aksaklığı gidermek amacıyla görüşmelere başlar.“Kredinin idari takibi” olarak adlandırılan bu aşamadan sonuç alınmaması halinde, “kanuni takip” başlatılır ve cebri icra yoluna gidilir.Kanuni takip aşamasında muhtemel zarar için uygun oranda karşılık ayrılır.Tek bir kredide ortaya çıkan muhtemel zarar için ayrılan karşılık “özel karşılık”, banka tüzel kişisi tarafından verilen tüm krediler üzerinden ayrılan karşılık ise “genel karşılık” olarak adlandırılır. Bankacılık Kanunu’nun 53’ncü maddesine göre; krediler ile ilgili olarak ayrılan özel karşılıkların tamamı, ayrıldıkları yılda kurumlar vergisi matrahının tespitinde gider olarak kabul edilmektedir.

1.6.BANKACILIK SEKTÖRÜNDE RİSK

Genel anlamda risk bir olay ya da faaliyetin beklenen sonucundan olumsuz sonuçlar doğuracak şekilde sapmasıdır (Karacan, 1996:8).Bankacılık alanında risk bankanın, şubenin ya da belli bir departmanın gelir ve giderlerinin kayba neden olacak şekilde sapma veya dalgalanma derecesidir.

Risk, gelecekteki sonuçlara yönelik olması dolayısıyla belirsizlik kavramıyla karıştırılmaktadır.Oysa ki risk ve belirsizlik farklı kavramlardır.Risk durumunda gelecekteki olayların alternatif sonuçları bilindiği halde, belirsizlik durumunda böyle bir seçenek yoktur.Risk kavramı sonuçların ortaya çıkışına ilişkin objektif olasılık dağılımını içerdiği halde, belirsizlik kavramı subjektif olasılık dağılımını kapsamaktadır (Aloğlu, 2005:20).Risk belirli yöntemlerle sayısal olarak ölçülebilmese de, belirsizlik ölçülemez.

Bankalar faaliyet hacimlerine, yaptıkları işlemlerin çeşitliliğine ve kullandıkları kaynakların niteliğine bağlı olarak çok farklı risklere maruz

kalabilen kurumlardır.Bankaların faaliyetleri sırasında karşılaştığı riskleri şu şekilde sıralayabiliriz:

- Likidite Riski,
- Kredi Riski,
- Piyasa Riski,
- Operasyonel Risk,
- Yasal Risk,
- İtibar Riski,
- Ülke ve Transfer Riski.

Likidite Riski: Belli bir tarih itibariyle bankanın yükümlülüklerini karşılayamamaktan dolayı gelirinde ve sermaye düzeyinde ortaya çıkması muhtemel kayıpları ifade eden risktir.Yanlış yatırım ve kredi politikaları, iktisadi ortamdaki değişimler ya da ani mevduat talepleri likidite riskini ortaya çıkabilir.Likidite riskiyle karşılaşan banka ihtiyaç duyduğu fonu, bankalararası piyasa, para piyasaları ya da merkez bankalarından karşılayabilecektir.Fakat, bir finansal panik ortamı içinde bu araçlar yetersiz kalabilecek, banka büyük miktarda zarara uğrayacak ya da iflas edecektir.

Kredi Riski: Kredi kullanan tarafın, anlaşma koşullarına uymayarak ödemelerini tam ve zamanında yapmamasından doğan risktir.Kredi riskinin tek nedeni kullandırılan nakdi krediler değildir.Bankanın faaliyetlerine göre gayrinakdi krediler, kredi kartlarından kaynaklanan borçlandırmalar bankanın verdiği garanti ve teminatlar da kredi riskini doğurabilir (Türkiye Bankalar Birliği-TBB, 1999:5).

Piyasa Riski: Finansal piyasalardaki varlık fiyatları, kur değeri ve faiz oranlarındaki değişimlerden kaynaklanan risktir.“Faiz Riski”, “Döviz Riski” ve “Hisse Senedi Riski” olmak üzere üç ana unsuru vardır.

Faiz Riski: Faiz oranlarındaki dalgalanmalar nedeniyle, banka gelirlerinin azalma riskidir. Faiz riski tek başına faiz oranlarındaki dalgalanmadan kaynaklanmayabilir. Banka bilançosundaki varlık ve yükümlülük kalemlerindeki vade uyumsuzlukları da faiz riskini doğurabilir. Örneğin uzun vadeli ve sabit getirili aktiflerini, kısa vadeli ve değişken maliyetli kaynaklarla finanse eden bir banka vade uyumsuzluğu nedeniyle faiz riskine maruz kalacaktır. Yükümlülüklerinin vadesi varlıklarından kısa olduğu için banka yeniden borçlanma ihtiyacı duyacak, bu durumda piyasa faiz oranlarındaki yükselme bankanın gelirlerini azaltacaktır (Saunders, 1999:72).

Döviz Riski: Bankaların yabancı paralar üzerinden yaptığı işlemler kur değerindeki değişmeye göre kazanç ya da kayba neden olabilir. Döviz riski yabancı para değerindeki değişmelerden kaynaklanan riski ifade etmektedir.

Hisse Senedi Riski: Hisse senedi fiyatlarındaki değişmeye bağlı olarak, banka portföyünün değer kaybına uğraması riskidir. Para ve sermaye piyasalarındaki istikrarsızlıklar hisse senedi riskinin başlıca sebebidir.

Operasyonel Risk: Banka içindeki prosedür ve kontrollerin eksik olması, teknolojik alt yapıdaki yetersizlikler, hile, dolandırıcılık ve doğal afetlerden kaynaklanan risk türüdür (Saunders, 1999:63). “Teknoloji Riski”, “Hile ve Suistimal Riski” ve “Dış Riskler” olmak üzere üç boyutu vardır.

Teknoloji Riski: Bilgisayar ve iletişim sistemlerindeki teknik sorunlar, virüs problemleri, yetersiz ya da eskimiş sistemlerden kaynaklanan risklerdir (Keck, Jovic, 1999:965). Teknoloji riskinden korunmak için bankalar bilgi işlem sistemlerinde düzenli iyileştirmeler, kontrol ve bakım çalışmaları yapmaktadır.

Hile ve Suistimal Riski: Banka personelinin, yöneticilerinin, müşterilerinin ve üçüncü kişilerin hile, usulsüzlük ve sahtekarlık yoluyla kasıtlı olarak suç sayılan eylemleri gerçekleştirmelerinden kaynaklanan risktir. Banka yönetiminin limitleri aşarak ve yeterli güvence almadan kredi açması, gerekli incelemeleri yapmadan başka teşebbüslere iştirak etmesi, personelin kasıtlı olarak emirleri dikkate almaması veya kurallara aykırı olarak yerine getirmesi, bilerek işi engellemesi, kötü niyetli davranması gibi hususlar bu risk kapsamında değerlendirilebilir (Betge, 1996:277).

Dış Riskler: Deprem, yangın, sel gibi felaketlerden, terörist faaliyetler, para aklama, web sitelerinin dış müdahalelerle kötüye kullanılması, enerji iletiminde oluşan aksamalardan kaynaklanan risklerdir (Van den Brink, 2002:12).

Yasal Risk: Bankacılık sektörü ve bankacılık işlemlerine ilişkin yasal düzenlemelerdeki değişiklikler nedeniyle ortaya çıkan risktir. Gerek sektörü gerekse bankacılık işlemlerini düzenleyen mevzuatta sık sık yapılan değişiklikler, eski yapıya göre alınan kararların anlamsızlaşmasına ve maddi kayıplara yol açabilecektir.

İtibar Riski: Bankacılık işlemlerinde yaşanan aksamalar, yasal düzenleme ve mevzuata uyum konusundaki başarısızlıklar nedeniyle bankaya duyulan güvenin aşınması ya da tamamen ortadan kalkması riskidir (Aloğlu, 1995:32).

Ülke ve Transfer Riski: Ticari ilişkiye girilen tarafın faaliyette bulunduğu ülkenin yasal, idari ve siyasi yapısındaki değişimler sonucunda bankanın maruz kalacağı risktir. Ülke riski, kredi ilişkisine girilen kişi ya da kurumun merkezinin bulunduğu ülkenin ekonomik, sosyal ve politik yapısına dair değişkenleri içermektedir. Transfer riski ülke riskinin bir uzantısıdır. Bu risk, ülke riskine bağlı olarak ortaya çıkar ve kredi kullanıcısının dışında gelişen şartlar nedeniyle geri

ödemenin yapılamaması riskini ifade eder (Basel Committee on Banking Supervision, 1997:27).

1.7.BANKACILIK SEKTÖRÜNDE DENETİM

Banka işletmelerinin tarihi M.Ö. 3400-3200 tarihlerine kadar uzanmaktadır. Yapılan kazıların ortaya çıkardığı Mezopotamya’da “Uruk” kenti yakınlarındaki “Kızıl Tapınak” bilinen en eski banka yapısıdır.Bu çağlarda bankalar emanet kıymetleri saklayan, ticaret hayatının sınırlı bir bölümünde faaliyet gösteren tek kişi işletmeleri niteliğindedir.Araştırmalar ilerleyen dönemlerde borç ilişkilerini düzenleyen yasaların oluşturulduğunu, M.Ö. 3’ncü yüzyıldan itibaren Atina ve Roma’da bankaların çeşitli defterler tutup ibraz etmeye zorunlu kılındıklarını ortaya koymaktadır.Bizans’ta bankaların teftişi “logothē” denilen müfettişlere bırakılmış, para cezasından suçun ağırlığına göre bankacının elinin kesilmesine kadar varan cezalar uygulanmıştır (Eyüpgiller, 2000:8).Bankacılık alanındaki ilk denetim çalışmaları, bu dönemlerde gerçekleştirilmiş kamu denetimi niteliğindeki çalışmalardır.

Ekonomik faaliyetlerin gelişmesine paralel olarak sermaye ihtiyacının artması bankaları çok ortaklı anonim şirketler haline dönüştürmüştür.Farklı çıkar gruplarından oluşan geniş katılımlı yönetim yapısına geçiş, uluslararası sermaye hareketlerinin hızlanması, rekabet koşullarının ağırlaşması, finansal araçların sayı ve tür itibariyle artması, küçük tasarruf sahiplerinin gittikçe karmaşık hale gelen sisteme güveninin sağlanması gibi nedenlerle bankacılık alanında farklı denetim türlerine ihtiyaç duyulmuştur.Bu ihtiyacı gidermek üzere günümüzde bankacılık sistemi;

1. Uluslararası Denetim,
2. Kamu Denetimi,
3. Bağımsız Dış Denetim,
4. İç Denetim olmak üzere dörtlü bir yapıyla denetlenmektedir.

1.7.1.Uluslararası Denetim

Uluslararası denetim çalışmalarının merkezinde “Uluslararası Ödemeler Bankası” (Bank for International Settlements-BIS) ve “Basel Bankacılık Denetim Komitesi” (Basel Committee on Banking and Supervision) tarafından getirilen ve çoğunlukla tavsiye niteliğinde olan kararlar bulunmaktadır.Global anlamda sektörün gelişmesine en önemli katkıyı sağlayan kuruluş olmasına karşın BIS’in üye ülkeler üzerinden doğrudan bir denetimi ve yaptırımı yoktur.BIS üyesi ülkeler tavsiye kararlarını uygulayıp uygulamamakta serbesttir.Ancak “Uluslararası Para Fonu” (International Monetary Fund-IMF), “Dünya Bankası” (World Bank-WB) ve “Avrupa Merkez Bankası” (European Central Bank-ECB) gibi uluslararası kredi veren kuruluşlar, kredi taleplerini incelerken bankacılık alanında kabul görmüş uluslararası düzenlemelere uyulup uyulmadığını dolaylı yollardan denetlemekte, bazı durumlarda talepte bulunanlara belli normların sağlanmasını ön koşul olarak sunabilmektedir.

1.7.2.Kamu Denetimi

Bankacılık sektörü diğer sektörlerden farklı olarak, kendi özkaynaklarından çok mevduat sahiplerinin birikimleri ve diğer finansal araçlardan sağladıkları fonlarla faaliyet gören, başkasının mal varlığı üzerinden kazanç elde eden, güven müesseseleridir.Bankaların bu özelliği faaliyetlerine kamu menfaati boyutu katmaktadır.Kamu menfaatinin korunması için farklı ekonomik sistemler farklı sosyal araçlardan yararlanmaktadır.Bu anlamda serbest piyasa ekonomisinin başlıca aracı “kamu denetimi”dir.

Bankacılık alanındaki kamu denetiminin iki boyutu vardır.Birincisinde bankalar sektörü düzenleyen kanunlara uygunluk açısından değerlendirilmektedir. Denetim bankacılık lisanslarının verilmesinden başlamakta, gerekli moral değerler ve sermayeye sahip olmadığı düşünülen girişimciler daha kuruluş aşamasında sistemden çıkarılmaktadır.Bu boyuttaki kamu denetimi; hükümetler, bu amaçla

kurulmuş bağımsız bir otorite ya da merkez bankaları tarafından gerçekleştirilmektedir (Eyüpgiller, 1985:160).

TABLO-2: Bazı Ülkelerdeki Kamu Denetimi Uygulamaları

Bağımsız Otorite	Merkez Bankası	Diğer ¹⁸
İngiltere	Amerika Birleşik Devletleri	Japonya
Kanada	Fransa	Singapur
Güney Kore	Çek Cumhuriyeti	Avusturya
İsviçre	Arjantin	
Avustralya	Hollanda	
İsveç	Portekiz	
Danimarka	İspanya	
Finlandiya	Yunanistan	

Kaynak: Pazarbaşıoğlu, 2002:11

Denetim tekniği açısından bakıldığında yetkili otorite, yerinden denetim ve uzaktan gözetim yapmak, gerekli gördüğünde müdahalelerde bulunmakla görevlidir. Yerinden denetim, yetkili otoriteye bağlı denetçiler tarafından banka içinde yapılan denetim çalışmasıdır. Uzaktan gözetim, bankanın belirli tarihlerde ya da istendiğinde bir takım bilgileri yetkili kuruma aktarması yoluyla gerçekleştirilen denetimdir. Denetçi organ gözetim fonksiyonu çerçevesinde incelemelerini kendisine ulaştırılan bilgiler üzerinden yapar, kendisi doğrudan bankaya gidip incelemelerde bulunmaz. Bu iki tekniği bir arada kullandığı için sektörü denetleyen otorite uluslararası literatürde “banking watchdog”, ülkemizdeki kullanımıyla “denetim otoritesi” olarak adlandırılır.

Yerinden denetim ve uzaktan gözetim alternatif denetim yolları olmayıp, uluslararası standartlar ve en iyi uygulamaların gösterdiği üzere, denetimin birbirini tamamlayan iki unsurudur. Bununla beraber, değişik ülke uygulamalarında yerinden denetim ve uzaktan gözetimin uygulanma

¹⁸Maliye Bakanlığı veya konuyla ilgili bakanlıklar

yoğunluklarının farklılık arz ettiği görülmektedir.Diğer bir ifade ile bazı ülkelerde yerinden denetim ağırlıkta iken, bazı ülkelerde gözetim ağırlıkta bulunmaktadır.Bu farklılık her ülkenin bankacılık sisteminin büyüklüğünün, yapısının, karmaşıklığının, muhasebe standartlarının gelişmişliğinin ve hepsinden önemlisi muhasebe ve yönetim kültürünün oturmuşluğunun bir fonksiyonu olarak karşımıza çıkmaktadır (Özsoy, 2004:9).

Ülkemiz bankacılık sektöründe denetim yapma yetkisi 1999 yılında kabul edilen mülga 4389 sayılı “Bankalar Kanunu”¹⁹ ile kurulmuş “Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu”na (BDDK) aittir.Kurumun görev ve yetkileri hali hazırda yürürlükte olan 5411 sayılı Bankacılık Kanunu’nun 93’ncü maddesi ile yeniden düzenlenmiştir.Buna göre BDDK, tasarruf sahiplerinin haklarını ve bankaların düzenli ve emin bir şekilde çalışmasını tehlikeye sokabilecek ve ekonomide önemli zararlar doğurabilecek her türlü işlem ve uygulamaları önlemek, kredi sisteminin etkin bir şekilde çalışmasını sağlamak üzere gerekli karar ve tedbirleri almak, uygulamak ve denetlemekle yükümlüdür.Kurum yapılan denetimler sonucunda mali açıdan sorunlu görülen bankalarda uyarıcı, düzeltici, iyileştirici ve kısıtlayıcı önlemler almaya yetkilidir.Ancak söz konusu önlemlere rağmen bankanın;

- Faaliyetine devamının mevduat sahiplerinin hakları ve mali sistemin güven ve istikrarı bakımından tehlike arz ettiğinin ortaya çıkması,
- Yükümlülüklerini vadesinde yerine getiremediğinin tespit edilmesi,
- Yükümlülüklerinin toplam değerinin varlıklarının toplam değerini aşması,
- Hâkim ortaklarının veya yöneticilerinin, banka kaynaklarını, bankanın emin bir şekilde çalışmasını tehlikeye düşürecek biçimde doğrudan veya dolaylı veya dolanlı olarak kendi lehlerine kullanması veya dolanlı olarak kaynak kullandırması ve bankayı bu suretle zarara uğratması hallerinden biri veya bir kaçının varlığı halinde, kurum bankanın faaliyet iznini kaldırabilir (Bankacılık Kanunu, md.71).

¹⁹23.06.1999 tarih ve 23734 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

Kurum tarafından yapılan denetim bankalar, bunların kontrol ettikleri ortaklıkları, şubeleri ve temsilciliklerini kapsayacak şekilde hem konsolide hem de konsolide olmayan bazda yürütülür. Bankacılık Kanunu'nun 83'ncü maddesine göre kurumun karar organı "Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu"dur. Sektörün denetimini kurum adına Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu, bankalar yeminli murakıp ve murakıp yardımcıları, bankacılık uzmanı ve uzman yardımcıları, bilişim uzmanı ve uzman yardımcıları, hukuk uzmanı ve uzman yardımcıları aracılığıyla yapar. Bankacılık Kanunu'nun 96'ncı maddesi uyarınca denetim kapsamında kendisinden bilgi istenenler, istenilen bilgileri vermekle, defter, kayıt ve belgeleri incelemeye hazır bulundurmakla, tüm bilgi işlem sistemini denetim amaçlarına uygun olarak kurumun denetim yapan meslek personeline açmakla, verilerin güvenliğini sağlamakla ve muhafaza etmek zorunda oldukları her türlü defter, belge ve karneler ile vermek zorunda bulundukları bilgilere ilişkin mikrofiş, mikrofilm, manyetik teyp, disket ve benzeri ortamlardaki kayıtlarını ve bu kayıtlara erişim veya kayıtları okunabilir hale getirmek için gerekli tüm sistem ve şifrelerini inceleme için ibraz etmek ve işletmekle yükümlüdürler.

Kamu denetiminin ikinci boyutunda bankalar, kendilerini ilgilendiren diğer kanunlara uygunluk açısından değerlendirilir. Kamu denetiminin bu şekli ülkemizde Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Türkiye Bankalar Birliği, Türkiye Katılım Bankaları Birliği ve yasayla görevli diğer kurumlar tarafından yapılmaktadır.

1.7.3. Bağımsız Dış Denetim

Bankacılık alanında bağımsız dış denetim yayımlanan finansal bilginin uluslararası muhasebe ilke ve standartları ile hesap ve kayıt düzenini belirleyen mevzuata ne kadar uyum sağladığını anlamak amacıyla yapılmaktadır. Mevzuatımızda bankacılık sektörünün bağımsız denetimi "Bağımsız Denetim

İlkelerine İlişkin Yönetmelik”²⁰ ile düzenlenmiştir.Yönetmeliğin 5’nci maddesine göre bağımsız dış denetim incelemeleri, banka ve kontrolü altındaki ortaklıklarının defter, kayıt ve belgeleri üzerinden ve gerektiğinde işlem yapılan üçüncü kişilerle hesap mutabakatı sağlanarak yürütülür.Denetim çalışmalarıyla muhasebe kayıtları ve mali tablolar gerçeklik, bütünlük, sahiplik ve yükümlülük, değerlendirme ve gidere dönüşme, tam açıklama ve doğruluk bakımından incelenerek, banka hakkında bir denetim görüşü oluşturulur.

Denetim süreci, bağımsız dış denetim şirketi ile bankanın sözleşme yapmasıyla başlar.Sözleşmede bağımsız denetimin amacı, kapsamı, varsa özel nedenleri, denetim şirketinin anlaşma kapsamında sunacağı hizmetler, tarafların sorumluluk ve yükümlülükleri, denetim ücreti, denetimin başlama ve bitiş tarihleri ile denetçiler ayrıntılarıyla belirlenir.

Birçok ülkede geçerliliği olan profesyonel denetime ilişkin standartlar, maddi hatalardan arındırılmış güvenilir finansal bilginin temini için dış denetimlerin bir plan çerçevesinde sürdürülmesini gerektirmektedir.Planlama aşamasında denetçi ilk olarak denetim riski düzeyini ve denetlenecek işlemlerdeki önemlilik düzeyini belirlemelidir.Denetim riski; denetlenenin mali tablolarının önemli ölçüde hata ve düzensizlik içermesine rağmen denetçinin bunları tetkik edemeyip, banka hakkında olumlu denetim görüşüne sahip olması riskidir.Denetim riski; yapılan kayıtlarda hesap bakiyelerinde veya mali tablolarda belirli yapısal ve çevresel özellikler nedeniyle önemli sayılabilecek yanlışlıklardan etkilenme riskini ifade eden “yapısal risk”, denetlenenin muhasebe ve iç denetim yapısıyla ilgili olarak oluşturduğu politika ve uygulamaların bu yanlışlıkları önleyememesi, ortaya çıkaramaması ve zamanında düzeltilememesi riskini ifade eden “kontrol riski” ve finansal bilgi sistemindeki önemli hataları denetçinin ortaya çıkaramaması riskini ifade eden “bulgu riski”ni içerir (Bozkurt, 1998:109).

Bankanın mali tablolarındaki yanlışlık, eksiklik ve düzensizlikler referans alınan mevzuat ve ilkelere göre finansal bilgi kullanıcılarını yanıltabilecek,

²⁰31.01.2002 tarih ve 24657 (Mükerrer) sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

alınacak kararlara yön verecek büyüklük ve nitelikte ise “önemli”, herhangi bir etki yaratmayacak ölçüde ise “önemsiz” kabul edilir.Önemlilik düzeyinin belirlenmesi, planlama, programlama, kanıt toplama, kanıtların değerlendirilmesi ve görüş oluşturma aşamalarını yakından ilgilendirmektedir.Bu nedenle planlama yapılırken denetçi bankanın yapısı, aktif büyüklüğü, işlem hacmi ve sermaye yapısını da dikkate alarak, hem hesap bazında hem de mali tablo bazında bir önemlilik düzeyi belirlemelidir (Bozkurt, 1999:53).

Denetim planları, denetim programları aracılığıyla uygulanır.Denetim programları hazırlanırken kullanılacak yöntemler, zamanlama, oluşturulacak ekiplerin iş bölümü, denetçilerin mesleki teknik bilgi, yetenek ve deneyimleri dikkate alınır.Denetim programının oluşturulmasıyla aktif denetim süreci başlar ve mali tablolarda yer alan;

- Tüm varlık, kaynak, gelir ve giderlerin gerçek olduğu ve bunlara ilişkin bütün işlemlerin doğru kaydedildiği,
- Mali tablolara yansıtılması gereken bütün işlemler ve hesapların bu tablolarda doğru tutarlarıyla ve gerçek niteliklerine uygun olarak yer aldığı,
- Varlıklara ilişkin hakların ve borçlara ilişkin yükümlülüklerin denetlenene ait olduğu,
- Değerlemenin konuya ilişkin mevzuatla belirlenen muhasebe ve değerlendirme ilkelerine uygun olarak yapıldığı,
- Mali tabloların ana kalemler itibarıyla uygun tanımlama, sınıflandırma ve açıklama niteliklerine sahip olduğu hususları araştırılmaya başlanır (a.g.y., md.17).

Yapılan incelemeler sonunda denetçi görüşünü ortaya koyar.Denetçi görüşü, belirli denetim teknikleri uygulanarak yeterli ve güvenilir denetim kanıtının toplanması ve bunların değerlendirilmesi suretiyle oluşturulur.Kanıt toplamak için kullanılan yöntemlerin bütününe “denetim teknikleri” adı verilir.Bağımsız Denetim İlkelerine İlişkin Yönetmeliğin 18’nci maddesinde denetim teknikleri;

- Fiziki İnceleme,
- Gözlem,
- Doğrulama,
- Bilgi Toplama,
- Yeniden İzleme,
- Yeniden Hesaplama,
- Belge İncelemesi,
- Analitik İnceleme olarak sıralanmıştır.

Fiziki İnceleme: Belgelerin ve kayıtlarda gösterilen fiziki kıymetlerin gerçekte var olduklarının ve bunlar üzerinde kullanılan hakların denetlenene ait olduğunun resmi belge ve kayıtlarla teyit edilmesidir.

Gözlem: Faaliyetlerin sürdürülmesi sırasında denetçinin hazır bulunup işlerin ne şekilde tamamlandığına tanık olmasıdır. Gözlem fiziki incelemeden farklıdır. Fiziki inceleme bir varlığın sayılmasını veya incelenmesini kapsar. Gözlem işletme faaliyetlerinin kimin tarafından, nasıl ve ne zaman yapıldığının araştırılmasına yöneliktir (Kepekçi, 1996:93).

Doğrulama: Denetçinin muhasebe kayıtlarındaki bilgilerin doğruluğunu teyit etmek için denetlenen dışındaki bir kaynaktan yararlanmasıdır. Eğer banka yetkilileri doğrulama yapılmasını istemiyorsa, denetçi öncelikle böyle bir talep için geçerli bir nedenin olup olmadığını araştırmalıdır. Denetçi isteğin haklı bir nedene dayandığı kanaatindeyse, farklı yollarla kanıt toplamayı denemelidir. Ancak geçerli bir neden olmamasına rağmen, böyle bir istekte bulunuluyorsa, denetçi raporunda bu durumu etkileriyle birlikte belirtmelidir.

Bilgi Toplama: Denetçi denetim faaliyetine ilişkin her türlü bilgiyi önemlilik esasını da dikkate alarak toplamalıdır. Bu kapsamda, denetçi yöneticilerin yetkili ve ilgili mercilerle yapmış olduğu her türlü yazışmayı, yetkili ve ilgili mercilerin hazırlamış olduğu her türlü raporu inceleyebilir.

Yeniden İzleme: Banka işletmeleri açısından yapılan her kaydın izlenmesi hem çok maliyetli hem de zaman alıcıdır. Bu nedenle, uygun çapta bir örneklem üzerinden kayıt sistemi incelenmelidir. Örneklem üzerinden kaynak belgelerin seçilmesi ve bu belgelerden hareketle muhasebe kayıtlarının doğruluğunun araştırılması işlemi “yeniden izleme” olarak adlandırılır.

Yeniden Hesaplama: Denetçi kayıtlardaki hesaplamaları bizzat yapar ve banka kayıtlarıyla mutabakat sağlanıp sağlanmadığını kontrol eder. Böylelikle hesaplamalarda maddi bir hata yapıp yapılmadığı anlaşılmaya çalışılır. Özellikle kredi ve mevduat faiz reeskontları, amortismanlar ve karşılıklar kalemlerinde yeniden hesaplamalar yapılması ve mutabakat sağlanması büyük önem taşır.

Belge İncelemesi: Banka muhasebesinde kayda esas olarak kullanılan her türlü materyalin içeriğinin ve kayıtlara uygunluğunun ayrıntılı şekilde incelenmesi işlemidir. Eğer banka kayıtları elektronik ortamda tutuluyorsa denetçinin bilgi işlem sisteminin kayıtları nasıl oluşturduğunu, kayıtların iş sürecini ve ne tür kontrollerden geçtiğini araştırması gereklidir.

Analitik İnceleme: Finansal bilgi sistemine ait verilerin karşılaştırılarak aralarındaki ilişkilerin ortaya konması işlemidir. Bu denetim tekniğinin amacı, denetim görüşü için kanıt toplamak, veriler arasında anlamlı ilişkiler olduğunu doğrulamak ve bunlar arasında doğal kabul edilmeyecek sapmaları bulup ortaya çıkartmaktır.

Denetim işlemi sırasında kullanılan denetim teknikleri, toplanan kanıtlar, uygulanan testler ve ulaşılan sonuçlar “çalışma kağıtları”nda gösterilir. Çalışma kağıtları, bankanın mali ve idari yapısına ilişkin bilgileri içeren evraklardır, dolayısıyla bankanın izni olmadan üçüncü kişilerle paylaşılması ve açıklanması haksız rekabet yaratabilecek, bankanın aleyhine sonuçlar doğurabilecektir. Bu sakıncanın ortadan kaldırılması için hem banka, hem denetim firması gerekli önlemleri almalıdır.

Denetim işleminin son aşaması inceleme sonuçlarının bir rapor halinde sunulmasıdır. Denetçi raporunda “olumlu”, “olumsuz” ya da “şartlı görüş” bildirebileceği gibi, sebeplerini sayarak “görüş bildirmekten kaçınma” yolunu da seçebilir. Denetimi yapılan bankanın mali durumu, faaliyet sonuçları ve finansal bilgi sistemi ilgili mevzuat gereği yürürlükte bulunan muhasebe ilke ve standartlarına uygun, yer alan bilgiler yeterli açıklıkta ise, mali tabloları etkileyecek bir belirsizlik yoksa, denetçi çalışmalarında herhangi bir kısıtlama ile karşılaşmamış ise “olumlu görüş” bildirir. Ancak ilgili mevzuat gereği yürürlükte bulunan muhasebe ilke ve standartlarından sapmalar, tam açıklama ilkesine uymama ve muhasebe politikalarında kabul edilemeyecek değişiklikler yapılması veya şartlı görüşün mali tablolardaki yetersizliği ve yanlışlığı uygun olarak açıklamadığı sonucuna ulaşılması durumunda denetçi “olumsuz görüş” sunacaktır. Olumlu görüş vermenin mümkün olmadığı ancak buna yol açan hususların etkisinin olumsuz görüş bildirme ya da görüş bildirmemeye yol açacak kadar önemli olmaması durumunda “şartlı görüş” verilir. Denetim çalışmalarında ve bunların kapsamı üzerinde bulunan belirsizlik ve sınırlamaların, denetçinin olumlu, şartlı ya da olumsuz herhangi bir görüş belirtmesini engelleyecek derecede önemli olması, mali tablolarda yer alan önemli bir kalem hakkında yeterince kanıt toplanamaması, muhasebe bilgi sisteminin ve iç denetim mekanizmasının yetersiz bulunması hallerinde denetçi, sebeplerini raporunda sayarak “görüş bildirmekten kaçınma” yolunu seçebilir (a.g.y., md.26-29).

Bağımsız dış denetimin işlevi, denetim raporunu kullananlar tarafından çoğu kez yanlış anlaşılmaktadır. Çoğu kişi bağımsız dış denetimin amacının hataları, yolsuzlukları ve düzensizlikleri ortaya çıkarmak olduğunu düşünmektedir. Denetim kapsamında denetçi mali tablolara önemli derecede etki yapan ya da yapabilecek hata ve düzensizlikleri arayacak ve bunların olumsuz etkilerini açığa çıkartacaktır ancak, denetçinin esas sorumluluğu hiçbir zaman bu hata ve hilelerin bulunması şeklinde düşünülmemelidir. Bağımsız dış denetçi işletmedeki yasal olmayan davranışları ortaya çıkarmakla sorumlu kişi değildir, konuyla ilgili olarak yapabileceği tek şey bu tip hususların var olabileceği bilinciyle hareket etmek ve varsa bulgularını açıklamaktır (Liggio, 1975:23). Bu tür bulguların

varlığına rağmen, herhangi bir açıklama yapılmaması bağımsız dış denetime ve tüm bankacılık sistemine duyulan güveni sarsacaktır. Ancak denetim şirketleri her zaman bu sorumluluk bilinciyle hareket etmemişlerdir. Yakın bir geçmişte merkezleri ABD’de bulunan ve global ölçekte faaliyetleri olan dev firmaların olumlu denetim sonuçlarına rağmen, beklenmedik şekilde birbiri ardına iflası bağımsız denetim firmalarını tartışmaların odak noktası haline getirmiştir.

ABD’de kurulu önemli bir derecelendirme şirketi olan “Weiss Ratings” tarafından yapılan araştırmada denetim firmalarından olumlu rapor alan halka açık şirketlerin neredeyse tamamında sonradan muhasebe düzensizlikleri ortaya çıkmış ve aralarında Enron, Global Crossing, Kmart, Worldcom, Tyco ve Xerox’un da bulunduğu şirketler iflaslarını açıklamıştır. Araştırma sonuçlarına göre toplam hissedar değerinde 1,3 trilyon Amerikan Doları kayba yol açan gelişmeler bağımsız dış denetim alanının düzenlenmesine yönelik çabaları arttırmıştır (Active Araştırma Merkezi, 2002_a:2). Edindiği kötü tecrübelerin ardından ABD bağımsız dış denetim alanında yeniden düzenleme çalışmalarına başlamış, 2002 yılında Sarbanes-Oxley yasasını çıkarmıştır. Yatırımcıların piyasalara güvenini kazanmak ve sağlıklı finansal bilgi akışını sağlamak amacıyla benzeri düzenlemeler gelişmiş ve gelişmekte olan diğer ülkelerde de yapılmaktadır.

1.7.4.İç Denetim

Bankacılık sektöründe iç denetim, bankanın bağlı birim ve şubelerinde, doğrudan ya da dolaylı olarak kontrol ettiği ortaklıklarında, mali tablolar denetimi, faaliyet denetimi ve uygunluk denetimlerini içeren bütünsel bir çalışmadır. Bankacılık alanında yapılan iç denetimin başlıca fonksiyonları şunlardır:

- Faaliyetlerin Verimliliği ve Etkinliğini Değerlendirmek,
- Mali ve İdari Konulara Ait Bilginin Güvenirliliğini Sağlamak,
- Ortakların ve Pay Sahiplerinin Haklarını Korumak,

- Hileli İşlemleri ve Suistimalleri Ortaya Çıkarmak,
- Mevcut Düzenlemelere Uygunluğu Sağlamak,
- Yönetime Danışmanlık Yapmak (Sawyer, 1988:11).

Faaliyetlerin Verimliliği ve Etkinliğini Değerlendirmek: Bankalar belirli dönemler itibariyle faaliyetlerine ilişkin olarak amaçlarını saptar.Amaçlar sayısal olarak ifade edilmiş hedeflere dönüştürülür.Bu çerçevede bütçeler ve kar planları oluşturularak şubeler ve departmanlar düzeyinde kaynak tahsisi yapılır.Şube ve departmanların kendisine verilen hedeflere ne kadar ulaştığı, kaynakların verimli kullanılıp kullanılmadığı, bu konularda yaşanan eksiklikler ve aksamalar iç denetim ile ortaya çıkarılmaya çalışılır.

Profesyonel olarak yürütülen iç denetim çalışmaları ile tespit edilen eksikliklerin düzeltilmesi sonucunda işletmeler maddi açıdan büyük tasarruflar sağlamaktadır.İç denetim sisteminin kurulması ve işletilmesi önemli bir maliyet unsuru olmasına rağmen, maddi kayıpların ortaya çıkarılması ve düzeltilmesi bazen iç denetim biriminin yıllık maliyetini karşılayacak nitelikte dahi olabilmektedir (Sawyer, 1988:17).

Mali ve İdari Konulara Ait Bilginin Güvenirliliğini Sağlamak: Banka karar organlarına güvenilir ve doğru bilgilerin zamanında temin edilmesi iç denetimin diğer bir amacıdır.Çoğu problemleri bankalar örneğinde, kurum içi iletişim kanalları ile yukarı yönlü iletilmesi gereken yanlış uygulamalara ilişkin bilginin problemler ortaya çıkmadan önce yönetim kurulu ya da üst düzey yönetime iletilmediği görülmüştür.Bazı banka zararları, ilgili banka personelinin banka politikaları hakkında bilgi sahibi olmamasına ya da bu politikaların yeterince anlaşılabilmesi için olmamasına bağlı olarak gerçekleşmiştir.Diğer örneklerde ise yönetime sunulmak üzere hazırlanan raporlarda tam ve doğru bilginin verilmemiş olduğu ve bunun bankanın durumu hakkında yanlış bir izlenime yol açtığı anlaşılmıştır.İç denetim sistemi yaptığı kontrollerle, hem banka içinde hem de bankanın diğer kurum ve kuruluşlarla ilişkisinde tam, doğru ve güvenilir bilgi

akışını temin etmeyi amaçlamaktadır (Basel Committee on Banking Supervision, 1998:9).

Ortakların ve Pay Sahiplerinin Haklarını Korumak: Faaliyet konularının çeşitliliği ve karmaşıklığı nedeniyle banka işletmeciliği teknik bilgi, tecrübe ve deneyim gerektiren bir işletmecilik dalıdır.Etkili bir idare sağlamak ve banka değerini en üst noktaya çıkarabilmek amacıyla banka yönetimi çoğunlukla profesyonel yöneticiler eliyle yürütülmektedir.Yöneticiler ücret veya maaş karşılığı yönetim görevini ifa etmekte, kendi ücreti ve maddi imkanlarını arttırmak güdüsüyle çalışmaktadır.Banka ortakları ile kendi amaçları arasındaki farklılıkların bankaya zarar vermesinin önlemek için yöneticiler karar ve uygulamalarında kendi çıkarları ve ortakların çıkarları arasında hassas bir denge kurmakla sorumludur.Tarafsız ve nesnel bir biçimde gerçekleştirilen, kapsamlı incelemelere dayanan iç denetim yöneticilerin taşıdıkları sorumlulukları yerine getirmeleri hususunda ortaklara bilgi sağlamakta, ortaklar bu sayede yöneticileri değerlendirme imkanı bulabilmektedir.

Hileli İşlemleri ve Suistimalleri Ortaya Çıkarmak: Bağımsız dış denetim çalışmaları sırasında işletmelerin muhasebe sistemleri ve muhasebe kontrollerinin yeterliliği, kayıtların gerçek durumu yansıtıp yansıtmadığı incelenirse de bu çalışmalar genellikle finansal merkezli olmaktadır.Dolayısıyla bağımsız denetçiler mali tablolara konu olmayacak ya da büyük çapta etkisi olmayan hile, dolandırıcılık ya da kaynakların kötüye kullanımının belirlenmesi için fazla çaba harcamamaktadırlar.Oysa bu tür işlemler banka açısından mali yaptırımlara uğrama, ortaklık yapısında ciddi değişiklikler, ulusal borsalar tarafından listeden çıkarılma ve hatta iflas gibi çok ağır sonuçlar doğurabilecektir (Akarkarasu, 2000:14).Yapılan işlemin hata, hile ya da suistimal olup olmadığı iç denetim ile anlaşılır.Faaliyetlerin sonuçlarında ortaya çıkan sapmalar ya da yanlışlıklar herhangi bir kasıt unsuru olmaksızın, yorum ve değerlendirmedeki farklılıklardan kaynaklanıyorsa, burada hile ya da suistimal değil hata söz konusudur. Bu tür işlemlerle karşılaştığında iç denetçi konuyu yönetime rapor ederek gereken düzeltmenin yapılmasını sağlamakla yetinmektedir. İncelemelerde kasıt unsuru

tespit edilirse, hile veya suistimal söz konusudur.İç denetim bölümü ihbar ve şikayet üzerine ya da işlemin maddi sonuçlarından hareketle hileli işlemleri ve suistimalleri ortaya çıkarmak amacıyla “idari soruşturma” yapmakla sorumludur. Bu sırada iç denetçi, soruşturma sonuçlanıncaya kadar konuyla ilgisi bulunan personeli işten uzaklaştırmak, belge ve kayıtlara el koymak, eğer olay suç unsuru taşıyorsa durumun yargıya intikalini sağlamak ile görevli ve yetkilidir.İç denetçi soruşturma sonucunda bir rapor hazırlar.Raporda kusurlu bulunduğu kişileri, nedenlerini, karara esas kanıtlarını, maddi kayıp varsa bunun boyutlarını açıkça belirtir.Yönetim iç denetçinin raporuna göre kusurlu bulunan personele uyarma, kınama, maaş kesintisi, zararın tazmini ve görevden uzaklaştırma gibi cezalar verebilir.Yönetimin verdiği cezanın niteliğine göre personel yargı organlarına başvurabilir.

Mevcut Düzenlemelere Uygunluğu Sağlamak: Tüm banka faaliyetlerinin ilgili yasal düzenlemelere, ana sözleşme ile belirlenen ilkelere, denetim otoritelerinin belirlediği standartlara ve üst yönetim tarafından oluşturulan politika ve yöntemlere uygun olması amaçlanır.İç denetim yaptığı incelemelerde söz konusu kriterlere ne düzeyde bağlı kalındığını ortaya çıkarmaya çalışır.

Yönetime Danışmanlık Yapmak: Birincil amacı bu olmasa da iç denetçiler yönetime yardımcı olacak eğitim ve deneyime sahip kişilerdir.Dolayısıyla yaşanan olumsuzlukların tekrarlanmaması ve mevcut durumun iyileştirilmesi amacıyla yönetime danışmanlık da yapabilirler.

**II.BANKACILIK FAALİYETLERİNİN DENETİMİ VE
GÜNCEL UYGULAMALAR**

II.BANKACILIK FAALİYETLERİNİN DENETİMİ VE GÜNCEL UYGULAMALAR

2.1.BANKACILIK SEKTÖRÜNDE GELENEKSEL İÇ DENETİM SİSTEMİ

Bankacılık sektöründe iç denetim sistemini iki ayrı döneme ayırarak incelemek mümkündür.Birinci dönemde kapsamlı risk yönetimi uygulamalarının uzağında şekillenmiş geleneksel iç denetim sistemi, ikinci dönemde ise risk odaklı iç denetim sistemi yer almaktadır.

Geleneksel iç denetim sisteminin fonksiyonel organı, genel müdürlük tarafından atanmış müfettişler ve müfettiş yardımcılardan oluşan ve genel müdürlüğe bağlı olarak bankanın şubeleri, kontrolü altında olan ortaklıkları ve temsilciliklerini kapsayacak şekilde iç denetim çalışmaları yapan “Teftiş Kurulu”dur.Bankaların müfettiş istihdam etmeleri kendi insiyatiflerinde değildir. Mülga 3182 sayılı “Bankalar Kanunu”²¹ 27’nci maddesinde, mülga 4389 sayılı “Bankalar Kanunu” 9’ncu maddesinin 4’ncü bendinde ve yürürlükte olan 5411 sayılı “Bankacılık Kanunu” 32’nci maddesinde bankaların faaliyetleriyle uyumlu olacak sayıda müfettiş çalıştırmalarını zorunlu kılmıştır.

Teftiş Kurulu’nun çalışmaları “Teftiş Kurulu Başkanlığı” tarafından koordine edilir.Teftiş kurulu başkanlığının görev ve sorumlulukları şunlardır:

- Denetimin etkin bir biçimde yürütülmesi amacıyla bankadaki uygulama esaslarını saptamak ve personelin verimli çalışmasını özendirici bir denetim sistemi geliştirmek,

²¹02.05.1985 tarih ve 18742 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

- Bankanın yurt içi ve yurt dışı organizasyonu ile bankanın denetimle yetkili ve görevli olduğu iştirak ve kuruluşlarda her türlü, inceleme ve soruşturma yapmak ya da yaptırmak,
- Bankanın tüm işlemlerinin yasal düzenlemelere ve direktiflere uygunluğunu incelemek ya da inceletmek,
- Tasarruf sağlayıcı, verim arttırıcı, hizmet kalitesini yükseltici önlemleri belirlemek,
- Müfettiş ve müfettiş yardımcılarında gelen raporları her aşamada incelemek, bir konuya ait mevzuatın değişik biçimde yorumlandığı hallerde görüş ve uygulama birliği temin etmek,
- Kurul üyelerinin çalışmalarını düzenlemek, denetlemek ve çalışma yerlerini belirlemek, denetim planlarını ve programlarını oluşturmak,
- Müfettişlerin denetim sonucunda tespit ettiği aksamaları, tedbir alınması gereken konuları, dönemsel raporlar hazırlayarak genel müdüre ve icracı birimlerden sorumlu genel müdür yardımcısına tebliğ etmek (Aslan, 2003:146).

Teftiş kurulu, yönetim kurulu tarafından yürürlüğe konulan “Teftiş Kurulu Yönetmeliği”ne bağlı olarak faaliyetlerini sürdürür. Teftiş kurulu yönetmeliği;

- Teftiş kurulu başkanlığının görevleri ile teftiş kurulu başkanı, başkan yardımcısı, müfettişler ve müfettiş yardımcılarının görev, yetki ve sorumluluklarını, seçilme ve atanmalarını, çalışma ilke ve yöntemlerini,
- Teftiş kurulu başkanlığı personelinin görev ve sorumluluklarını, çalışma esaslarını,
- Hakkında inceleme, soruşturma yapılan bölüm ve kişilerin yükümlülük ve sorumluluklarını belirten bir rehberdir (Aslan, 2003:143).

Bankalarda iç denetim çalışmaları “periyodik denetim çalışmaları” ve “olağanüstü denetim çalışmaları” olmak üzere iki grupta yürütülür. Periyodik denetimler belirli dönemler itibariyle teftiş kurulu başkanlığı tarafından planlaması yapılarak, programlara dökülmüş çalışmalardır. Planlamada genel

eğilim coğrafi dağılımları nasıl olursa olsun şubelerin ve birimlerin yılda en az bir kere denetlenmesidir.Periyodik denetim çalışmalarında denetimi yapılacak şube ya da birimin büyüklüğüne bağlı olarak görevli müfettiş ve müfettiş yardımcısı sayısı değişecektir.Olağanüstü denetim çalışmaları büyük ölçüde ihbar, şikayet ve şüphe üzerine başlatılan çalışmalardır.Planlanmaları ve programa dökülmeleri şarta bağlıdır.Olağanüstü denetim çalışmalarında müfettiş, incelenmesi talep edilen konu üzerinde yoğunlaşacaktır.Periyodik denetimlerde ise araştırmanın yapılacağı alanlar belirlidir.Bu çalışma alanlarını;

- Kredi işlemleri,
- Operasyonel işlemler,
- Satın alma ve fiyatlandırma işlemleri,
- Muhasebeleştirme ve finansal raporlama işlemleri,
- Otomasyon ve bilgi-işlem ortamı olarak sıralayabiliriz.

Müfettişler söz konusu çalışma alanlarında;

- Finansal bilgilerin mali tabloların ve raporların güvenilirliğine yönelik mali tablolar denetimi,
- Yasa, düzenleme, politika ve usullere uygunluğu inceleyen uygunluk denetimi,
- Kullanılan sistemlerin ve usullerin kalitesini, organizasyon yapılarını, iş süreçlerini analiz etmeye yönelik faaliyet denetimini ayrı ayrı ya da bir arada gerçekleştirir.

Banka personelinden kaynaklanan hata, hile ve suistimal iddialarının sonuçlandırılması için idari soruşturma yapılması da iç denetim faaliyeti kapsamındadır.

Denetim plan ve programlarında müfettişlerin çalışma alanları ve uygulanacak denetim türleri açık bir şekilde belirtilir.Görev dağılımı yapıldıktan sonra müfettişler “yerinden denetim” çalışmasına başlarlar.Müfettiş ilk olarak görev

yerinde denetimi yapılacak konu ve iddialarla ilgili ön inceleme yapar.Bu incelemelerde, işlemleri gerçekleştiren kişiler, yetki ve onay mekanizmaları ile işleyiş süreçleri tanımlanır, çalışma alanının sınırları belirlenir.Devamında kanıt toplama ile denetime başlanır.Kanıt toplamak amacıyla, fiziki inceleme, gözlem, doğrulama, bilgi toplama, yeniden izleme, yeniden hesaplama, belge incelemesi ve analitik inceleme teknikleri kullanılır.Geleneksel iç denetim sisteminde denetim çalışmalarının büyük bir bölümü mali tablo denetiminden oluşmaktadır. Faaliyet alanlarının genişliği, işlem hacmi ve türünün fazla olması nedeniyle müfettişler muhasebe kayıt ortamındaki bilgilerin denetiminde farklı teknikler izlemektedir.Denetim yöntemleri olarak adlandırılan bu teknikler;

- Şekli Denetim ve Maddi Denetim,
- Aralıksız Denetim ve Örneklemeye Yoluyla Denetim,
- İleriye Doğru Denetim ve Geriye Doğru Denetim,
- Doğrudan Denetim ve Dolaylı Denetim olarak dörde ayrılır (Güredin, 1988:99).

Şekli Denetim ve Maddi Denetim: Şekli denetim bankanın şubesinde ya da denetimi yapılan biriminde tutulan muhasebenin, şekil açısından uygunluğunu araştırmaya yöneliktir.Şekli denetim ile kıymet hareketi doğuran olayların, belgelere dayalı bir şekilde, muhasebe kayıtlarına yansıtılmış bulunup bulunmadıkları ve muhasebenin genel kabul görmüş ilkeleri ile yürürlükteki yasaların öngördüğü şekil şartlarına uygun tutulup tutulmadığı araştırılır (Institut der Wirtschaftsprüfer, 1973:959).Maddi denetimde kıymet hareketi doğuran işlemlerin, gerçeğe ve amaca uygunluğu belgelere ve değerlendirme ölçülerine göre incelenir.Mali tablo kalemlerine ait tutarların özünün, içeriğinin ve özellikle değerlemesinin doğruluğu ile iktisadi açıdan anlamlılığını araştıran denetim işlemleri kural olarak maddi denetim işlemleridir (Güredin, 1988:99).

Aralıksız Denetim ve Örneklemeye Yoluyla Denetim: Aralıksız denetim ele alınan bir zaman kesiti içindeki tüm işlemlere ilişkin kayıt ve belgelerin tek tek gözden geçirilmesidir.Aralıksız denetim uygulayan denetçi faaliyet dönemi

içindeki tüm kayıt ve belgeleri eksiksiz bir şekilde inceler.Örnekleme yoluyla denetimde, denetlenecek alan içinden işletme faaliyetlerini en iyi temsil edebilecek bir kesit üzerinden çalışma yapılır.Denetim işleminden yanlış ya da eksik sonuçlara varılmasını önlemek için denetçi örnekleme yaparken hangi kriterlere göre seçim yapacağını iyi bilmelidir.

İleriye Doğru Denetim ve Geriye Doğru Denetim: İleriye doğru denetim incelemenin belgelerden, defter kayıtlarına ve mali tablolara doğru bir sıra izlenerek yapıldığı denetimdir.Başka bir deyişle ileriye doğru denetimde kayıtların tamlığı ve doğruluğu araştırılır.Geriye doğru denetim ise mali tablolardan başlayarak defter kayıtlarına ve bu kayıtlardan muhasebe belgelerine inildiği denetim yoludur (Güredin, 1988:102).

Doğrudan Denetim ve Dolaylı Denetim: Doğrudan denetim yönteminde, denetçi işletmede kıymet hareketi doğuran her olayı ayrı olarak ele alır ve kayıtlara doğru geçirilip geçirilmediğini, değerlemenin doğru yapıp yapılmadığını ve kapanış hesaplarına uygun bir biçimde yansıtılıp yansıtılmadığını karşılaştırmak suretiyle tek tek inceler.Dolaylı denetim ise olaylarla ilgili muhasebe işlemlerini tek tek ve doğrudan incelemek yerine, faaliyet sonuçlarının toplamlarından hareketle yürütülen denetimdir (Güredin, 1988:102).

Dolaylı denetim ile yapılmak istenen, birbiriyle bağlantısı bulunan hesap ve işlemlerin kıyaslama yoluyla kontrolünün yapılmasıdır.Olay ve hesap bazında ayrıntılı bir inceleme yapılmadığı için bu yöntem aslında doğrudan denetime yardımcı bir yöntem olarak düşünülebilir.Doğrudan denetim ise olay ve hesapları ayrıntılı bir şekilde, hem uygunluk hem doğruluk açısından incelediği için daha kesin sonuçlar verebilecek bir yöntemdir.

Müfettiş denetim sırasında kullandığı teknik ve yöntemleri, bulgularını ve ulaştığı sonuçları çalışma kağıtlarında gösterir.Çalışma kağıtları gelecek dönemdeki denetim çalışmalarının planlanmasına ve yürütülmesine yardımcı

olmak, çeşitli konularda bilgi kaynağı ve müfettiş için bir savunma aracı olmak yanında, denetim raporunun türünün saptanmasına da temel oluşturur.

Denetim sonucunda hazırlanan rapor türleri şekil itibariyle “kısa şekilli veya özet rapor” ile “uzun şekilli rapor” olmak üzere ikiye ayrılır. Uygulamada en yaygın kullanılan rapor şekli özet raporlardır ve çoğunlukla mali tablo denetimi sonucunda hazırlanırlar. Özet bir rapor; denetimin kapsamı, toplanan kanıtlar ve belgeler, denetçi görüşü, denetim tarihi ve denetçinin imzası bölümlerinden oluşur (Güredin, 1988:53).

Uzun şekilli rapor; yönetim tarafından kullanılan rapordur. Yapılan çalışmalar, faaliyet sonuçlarına ilişkin görüşler, öneriler bu rapor kapsamında ayrıntılı olarak hazırlanarak yönetime sunulur (Yalkın Koç, 1984_b:6).

Denetim raporları içeriklerine göre;

- Yanıtlı Rapor,
- Acele Yanıtlı Rapor,
- Yanıtsız (Gizli) Rapor olmak üzere üç gruba ayrılır (Yüzgün, 1984:131).

Yanıtlı Rapor: İçsel ve dışsal düzenlemeler ile banka işletmeciliğinin esas ve gereklerine uyum konusunda yapılan incelemeler sonucunda hazırlanan, denetlenen birim tarafından yanıtlanması istenen rapordur.

Acele Yanıtlı Rapor: Denetlenen birimde banka emniyet ve yararlarını sarsacak nitelikte işlemler görüldüğünde, zaman geçirilmeksizin önlem ve karar alınmasını sağlamak amacıyla denetim ile aynı anda düzenlenen rapordur.

Yanıtsız (Gizli) Rapor: Denetimi yapılan birimin cevabını gerektirmeyen, banka genel müdürlüklerince incelettirilen genel ve özel sorunlara, bankanın yararıyla ilgili idari ve teknik konulara, yürürlükteki düzenlemelerin uygulanması sırasında karşılaşılan aksamalara ve bunların düzeltme yollarına yönelik olarak,

müfettişin görüş ve önerilerini içeren raporlardır. Yanıtsız raporlar; “Personel Raporları”, “İnceleme Raporları” ve “Soruşturma Raporları” olarak üç türdedir.

Personel Raporları: Denetim yapılan birimde görev yapan elemanların tüm nitelikleri ile değerlendirildiği ve değerlendirilen elemanlarla ilgili bir takım önerilerin yer aldığı raporlardır.

İnceleme Raporları: Denetim yapılan birim elemanlarının soruşturma kapsamına girmeyen her türlü eylemleri ile mesleki ve ilmi gelişmelerle ilgili olan araştırmalar için düzenlenen raporlardır.

Soruşturma Raporları: Bankacılığı düzenleyen normlara ve yasalara aykırı niteliği olan, cezalandırılması gereken eylemlerin incelendiği raporlardır (Yüzgün, 1984:133).

Müfettişlerce düzenlenen raporların ilk değerlendirilmesi teftiş kurulları bünyesinde oluşturulan “İnceleme ve Okuma Kurulları”na yapılır. Değerlendirme esnasında denetçi görüşü tartışılmaz, rapor maddi ve teknik açıdan değerlendirilir. Değerlendirmeden sonra raporlar genel müdürlük örgütünde, teftiş edilen şube ya da bölümün bağlı olduğu birime gönderilir. İlgili birim konuyu görüşür, tavsiye ve eleştirileri değerlendirir ve gerekli görülen düzeltmeleri yapar. Konuyla ilgili olarak yapılan düzeltme işlemlerinin teftiş kuruluna bildirilmesiyle denetim çalışması sonlandırılır.

2.2.GELENEKSEL İÇ DENETİM SİSTEMİ VE RİSK

Geleneksel iç denetim sisteminde, risklerin tanımlanması, analizi ve nicel olarak ifade edilmesi iç denetim sisteminin, başka bir ifadeyle teftiş kurulunun doğrudan sorumluluğunda değildir. Banka genelinde bu görev icracı bir organ niteliğindeki “Aktif Pasif Yönetimi Komitesi” (APYK) tarafından yerine getirilmektedir.

“Bankaların İç Denetim ve Risk Yönetimi Sistemleri Hakkında Yönetmelik”²² 2’nci maddesinde Aktif Pasif Yönetimi Komitesi’ni, yönetim kurulu tarafından banka varlık ve yükümlülüklerinin yönetimi ile bu kapsamda fon hareketlerine ilişkin politikaları belirlemek, banka bilançosunun yönetilmesi için ilgili birimlerce icra edilecek kararları almak ve uygulamaları izlemekle görevlendirilen komite olarak tanımlamıştır. Komite yönetim kurulundan üyeler, operasyonel görevleri olan üst kademe yöneticileri, konuyla ilgili uzmanlar ve danışmanlardan oluşan icracı bir organdır. Mali tablolardaki aktif ve pasif kalemlerinin karşılıklı etkileşimlerini, içinde bulundukları piyasa koşulları ile birlikte göz önüne alarak, banka stratejilerine uygun en iyi aktif ve pasif kompozisyonunu belirleyebilmek amacıyla oluşturulmuştur. Komitenin çalışmalarını daha iyi anlamak için aktif ve pasif yönetimini tanımlamak yerinde olacaktır.

Pasif yönetimi bankanın sahip olduğu fon kaynakları ile banka için en uygun pasif kompozisyonu yaratmaktır. Fon kaynakları, özünde bir banka olduğu için mevduatlar, çeşitli kuruluşlardan alınmış krediler, ulusal ve uluslararası para ve sermaye piyasalarından elde edilen fonlar ile özsermaye olarak sıralanabilir. Aktif yönetimi ise farklı kaynaklardan elde edilen fonların yatırım alternatifleri arasında dağıtılmasıdır. Dağıtım yaparken her bir alternatifin risklilik derecesi ve buna karşılık gelen getiri miktarı dikkate alınır (Bolgün, Akçay, 2005:247).

APYK çalışmalarını yönetim kurulu ile eşgüdüm halinde sürdürür. Komite düzenli aralıklarla toplantılar yapar. Yönetim kurulu komitenin kararlarını göz önüne alarak faaliyetlere ilişkin politikaları oluşturur, stratejileri belirler. Bunlarla uyumlu olacak şekilde, yönerge, talimat ve genelgeler hazırlar. Kısaca “iç tüzük” olarak adlandırılabilen bu metinler, sektörü düzenleyen yasal mevzuata aykırı hükümler içeremez. İç tüzük, çalışmaları sırasında teftiş kurulunun başlıca referans kaynağıdır. Teftiş alanlarındaki faaliyetler iç tüzüğe uygunluk bakımından incelenir. Geleneksel iç denetim sistemi içinde teftiş kurulu bankacılık faaliyetlerinin risk düzeyi ile ilgili her hangi bir incelemede bulunmaz. Risklerin

²²08.02.2001 tarih ve 24312 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

analizi, ölçülmesi, riskten koruyucu ve azaltıcı uygulamalardan ve bu uygulamaların sonuçlarından APYK sorumludur. Komite risklerin ölçümünde;

- GAP (Aralık) Analizi,
- Duration (Süre) Analizi,
- Faiz Esneklikleri Analizi olmak üzere üç yöntemden yararlanır.

GAP (Aralık) Analizi: Uygulaması kolay olmakla birlikte sadece bilanço içi riskleri dikkate alan ve inceleme dönemi tercihinden etkilenebilen bir yöntemdir. GAP (Aralık) belirli bir dönemde, faize karşı duyarlı aktifler ile faize karşı duyarlı pasifler arası açığı yansıttığından faiz oranı riski, likidite riski ve kur riski hesaplamalarında kullanılabilir. Analiz karmaşık hesaplamalar gerektirmediği ve uygulama maliyeti düşük olduğu için çoğu banka tarafından tercih edilmektedir. Ancak işlem hacmi büyük, faaliyet alanı çok çeşitli olan bankalar için tavsiye edilen bir yöntem değildir.

GAP analizinde öncelikle belirlenmiş bir dönem için bilanço kalemleri içindeki faize duyarlı aktifler ve pasifler belirlenir. Faize duyarlı aktiflerin toplamının, faize duyarlı pasiflerin toplamı ile arasındaki fark “Aralık” (GAP) olarak tanımlanır. Finansal yapıya bağlı olarak GAP pozitif, negatif ya da sıfır olabilir.

$$\text{GAP (Aralık)} = \text{Faize Duyarlı Aktifler} - \text{Faize Duyarlı Pasifler}$$

Pozitif GAP değerine sahip olan bankanın “net faiz gelirleri”, piyasa faiz oranları yükseldiğinde artar, tersi durumda azalır. Benzer şekilde, GAP değeri negatif olan bir banka yükselen piyasa faiz oranlarından zarar görür, başka bir deyişle net faiz geliri kaybına uğrar. Piyasa faiz oranlarının düştüğü durumlarda ise daha fazla faiz geliri elde edebilecektir. ΔNFG ; net faiz gelirlerindeki değişim, Δr ; faiz oranındaki değişim olmak üzere,

$$\Delta \text{NFG} = \text{GAP} * \Delta r \text{ ile gösterilir (Yavuz, 2002b:27).}$$

Banka bütün vadelerdeki GAP'lerini sıfırlarsa, kendi bilançosunu bütünüyle faiz oranı riskinden korumuş olacaktır. GAP'leri sıfırlamak, ya da tam tersine faiz dalgalanmalarının avantajlarından yararlanmak, bankanın riske bakış açısına göre değişecektir. Risk almayı seven bir banka, faiz oranlarının artacağı beklentisi içindeyse, mümkün olabilecek en yüksek pozitif GAP düzeyine sahip olmaya çalışacak, böylelikle faiz oranları yükseldiğinde net faiz gelirini arttıracaktır. Faizlerde düşme bekleyen bir banka ise net faiz gelirlerinde artış yaratabilmek için mümkün olan en yüksek negatif GAP düzeyine ulaşmaya çalışacaktır (Bolgün, Akçay, 2005:249).

Duration (Süre) Analizi: Duration (süre) analizi temelde “Bugünkü Değer Kuralı”na dayanmaktadır. Kurala göre; herhangi bir varlığın değeri, o varlıktan beklenen nakit akışlarının uygun bir oran ile indirgenmiş bugünkü değerini ifade eder (Gülbüz, Ergincan, 2004:111). Bankaların varlıkları ile kaynaklarının bugünkü değerleri arasındaki fark bankanın net ekonomik değeri ya da net ekonomik sermayesini vermektedir.

$$\text{Bugünkü Değer} = \sum_{t=1}^n CF_t / (1+r)^t$$

CF_t = t dönemindeki nakit akışı

n = Vade

t = Nakit akışı dönemi

r = İndirgeme oranı (Alexander, Sharpe, Bailey, 1993:382)

ŞEKİL-2: Net Ekonomik Sermaye

Varlıkların Bugünkü Değeri	Yükümlülüklerin Bugünkü Değeri
	Net Ekonomik Sermaye

Kaynak: Bolgün, Akçay, 2005:259

Duration (süre); faiz oranlarındaki değişmeler karşısında bir aktif ya da pasifin duyarlılığının ölçüsüdür (Parasız, 1991:168).Duration bir katsayı olup beklenen nakit akımlarının elde edildiği ya da ödendiği zamana göre ağırlıklandırılmış ortalamasıdır.

$$D = \frac{\sum_{t=1}^n t * CF_t / (1+r)^t}{\sum_{t=1}^n CF_t / (1+r)^t}$$

D = Duration

CF_t = İlgili dönemin nakit akışı

n = Vade

r = İndirgeme oranı

t = Nakit akışı dönemi (Kaval, 2000:104).

Bankanın duration değeri, tüm sabit getirili aktifler bir portföy, tüm sabit maliyetli pasifler ayrı bir portföy olarak kabul edilerek konsolide bir şekilde hesaplanır.Portföyün duration değeri finansal enstrümanların duration değerlerinin ağırlıklı ortalamasıdır.

$$D_A = \sum_{i=1}^n W_{Ai} * D_{Ai}$$

$$D_L = \sum_{i=1}^n W_{Li} * D_{Li}$$

W_{Ai} = Aktif kalemin portföy içindeki ağırlığı

W_{Li} = Pasif kalemin portföy içindeki ağırlığı

D_{Ai} = Aktif kalemin duration değeri

D_{Li} = Pasif kalemin duration değeri

D_A = Aktif kalemlerden oluşan portföyün duration değeri

D_L = Pasif kalemlerden oluşan portföyün duration değeri

n = Aktif/ Pasif kalemi sayısı (Şenver, slayt 5).

Aktif ve pasif duration değerleri arasındaki fark “Duration Aralığı” (Duration GAP) olarak adlandırılır. Faize duyarlı araçların fiyatı, P ; varlık fiyatı, D ; Duration GAP, r ; faiz oranı olmak üzere,

$\Delta P / P = - D * \Delta r / r$ formülüne göre değişim gösterir (Şenver, slayt 4).

Duration fazlası aktifte ise faiz oranlarının yükselmesi aktiflerin değerini pasiflerin değerinden daha fazla düşürecek için bankanın net ekonomik sermayesi azalacaktır. Aynı koşullar altında, faiz oranlarındaki düşme bankanın net ekonomik sermayesinde artışa neden olacaktır. Analiz bu noktada bankanın ne ölçüde toplam risk taşıdığını ve piyasa faiz oranlarının değişmesi durumunda net ekonomik sermayenin hangi yönde ve ne kadar değişeceğinin anlaşılmasını sağlamaktadır (Brammertz, Burger, 1990:323). İlk defa 1938 yılında Friedrich Macaulay tarafından geliştirilen analizin temel eksiği bankanın tüm işlemlerini değil sadece sabit getirili aktiflerini ve sabit maliyetli pasiflerini incelemeye alması, değişken getirili veya maliyetli kalemlerini ihmal etmesidir (Kaval, 2000:110). Bu eksikliği gidermeye yönelik çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Değişken faizli ürünlerin de kapsam içine alındığı “Key Rate Duration” analizi ilk defa T.Ho tarafından ortaya konmuştur. Ancak bu çalışmanın kuramsal temelleri ne derece doğru olursa olsun henüz piyasa koşullarının bu çalışmayı haklı çıkardığına ilişkin deneysel veriler elde edilmiş değildir (Bühler, Hies, 1995:113).

Faiz Esneklikleri Analizi: Bankalar aktif ve pasif kalemlerinin faiz oranlarındaki değişmeye gösterdikleri uyum ölçüsünde faiz oranı riski taşımaktadır. Faiz oranı değişimlerinden bankanın zarara uğramasının nedeni aktif ve pasif kalemlerinin esneklik değerlerinin farklı olmasıdır.

Faiz esnekliği; herhangi bir işlem türünde meydana gelen faiz oranı değişiminin piyasa faiz oranlarında meydana gelen değişmeye oranıdır. Sabit faizli işlemlerde piyasa faiz oranlarına bağlı bir değişim yoktur. Bu nedenle sabit faizli aktif ve pasifler için esneklik değeri “0” dır. Başka bir deyişle bu nitelikteki araçların faiz oranı riski % 100’dür. Ancak değişken faizli araçlar faiz

değişimlerine duyarlıdır ve bu duyarlılığın derecesini esneklik değeri belirlemektedir (Bolgün, Akçay, 2005:251). Analiz bankanın taşıdığı toplam faiz riskini aktif ve pasif kalemlerinin esneklik değerleri arasındaki fark yardımıyla ölçmektedir. Belirli bir tarih itibarıyla pasiflerin faiz esnekliği, aktiflerin faiz esnekliğinden yüksek olduğunda faiz oranlarındaki artış bankayı zarara uğratacak, faiz oranlarındaki azalma banka karını arttıracaktır (Kaval, 2000:116).

APYK, risk ölçümü sonuçları ve ortakların risk alma eğilimlerini dikkate alarak, “Riskten Korunma”, “Portföy Çeşitlendirme”, “Sigortalama” işlemleri ile banka risk düzeyini kabul edilebilir düzeylere indirmeye çalışır. Komitenin bu amaçla yaptığı çalışmalar basit anlamdaki risk yönetimi uygulamalarıdır.

Riskten Korunma: Aktif pasif yönetimi kapsamında riskten korunmak amacıyla ağırlıklı olarak türev ürünler kullanılmaktadır. Basel Bankacılık Denetim Komitesi çalışma raporlarındaki geniş tanımıyla, türev ürünler; değeri bir ya da daha fazla sayıda aktif ya da endeksin değerine bağlı olan finansal ürünlerdir. Türev kontratlar tüm dünyada ya düzenli borsalar aracılığıyla ya da tezgah üstü düzenlemelerle işlem görürler. Organize borsalarda işlem gören kontratlarda vade, büyüklük ve teslim şartları standarttır. Tezgah üstü piyasalarda ise kontratlar ihtiyaçlara göre belirlenmektedir (Aydın, 2000:66-67).

Türev ürünler, “vadeli işlem sözleşmeleri” (Financial Futures), “ileri oran anlaşmaları” (Forward Rate Agreements), “takas anlaşmaları” (Swaps), “opsiyon anlaşmaları” (Options) gibi işlemleri içerir. Vadeli işlem sözleşmeleri taraflara, bugünden belirlenen ileri bir tarihte, üzerinde anlaşılan, standartlaştırılmış bir finansal varlığı, belirlenmiş bir fiyat ve miktar üzerinden alma hakkı ve satma yükümlülüğü verir. Anlaşmadan doğan kar veya zarar günlük olarak hesaplanır ve ödenir. İleri oran anlaşmaları vadeli işlem sözleşmelerine benzer, ancak onlardan farkı üzerinde anlaşmaya varılan ürün ya da endeksin standartlaştırılmış olmaması ve tarafların kendi aralarında anlaşabilmeleridir. Günlük ödeme yükümlülüğünün bulunmaması da önemli bir farktır. Takas anlaşmaları tarafların kararlaştırılmış bir farazi anapara miktarı üzerinden oluşacak nakit akışlarının belli bir zaman

süresince değiş-tokuş edilmesine dair bir anlaşmadır.En çok kullanılan takas anlaşmaları, faiz oranları, döviz kurları ile hisse senedi ve mal fiyatları üzerinden yapılanlardır.Opsiyon anlaşmaları taraflardan birisine, önceden belirlenmiş bir varlığı yine önceden belirlenmiş bir tarihte ve kararlaştırılmış bir fiyata alma veya satma hakkı veren, ancak bu konuda herhangi bir mecburiyet yüklemeyen bir finansal anlaşmadır.Yapısı itibariyle “sigorta”ya benzer (Yavuz, 2002_b:28).

Portföy Yönetimi ve Çeşitlendirme: APYK portföy yönetimi yaklaşımı ile banka risk seviyesini makul düzeylere çekmeye çalışır.Portföy yönetimi riskten korunmak yanında, mevcut risklerin azaltılmasına da yardımcı olur.Finans literatüründe iki temel portföy yönetimi yaklaşımı yer almaktadır.Bunlardan biri “Geleneksel Portföy Yönetimi” olarak adlandırılan ve daha çok basit çeşitlendirme esasına dayanan kuramdır.Diğeri ise ilk olarak 1952’de Harry Markowitz’in “Journal of Finance” dergisinde yayımladığı “Portfolio Selection” adlı makalesinde anlatılan “Modern Portföy Teorisi” kuramıdır (Markowitz, 1990:279).

Geleneksel portföy yönetiminde, sadece portföydeki menkul kıymetlerin sayılarını arttırarak risk faktörünün azaltılabileceği öngörülmektedir.Bu yaklaşım, Markowitz’in geliştirdiği modern portföy teorisiyle beraber geçerliliğini yitirmiştir.Çünkü sadece portföy çeşitlendirilmesine gidilerek riskin azaltılamayacağı, portföyde yer alan menkul kıymetler arasındaki ilişkinin yönünün ve derecesinin de riskin azaltılması yönünde etkili olduğu ortaya konulmuştur. Markowitz modelindeki temel kavramlar şunlardır:

R = Portföyün beklenen getirisi

w_i = i menkul kıymetinin portföydeki oranı (0. w_i .1) ($i=1,...,n$)

μ_i = i menkul kıymetin beklenen getirisi

n = Menkul kıymet sayısı. $i = 1.... n$

σ_{ij} = i ve j menkul kıymet getirilerinin kovaryansı $i=1,...,n, j=1,...,n$

S_p^2 = Portföyün varyansı

$$R = \sum_{i=1}^n w_i * \mu_i$$

$$S_p^2 = \sum_{i=1}^n w_i * \mu_i * \sigma_{ij}$$

Markowitz, portföy varyansının büyük ölçüde portföyü oluşturan varlıkların birbirleri ile ilişkisinden kaynaklandığını göstermiştir. Böylece aralarında negatif veya sıfır korelasyon içeren portföylerin varyansı, varlıkların tek tek ele alındığı durumdan daha düşük olmaktadır (Markowitz, 1952:77).

Sigortalama: Bankalar kredi riski, operasyonel risk, ülke ve transfer riskinden doğabilecek zararlarının tazmini için sigorta sistemini kullanabilmektedir. Sigorta ile alıcının iflas etmesi, ödeme yapmaması ve benzeri bankanın kontrolü dışındaki sebeplerden doğan kayıplar ile deprem, yangın, sel gibi felaketlerden kaynaklanan zarar tazmin edilebilmektedir. Sigortalama, ülke ve transfer riskine karşı da kullanılmakta, ithalat ve ihracat finansmanı alanında faaliyetleri olan bankalar, dış ticaret işleminden doğan alacaklarını sigortalamak yoluna gitmektedir. Sektördeki gelişmeler, zaman içinde bankacılık alanındaki diğer risk türlerinin de sigorta kapsamına alınabileceğinin işaretlerini vermektedir.

2.3.BANKACILIK SEKTÖRÜNDE RİSK YÖNETİMİ

Bankacılık faaliyetleri, doğası gereği gizli ya da açık pek çok risk türünü içermektedir. Risk türlerinin belirlenmesi, riski doğuran olayların tespiti ve buna yönelik tedbirler sektör açısından özel bir öneme sahiptir. Sağlam bir finansal yapı içinde varlıklarını sürdürebilmek için bankaların söz konusu riskleri tanımlaması, tüm bileşenleriyle birlikte analiz etmesi, ölçmesi ve olumsuz etkilerini en aza indirmesi, dengelemesi gereklidir. Zira riskin kendisi değil yanlış algılanması, yanlış fiyatlandırılması ve buna yönelik yanlış tedbirler alınması problem yaratmaktadır. Risk yönetimi bu problemleri ortadan kaldırmak için önerilen ve

son yıllarda yaşanan finansal krizler sonucu önemi gittikçe artan bir yönetim fonksiyonudur. Risk yönetimi faaliyetleri kapsamında bankaya kısa ya da uzun dönemde maliyet yükleyecek riskler tanımlanır, ölçülür, karşılıklı ilişkiler ortaya konarak, muhtemel zararlara karşın önlemler alınır.

TABLO-3: Risk Yönetimi Süreci

Esaslar	Yöntemler	Araçlar	Teknikler	Hedefler
- Limit ve Yetki Belirleme	- Korunma	- Türev Ürünler	- Riske Maruz Değer (VAR) - GAP (Aralık) Analizi - Duration (Süre) Analizi	- Rekabet Üstünlüğü - Etkin Sermaye Dağılımı
- Risk Analizi	- Portföy Çeşitlendirmesi	- Menkulleştirme	- Senaryo Analizi	- Karlılık
- Raporlama	- Sigortalama	- İkincil Piyasalar	- Stres Testleri (Stress Testing)	- Büyüme
- Etkin ve Etkili Kontrol			- Geriye Dönük Testler (Back Testing)	- Katma Değer Yaratma

Kaynak: Yavuz, 2002_b:4

APYK tarafından sınırlı araç ve yöntemlerle başlayan ilk ve basit risk yönetimi uygulamaları günümüzde bankacılık sektörü denetim otoritesi ve kamu otoritesini de içine alacak şekilde genişlemiş ve ayrı bir yönetim fonksiyonu niteliği kazanmıştır. İlk uygulamalarda kullanılan teknikler büyük ölçüde bilanço kalemleriyle sınırlanmış statik tekniklerdir. APYK bir icra organı olması nedeniyle, bağımsız ölçüm ve değerlendirme yapmaktan uzaktır. Aldığı kararlar subjektif niteliklidir. Bu sakıncayı ortadan kaldırmak için risk yönetimi fonksiyonu icra organlarından ayrılmış, iç denetim sisteminde bağımsız bir bölüm risk yönetimiyle görevlendirilmiştir. Ancak bu durum APYK'dan

vazgeçildiği şeklinde anlaşılmamalıdır.Risk yönetimi fonksiyonunu yürüten birim sayısal hale getirdiği riskleri, bunların bankanın net faiz gelirlerinde ya da piyasa değerinde nasıl bir etki doğuracağını, yapacağı analizleriyle ortaya koyar.Bunlara karşılık alınması gereken risk azaltıcı ve dengeleyici önlemlere ilişkin önerilerde bulunur.Birim çalışmalarının sonucunda, bulgularını ve görüşlerini, bunlara karşı banka yönetiminin alması gereken önlemlere ve uygulanabilecek alternatif hareket tarzlarına ilişkin önerilerini yönetim kuruluna ve APYK'ya sunar.APYK yönetim kuruluyla birlikte, kendisine sunulan raporlar ışığında, bankanın gelirlerini ve sermayesini koruma altına alacak kararlar alır, uygular ve uygulatır.

Risk yönetimi alanındaki çalışmalar 1988 yılında Basel Bankacılık Denetim Komitesi tarafından yayımlanan “Sermaye Ölçümü ve Sermaye Standartlarının Uluslararası Düzeyde Birbiriyle Uyumlaştırılması, Basel Sermaye Uzlaşısı, BASEL-I” (International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards, Basel Capital Accord, BASEL-I) ile başlamaktadır.Komite üye ülkelerden gelen öneriler ve görüşler ışığında raporda sürekli iyileştirmeler yapmış, son olarak Haziran 2004 tarihinde “Sermaye Ölçümü ve Sermaye Standartlarının Uluslararası Düzeyde Birbiriyle Uyumlaştırılması, Yeni Basel Sermaye Uzlaşısı, Gözden Geçirilmiş Düzenleme, BASEL-II” (International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards, New Basel Capital Accord, A Revised Framework, BASEL-II) olarak bilinen nihai raporunu yayımlamıştır.Raporda risk yönetimi ayrıntılarıyla ele alınmış, bankaların iç denetim sistemi, risk yönetimi kavramı ile bir arada değerlendirilmiştir.Risk yönetimi alanında geliştirilen yeni tekniklere yer verilmiş, uygulama esasları belirtilmiştir.BASEL-II metninin risk yönetimi ve iç denetim alanına getirdiği açılımlar “Risk Odaklı İç Denetim Sistemi” (ROİDS) kavramını ortaya çıkarmıştır.

Gelişmiş ve gelişmekte olan pek çok ülke BASEL-II ışığında bankacılık sektörünü yeni düzenlemektedir.Ülkemizde de benzer çabalar devam etmekte, BASEL-II metni ile uyumlu yasa, yönetmelik ve tebliğler yayımlanmaktadır.

BASEL-II düzenlemeleri; “Asgari Sermaye Gereği”, “Denetim Otoritesinin İncelemesi” ve “Piyasa Disiplini” olmak üzere üç yapısal blok üzerine oturtulmuştur (Basel Bankacılık Denetim Komitesi, 2004:3-5).

2.3.1.Birinci Yapısal Blok-Asgari Sermaye Gereği

Günümüzde bankalar kur, faiz ve diğer finansal göstergelerin hızla değiştiği, rekabet şartlarının ağırlaştığı bir finansal ortamda faaliyet göstermektedir.Böyle bir ortamda, türev araçlar yoluyla riskten korunma, portföy çeşitlendirme yoluyla riski azaltma ya da sigortalama ile zararın tazmin edilmesi yöntemlerinden oluşan uygulamalar faydasız kalabilmektedir.Risk yönetimi kapsamında Basel Bankacılık Denetim Komitesi mevcut araçlara ek olarak bankaların riske göre ayarlanmış asgari bir sermaye miktarına sahip olmasını önermektedir.Buna göre bankalar en az maruz kalacakları riskleri karşılayacak büyüklükte sermaye miktarına sahip olmalı, asgari sermaye gereğini yerine getirmelidir.

Bir bankanın asgari sermaye miktarına sahip olup olmadığı “sermaye yeterlilik oranı” üzerinden değerlendirilir.BASEL-II düzenlemesinde sermaye yeterlilik oranı sermaye tabanının, çeşitli yöntemlerle ölçülen kredi riski, piyasa riski ve operasyonel riske bölünmesiyle hesaplanmakta, oranın asgari sermaye gereğini yerine getirmek üzere en az % 8 olması tavsiye edilmektedir (Bolgün, Akçay, 2005:484).

Komitenin sermaye yeterliliği için öngördüğü oran asgari bir orandır. Bankacılık sektörünü denetleyen otorite ve banka yönetimi konjonktürel dalgalanmalar, yerel karakteristikler ve makro iktisadi ortamı da dikkate alarak bu oranı arttırabilecektir.Ülkemizde sermaye yeterliliği oranına ilişkin düzenlemeler “Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik”²³ ile yapılmıştır.Yönetmeliğin 6’ncı maddesi uyarınca sermaye

²³31.01.2002 tarih ve 24657 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır. 01.03.2003 tarih ve 25035 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Yönetmelik ile değiştirilmiştir.

yeterlilik oranının konsolide ve konsolide olmayan bazda asgari % 8 olarak tutturulması ve idame ettirilmesi şarttır.

Sermaye yeterliliği hesaplamalarında bankanın ödenmiş sermaye tutarı değil, farklı kalemlerin bir araya getirilmesiyle oluşturulan sermaye tabanı kullanılmaktadır. BASEL-II ile son şekli verilen sermaye tabanı; ana sermaye, katkı sermaye ve üçüncü kuşak sermaye toplamından belirlenmiş bazı değerlerin indirilmesiyle bulunmaktadır.

Ana sermaye; ödenmiş sermaye, kanuni yedek akçe, ihtiyari yedek akçe, fevkalade yedek akçe, özkaynak kalemlerinin enflasyon muhasebesine göre düzeltilmesinden kaynaklanan sermaye yedekleri, vergi provizyonundan sonraki dönem karı ve geçmiş yıllar karı toplamı ile dönem zararı ile geçmiş yıllar zararının toplamından, katkı sermaye; genel kredi karşılığı, sabit kıymet yeniden değerlendirme fonu, iştirak ve bağlı ortaklık sabit kıymet yeniden değerlendirme karşılığı, sermaye benzeri krediler, menkul kıymetler değer artış fonu ile muhtemel riskler için ayrılan karşılıklar toplamından oluşmaktadır (Bolgün, Akçay, 2005:89).

Üçüncü kuşak sermaye, özkaynak unsurlarından ana sermayenin kredi riski için kullanılmayan ve piyasa riski için kullanılabilecek kısmının % 250'sini geçmemek ve piyasa riski için kullanılmayan kısmı, sermaye yeterliliği oranının hesabında dikkate alınmamak kaydıyla, yalnızca piyasa risklerinden doğan öz kaynak gereksinimini karşılamak üzere özkaynaklara eklenen, herhangi bir teminatı olmayan, tamamı bankaya ödenmiş, başlangıç vadesi en az iki yıl olan, sektörü düzenleyici kurumun izni olmaksızın vadesinden önce geri ödenmesi ve kapatılması veya mahsubu talep edilemeyen; yapılacak geri ödemenin, bankanın sermaye yeterliliği oranının % 8'in altına düşmesine neden olması veya bu oranın standart oranın altında olması durumunda, vadesi gelmiş olsa bile faizinin veya ana parasının geri ödenmesini engelleyici hükümler içeren, bankacılık ilke ve teamüllerine aykırı hüküm, şart ve kısıtlamaları taşımayan sözleşmelere dayalı

sermaye benzeri krediler ile katkı sermayenin ana sermayenin üzerinde kalan kısmını ifade etmektedir (a.g.y., md.3).

Ana sermaye, katkı sermaye ve üçüncü kuşak sermaye toplamından, ana faaliyet konuları para ve sermaye piyasaları ile sigortacılık olan ve bu konulardaki özel kanunlara göre izin ve ruhsat ile faaliyet gösteren mali kurumlara yapılan tüm sermaye katılımlarına ilişkin tutarlar, özel maliyet bedelleri, ilk tesis giderleri, peşin ödenmiş giderler, iştiraklerin bağlı ortaklıkların sermayesine katılan diğer ortaklıkların ve sabit kıymetlerin rayiç değeri bilançoda kayıtlı değerinin altında ise aradaki fark, şerefiye ve aktifleştirilmiş giderlerin indirilmesiyle bulunan tutar “sermaye tabanı” olarak adlandırılır ve sermaye yeterliliği hesaplamalarında bu rakam dikkate alınır (Bolgün, Akçay, 2005:89).

BASEL-II düzenlemelerinde sermaye yeterliliği kredi riski, piyasa riski ve operasyonel riske bağlı olarak belirlenmekte, her bir risk grubu için gerekli sermaye miktarı farklı yöntemlerle hesaplanmaktadır. Komite BASEL-II metninde önerdiği yöntemleri basitten karmaşığa doğru sıralamış, bazı yöntemlerin kullanılmasını ülkedeki denetim otoritesinin iznine bağlamıştır.

2.3.1.1.Kredi Riskine Esas Sermaye Gereği

Kredi riskine esas sermaye gereğinin hesaplanmasında, kullanılabilecek yöntemler; “Standart Yöntem”, “İçsel Derecelendirme Yöntemi” ve “Gelişmiş İçsel Derecelendirme Yöntemi” olarak üç gruba ayrılmıştır (Basel Bankacılık Denetim Komitesi, 2004:82).

2.3.1.1.1.Standart Yöntem

BASEL-II öncesi düzenlemelere göre bankalar kredi niteliğindeki işlemlerinden kaynaklanan riskleri teminat yapılarına göre % 0-20-50-100 ağırlıklarında gruplara dağıtarak sermaye yeterliliğini hesaplamaktadır (Basel

Committee on Banking and Supervision, 1988:43).Dağıtımda kullanılan kriterler bankaların kredi riskine yaklaşımına bağlı olarak değişmektedir.Sektörel düzeyde uygulama birliğinin sağlanması amacıyla Basel Bankacılık Denetim Komitesi “Standart Yöntemi” geliştirmiştir.Yöntemin küçük ve orta ölçekli bankalar tarafından kullanılması tavsiye edilmektedir.Standart yöneme göre bankalar alacaklarını;

- Hazine ve merkez bankalarına kullandırılan krediler,
- Merkezi hükümet içinde yer almayan kamu kurum ve kuruluşlarına kullandırılan krediler,
- Kalkınma bankalarına kullandırılan krediler,
- Bankalara kullandırılan krediler,
- Menkul kıymet şirketlerine kullandırılan krediler,
- Kurumsal krediler,²⁴
- Perakende krediler,²⁵
- Konut ipoteği karşılığı krediler,
- Ticari gayrimenkul ipoteği karşılığı krediler,
- Tahsili gecikmiş alacaklar olarak sınıflandırmaktadır.

Her bir grup için ayrılması gereken sermaye tespit edilirken, borçlunun bağımsız uluslararası derecelendirme kuruluşları tarafından verilmiş notu ile belirlenen kredi değerliliği kullanılmaktadır (Basel Bankacılık Denetim Komitesi, 2004:28).

Komite perakende krediler, konut ipoteği karşılığı krediler, ticari gayrimenkul ipoteği karşılığı krediler ve tahsili gecikmiş alacakların bağımsız kredilendirme işlemine konu olamayacağından hareketle bu gruplar için asgari ağırlıklar belirlemiştir.Perakende krediler için % 75, konut ipoteği karşılığı krediler için

²⁴Küçük ve orta büyüklükteki işletmeler dışındaki şirket, ortaklık ve işletmelere kullandırılan, büyük hacimli kredilerdir.Derecelendirilme notu bulunmayan bir şirkete kullandırılan kredi için firmanın kurulu bulunduğu ülkenin hazinesi veya merkez bankasına uygulanandan daha avantajlı bir risk ağırlığı uygulanamayacaktır (Basel Bankacılık Denetim Komitesi, 2004:73).

²⁵Perakende krediler, gerçek kişi veya kişiler ile küçük işletmelere kullandırılan kredi kartları, taksitli krediler, otomobil kredileri ve finansal kiralamaları, öğrenci ve eğitim kredileri ile ihtiyaç kredilerinden oluşmaktadır (Basel Bankacılık Denetim Komitesi, 2004:76).

% 35, ticari gayrimenkul ipoteği karşılığı krediler için % 100 olarak belirlenen oranlar, ülkedeki denetim otoritesi tarafından arttırılabilecektir.

TABLO-4: Kurumsal Krediler ve Risk Ağırlıkları

Kredi Notu	AAA ile AA- arası	A+ ile A- arası	BBB+ ile BB- arası	BB-'nin altı	Derecelendirme Yapılmamış
Risk Ağırlığı	% 20	% 50	% 100	% 150	% 100

Kaynak: Basel Bankacılık Denetim Komitesi, 2004:33

Tahsili gecikmiş alacaklar, tahsili 90 günden fazla gecikmiş kredilerin özel karşılıklar düşüldükten sonra kalan net tutarı üzerinden hesaplanacaktır. Bu gruptaki kredilerde,

- Özel karşılıkların kredinin ödenmemiş kısmının % 20'sinden az olması halinde, % 150 risk ağırlığı;
- Özel karşılıkların kredinin ödenmemiş kısmının % 20'sinden az olmaması halinde, % 100 risk ağırlığı; ve
- Özel karşılıkların kredinin ödenmemiş kısmının % 50'sinden az olmaması halinde, % 100 risk ağırlığı uygulanacak; ancak denetim otoritesi ulusal uygulama tercihine bağlı olarak bu risk ağırlığı oranını % 50'ye düşürebilecektir (Basel Bankacılık Denetim Komitesi, 2004:36).

2.3.1.1.2.İçsel Derecelendirme Yöntemi

Yöntemde her bir borçlu, belirli bir risk grubuna dahil edilmekte, belirli parametreler yardımıyla beklenen ve beklenmeyen kayıp değerleri hesaplanmaktadır (Korkmaz Kale, 2004:16).“İçsel Derecelendirme Yöntemi”nin kullanımı sektörü düzenleyen denetim otoritesinin iznine bağlanmıştır. Basel Komitesi risk gruplarını, kurumsal krediler, hazine ve merkez bankası kredileri, banka kredileri, perakende krediler ve sermaye yatırımları olarak beş kategoriye

ayırımıştır (Basel Bankacılık Denetim Komitesi, 2004:73).Kredi riskine karşılık gerekli sermaye miktarı her kategori için ayrı ayrı hesaplanmakta, daha sonra toplam tutar bulunmaktadır.Hesaplamalarda kullanılan parametreler şunlardır:

- Temerrüt Olasılığı (Probabilty of Default-PD),
- Temerrütteki Kayıp (Loss Given Default-LGD),
- Temerrütteki Risk (Exposure at Default-EAD),
- Beklenen Kayıp (Expected Loss-EL),
- Beklenmeyen Kayıp (Unexpected Loss-UL).

Temerrüt Olasılığı (Probabilty of Default-PD): Müşterilerin temerrüde düşme, yani kredilerini geri ödeyememe olasılığıdır.

Temerrütteki Kayıp (Loss Given Default-LGD): Kredi müşterisinin temerrüde düşmesi durumunda bankanın karşılaştacağı kayıp miktarının, toplam temerrüde düşen kısma oranıdır.

Temerrütteki Risk (Exposure at Default-EAD): Müşterinin temerrüt anındaki kredi bakiyesidir.

Beklenen Kayıp (Expected Loss-EL): Temerrüt halinde karşılaşılabilecek olan ortalama kredi kaybını ifade eder.

Beklenmeyen Kayıp (Unexpected Loss-UL): Beklenen kaybın standart sapması veya kaybın volatilitesi olarak ifade edilir.

Değişkenler üzerinden EL; PD, LGD, EAD değerlerinin çarpımıyla bulunur. Beklenen ve beklenmeyen kayıp hesaplamalarının nedeni; bankanın kredi riski karşılığında sermayesinin yeterli olması gereksinimidir.Maruz kalacağı kredi kayıpları için yeterli sermayeyi bulundurmayan bir bankanın, risklerin gerçekleştiği durumlarda yaşayacağı zorluklar iflasa kadar gidebilmektedir. Denklem içerisindeki PD ve LGD bağımsız değişkenlerinin hesaplanabilmesi

için, bankalar içsel derecelendirme sistemlerini kullanmaktadır.İçsel derecelendirme sistemlerinin amacı; eldeki geçmiş verilerden hareketle müşterilerin temerrüt olasılıklarının hesaplanması ve risklilik düzeyinin belirlenmesidir.Etkin ve güvenilir bir içsel derecelendirme sisteminin tasarlanabilmesi için bankaların, geçmişte temerrüde düşen müşterilere ilişkin yeterli nitelik ve niceliklere sahip bir veri setine sahip olmaları gereklidir (nl, 2005:3-4).

2.3.1.1.3.Gelişmiş İçsel Derecelendirme Yöntemi

Teknik açıdan bakıldığında “İçsel Derecelendirme Yöntemi” ile aynıdır.Farklılık ise “temerrtteki kayıp” (Loss Given Default-LGD) değerinin hesaplanmasında ortaya çıkar.İçsel derecelendirme yönteminde LGD değeri bankanın bunu hesaplayacak büyüklükte veri setine sahip olmaması halinde denetim otoritesi tarafından belirlenirken, gelişmiş yöntemde LGD değerini banka mutlak surette kendisi hesaplamaktadır (Basel Bankacılık Denetim Komitesi, 2004:82).

2.3.1.2.Piyasa Riskine Esas Sermaye Gereği

Piyasa riskine karşılık bulundurulması gereken sermaye miktarının lmnde “Standart Yöntem” ve “İçsel Modelleme Yöntemi” olmak üzere iki yöntem önerilmektedir (Basel Bankacılık Denetim Komitesi, 2004:61).

2.3.1.2.1.Standart Yöntem

Yöntem, getirisi faiz oranları ile ilişkilendirilmiş finansal araçlar ile hisse senedi pozisyonlarının sahip olduğu risklerin, “genel piyasa riski” ve “spesifik risk” kategorisi içinde ayrı ayrı hesaplanması esasına dayanmaktadır.“Kur riski” analize genel olarak katılmaktadır (Active Araştırma Merkezi, 2001:3).

“Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik” 3’ncü maddesinde spesifik riski, getirisi faiz oranı ile ilişkilendirilmiş finansal araçlardan veya hisse senetlerinden oluşan pozisyonlarda, geniş piyasa hareketleri dışında, bu pozisyonları oluşturan finansal araçları ihraç veya garanti eden ve ödeme yükümlülüğünü üstlenen kuruluşların yönetimlerinden ve mali bünyelerinden kaynaklanabilecek sorunlar nedeniyle meydana gelebilecek zarar riski olarak tanımlamıştır.

Standart yöntemde sabit faizli menkul kıymetler, vadeye kalan sürelerine göre, değişken faizli menkul kıymetler ise yeniden fiyatlama tarihine kalan süreler göre “Vade Merdiveni Tablosu”ndaki 13 vade diliminden uygun olanına yerleştirilir. Her bir vade dilimindeki pozisyon tutarları ilgili vade dilimindeki risk ağırlığı ile çarpılarak pozisyon toplamaları bulunur. Aynı vade dilimindeki ağırlıklandırılmış toplam pozisyonlardan mutlak değer olarak küçük olanı üzerinden % 10 “dikey sermaye gereksinimi”, zaman aralığına bağlı olarak % 30 veya % 40 “yatay sermaye gereksinimi” hesaplanır. Dikey ve yatay sermaye gereksinimleri toplamı, getirisi faiz oranı ile ilişkilendirilmiş finansal araçların, genel piyasa riski için gerekli olan sermaye tutarını gösterir (a.g.y., md.19).

Spesifik risk için gerekli sermaye miktarı, getirisi faiz oranı ile ilişkilendirilmiş menkul kıymetlerden vadeye kalan süresi 6 ay veya daha az olanlar % 0,25 ile 6 aydan fazla 24 aydan az olanlar % 1,00 ile 24 aydan fazla olanlar % 1,60 ile ağırlıklandırılarak hesaplanır (a.g.y., md.21).

Hisse senetleri pozisyonlarının taşıdığı “genel piyasa riski” için ayrılması gereken sermaye miktarı, hisse senetlerine ilişkin pozisyon fazlası ve açığı arasındaki farkın % 8’i kadardır. Hisse senetleri pozisyonlarının taşıdığı “spesifik risk” için ayrılması gereken sermaye yükümlülüğü, hisse senetlerine ilişkin pozisyonların mutlak değerleri toplamının % 8’i kadardır. Söz konusu oran, likit ve iyi çeşitlendirilmiş portföyler için % 4 olarak uygulanır (a.g.y., md.22).

Kur riskine esas sermaye gereğinin hesaplanmasında öncelikle her bir döviz cinsinden net pozisyon açığı ve fazlası bulunur. Bunlardan mutlak değer olarak büyük olanı ile mutlak değer olarak net altın pozisyonu toplamının % 8'i kadarı kur riskine esas sermaye olarak hesaplanır (a.g.y., md.23).

TABLO-5: Vade Merdiveni

Vadeye Kalan Süre	Risk Ağırlığı (%)	Yatay Sermaye Gereksinimi (%)
I.Zaman Aralığı		
1 aydan daha az	0,00	% 40
1 ile 3 ay arası	0,20	
3 ile 6 ay arası	0,40	
6 ay ile 12 ay arası	0,70	
II.Zaman Aralığı		
1 ile 2 yıl arası	1,25	% 30
2 ile 3 yıl arası	1,75	
3 ile 4 yıl arası	2,25	
III.Zaman Aralığı		
4 ile 5 yıl arası	2,75	% 30
5 ile 7 yıl arası	3,25	
7 ile 10 yıl arası	3,75	
10 ile 15 yıl arası	4,50	
15 ile 20 yıl arası	5,25	
20 yıl ve daha fazla	6,00	

Kaynak: a.g.y., md.19

2.3.1.2.2.İçsel Modelleme Yöntemi

BASEL-II metninde, bankaların piyasa riski için gereken sermayeyi hesaplarken kullanabileceği içsel modeller tipik olarak “Riske Maruz

Değer-RMD” (Value at Risk-VAR) modelinin ortaya koyduğu şekilde tanımlanmıştır (Aydın, 2001:7).

VAR modeli, tek bir rakam ile portföyün riskini söyleyebilmesi ve bankanın piyasa riskleri karşısında tutması gereken asgari sermayenin hesaplanmasına temel oluşturması nedeniyle son dönemde en çok kullanılan ölçüm araçlarından biri olmuştur (Schachter, 1998:17). Model, uygulamasının oldukça basit olması, üst yönetimce yorumlanıp değerlendirilmesinin kolay olması nedenleriyle Basel Bankacılık Denetim Komitesi ve yerel denetim otoritelerince teşvik edilmektedir (Duman, 2000:8).

Firmaların riskleri bir bütün olarak ölçme yolundaki çalışmaları 1970’lerde başlamıştır. Sonradan bu çalışmalar danışmanlık firmalarına ve kendisi bir model geliştirebilecek durumda olmayan, ancak böyle sistemlere ihtiyaç duyan finansal kurum ve şirketlere satılmıştır. Bu sistemlerden en ünlüsü J. P. Morgan tarafından geliştirilen, VAR ölçütünü kullanan “Risk Metrics” dir (Aydın, 2001:7).

J. P. Morgan’ın Risk Metrics modelini açıkladığı ve Kasım 1994 yılında ücretsiz olarak yayınladığı manuel olan “Technical Document” içerisinde yer alan tanıma göre VAR modeli, belirli bir zaman dilimi için “% x olasılıkla ne kadar kaybederim?” sorusunu yanıtlamaktadır (J. P. Morgan & Co., 1996:12).

VAR modeli, “Varyans-Kovaryans VAR”, “Tarihi Simülasyon” ve “Monte Carlo Simülasyonu” olmak üzere üç ayrı şekilde uygulanabilmektedir (Basel Bankacılık Denetim Komitesi, 2004:152).

2.3.1.2.2.1.Varyans-Kovaryans VAR

Model portföy karlılığının normal dağıldığı ve risk faktörlerine doğrusal olarak bağımlı olduğu varsayımlarına dayanmaktadır. Bu varsayımlarla portföy VAR değeri, ilgili risk faktörlerinin volatilité ve korelasyonlarından hesaplanmaktadır. Her iki varsayımı da sağlayan portföyler için doğru VAR değeri elde etmek

mümkündür (Aydın, 2001:9).Modele ilişkin olarak volatilitenin hesaplanmasında geçmiş dataların mı yoksa belli bir göstergenin mi kullanılması sorunu tartışılmaktadır.Akademik literatür incelendiğinde, tarihi verilerle hesaplanan volatilitenin uygunluğunun gösterge değer üzerinden hesaplanan volatiliteden daha yüksek olduğu görülmektedir.Modele göre VAR aşağıdaki formül ile hesaplanmaktadır:

$$VAR = PV * \alpha * \sigma * \sqrt{t}$$

PV = Portföyün bugünkü değeri

α = Güven düzeyi (Hesaplamalarda Basel Bankacılık Denetim Komitesi % 99 güven aralığının kullanılmasını istemektedir.)

σ = Getiri volatilitesi

t = Elde tutma süresi (J. P. Morgan & Co., 1996:39).

2.3.1.2.2.2.Tarihi Simülasyon

Modelde, risk faktörlerinde geçmişte yaşanan değişimlerin gelecekte de devam edeceği varsayılmakta ve geçmiş verilerden elde edilen değişim oranları, hesaplama yapılan günün piyasa fiyatlarına uygulanmaktadır (Sezgin, Tüzün, 2001:5).Modelin en kritik noktası geçmişe yönelik veri setinin kapsam ve kalitesidir.Verit setinin geçmişe yönelik olarak bütün durumları yansıtmaması modelin geçerliliğini arttıracaktır.

2.3.1.2.2.3.Monte Carlo Simülasyonu

Yöntem tarihi simülasyon modeline benzemektedir, ancak tarihsel fiyat değişimleri yerine, rassal olarak üretilmiş fiyat değişimlerine dayanması nedeniyle farklılık göstermektedir.Uygulayıcı çok miktarda fiyat değişimini rassal olarak üretir ve bu senaryolara göre VAR değerini hesaplar.Portföyde birden çok risk faktörü var ise bu faktörler arasındaki korelasyon da fiyat değişimlerinin

yaratılmasında dikkate alınmalıdır.Monte Carlo VAR modeli diğerleri arasında en gerçekçi yöntemdir.Modelin en önemli dezavantajı yüksek maliyetli olmasıdır.Örneğin 1000 varlıktan oluşan bir portföyden oluşturulan 1000 dağılım için bir milyon adet değerlendirme yapmak gerekmektedir.Bu da modelin zaman ve para açısından maliyetini yükseltmektedir.

Basel Bankacılık Denetim Komitesi VAR modelinin piyasa riskine esas sermaye gereği hesaplanmasında tek başına yeterli olamayacağı düşüncesine sahiptir.Bu nedenle bankaların, VAR modeli ile bulunan değerlerin belli bir faktörle çarpılması sonucu elde edilecek tutar kadar sermaye bulundurmaları uygun görülmüştür.Çarpım faktörü BASEL-II düzenlemesinde en az “3” olarak belirlenmiştir.Ancak bu değer tavsiye edilen bir değerdir, denetim otoritesi bu katsayıyı arttırabilecektir.Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmeliğin 15’nci maddesine göre ülkemizde çarpım faktörü tüm bankalar için “3” olarak uygulanmaktadır.

VAR modeli yıl içinde oluşabilecek ekstrem durumlar dışındaki değişimleri ölçmede oldukça başarılıdır.Piyasalara ilişkin aşırılıkların ortaya çıkması ise özellikle gelişmekte olan ekonomiler için kuvvetle muhtemel bir durumdur. Basel Komitesi modelin bu konudaki eksikliğini gidermek için “Stres Testleri” (Stress Testing) uygulanmasını önermektedir.

Stres testi, bir bankanın riskleri üzerinde olumsuz etkiler yapabilecek olası olayların ve ekonomik koşullardaki olası değişikliklerin belirlenmesini ve bankanın bu değişikliklere dayanma gücünün ve yeteneğinin değerlendirilmesini içerir.Yapılacak test, denetim otoritesinin incelemesine tabi olarak banka tarafından seçilir.Testin anlamlı ve makul sınırlar içinde muhafazakar olması gerekmektedir.Münferit bankalar, kendi koşullarına bağlı olarak, farklı yaklaşımlar geliştirebilirler.Bu çerçevede amaç, bankalardan en kötü durum senaryolarını dikkate almalarını istemek değildir.Ancak bankanın uygulayacağı stres testinde, asgari olarak, hafif ekonomik durgunluk ve gerileme senaryolarının etkileri değerlendirilmelidir (Basel Bankacılık Denetim Komitesi, 2004:127).

VAR modelinin doğruluğu etkinlik derecesine bağlıdır. Modelin etkinliği “Geriye Dönük Testler” (Back Testing) ile anlaşılabilir. Geriye dönük testlerde bankalar, kullandıkları modellerin doğruluğunu ve performansını ölçmek amacıyla, risk unsurlarında meydana gelebilecek değişimlerden dolayı geçmiş 250 işgünü içerisinde portföy değerlerinde gerçekleşen günlük kazanç ve kayıplarını, risk ölçüm modelleri ile tahmin ettikleri günlük VAR rakamlarıyla karşılaştırmak suretiyle “sapma sayısı” tespit etmektedirler. 250 günlük süreç içinde iki değer arasındaki sapma sayısına göre bankaların çarpım faktörüne belli katsayılar eklenmekte ve sermaye yeterliliği bu katsayı üzerinden hesaplanmaktadır. BASEL-II metninde sapma sayıları, “istisna sayıları” adı altında, ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir. Banka tarafından kullanılan modelin sonuçları genel olarak ya da önemli bir borçlu için sürekli olarak çok sayıda istisna veriyorsa, modelin varsayımlarının gözden geçirilmesi ve uygun değişikliklerin yapılması gerekmektedir.

TABLO-6: İstisna Sayıları ve Ek Çarpım Faktörleri

Alan	İstisna Sayısı	Ek Çarpım Faktörü
Yeşil	0-99	1
Sarı	100-119	1,13
	120-139	1,17
	140-159	1,22
	160-179	1,25
	180-199	1,28
Kırmızı	200 veya daha fazla	1,33

Kaynak: Basel Bankacılık Denetim Komitesi, 2004:62

2.3.1.3. Operasyonel Riske Esas Sermaye Gereği

Operasyonel riske esas sermaye gereği, “Temel Gösterge Yöntemi”, “Standart Yöntem” ve “İleri Ölçüm Yöntemi” olmak üzere üç yöntem ile hesaplanmaktadır (Basel Bankacılık Denetim Komitesi, 2004:189).

2.3.1.3.1.Temel Gösterge Yöntemi

Yönteme göre bankalar operasyonel riske karşılık, belirlenmiş bir temel gösterge ile “alfa faktörü- α ” çarpımının son üç yıl içindeki ortalamasına eşit miktarda sermaye bulundurulmalıdır.“Temel gösterge” son üç yılın yıllık pozitif brüt geliridir.Brüt gelir net faiz geliri ve net faiz dışı gelir toplamından oluşmaktadır.Alfa faktörü- α Basel Komitesi tarafından belirlenen sabit yüzdeyi temsil etmektedir.Komite kullanılması gereken alfa faktörü- α ’nü % 15 olarak belirlemiştir.Hesaplamalar aşağıdaki denkleme göre yapılmaktadır:

$$K_{BIA} = [\sum (GI_{1...n} * \alpha)] / n$$

K_{BIA} = Temel gösterge yöntemi uyarınca bulundurulacak sermaye

GI = Son üç yılın yıllık brüt geliri (pozitif ise)

n = Son üç yıl içinde brüt gelirin pozitif olduğu yılların sayısı

α = Komite’nin tespit ettiği %15 (Basel Bankacılık Denetim Komitesi, 2004:191).

2.3.1.3.2.Standard Yöntem

Yöntemde bankaların faaliyetleri; kurumsal finansman, alım-satım, perakende bankacılık, ticari bankacılık, tasfiye ve ödemeler, acentelik hizmetleri, varlık yönetimi ve perakende aracılık hizmetleri olarak sekiz ayrı faaliyet koluna bölünür.Her faaliyet kolu için sermaye bulundurma yükümlülüğü, o faaliyet koluna ilişkin brüt gelirin aynı faaliyet kolu için tahsis edilen bir “beta faktörü- β ” ile çarpılması yoluyla hesaplanır.Toplam sermaye bulundurma yükümlülüğü, faaliyet kollarının her birinde her yıla ilişkin hesaplanan yasal sermaye bulundurma yükümlülüklerinin basit toplamının üç yıllık ortalaması olarak hesaplanır.Herhangi bir yılda, bir faaliyet kolunda eksi brüt gelirden kaynaklanan negatif sermaye bulundurma yükümlülüğü, herhangi bir sınırlamaya tabi olmaksızın, diğer faaliyet kollarındaki pozitif sermaye bulundurma yükümlülüklerini ortadan kaldırabilir.Belirli bir yılda bütün faaliyet kolları için

toplam sermaye bulundurma yükümlülüğü negatif ise o yıl için sermaye yeterlilik oranı hesaplamalarında kesrin pay kısmına yazılması gereken değer sıfır olacaktır. Denetim otoriteleri ulusal uygulama tercihinə göre, negatif brüt gelir için daha muhafazakar bir uygulama benimseyebilecektir (Basel Bankacılık Denetim Komitesi, 2004:193).

TABLO-7: İş Kolları Beta Faktörleri

Kurumsal Finansman (β_1)	%18
Alım-Satım ve Satış (β_2)	%18
Perakende Bankacılık (β_3)	%12
Ticari Bankacılık (β_4)	%15
Takas ve Ödemeler (β_5)	%18
Acentelik Hizmetleri (β_6)	%15
Varlık Yönetimi (β_7)	%12
Perakende Aracılık (β_8)	%12

Kaynak: Basel Bankacılık Denetim Komitesi, 2004:194

2.3.1.3.3.İleri Ölçüm Yöntemi

Yönteme göre bankalar, kurumsal finansman, alım-satım, perakende bankacılık, ticari bankacılık, tasfiye ve ödemeler, acentelik hizmetleri, varlık yönetimi ve perakende aracılık hizmetleri olarak belirlenmiş sekiz faaliyet kolu ve yedi operasyonel risk alanından oluşan bir matris üzerinden, brüt geliri kullanarak sermaye gereğini hesaplar.Komitenin belirlediği operasyonel risk alanları şunlardır:

- Banka içi suistimal,
- Banka dışı suistimal,
- Çalışanların uygulamaları ve iş ortamının güvenliği,
- Müşteri, ürün ve iş uygulamaları,
- Banka mallarına verilecek hasar,

- Sistemin çökmesi,
- Ulaşım ve iletimden kaynaklanacak zarar (Basel Bankacılık Denetim Komitesi, 2004:300-302).

Gösterge niteliğindeki brüt gelire ek olarak, bankalar her bir faaliyet kolu/zarar türü kombinasyonu için, kendi içsel zarar verilerine dayalı olarak “zararın gerçekleşme olasılığı”nı (Probability of Loss Event-PE) temsil eden bir parametreyi ve olayın gerçekleşmesi durumunda “maruz kalınabilecek zarar”ı (Loss Given Event-LGE) temsil eden ikinci bir parametreyi ölçerler.

Brüt gelir, PE ve LGE değerlerinin çarpılmasıyla, her bir faaliyet kolu/zarar türü kombinasyonu için “beklenen zarar” (Expected Loss-EL) hesaplanır.Banka, beklenen zararı sermaye tahsisine dönüştürmek üzere her bir faaliyet kolu/zarar türü kombinasyonu için “gama faktörü- γ ” tayin eder.Gama faktörü- γ , belirli bir güven aralığında, elde tutulan süre başına maksimum zarar miktarı olarak tanımlanmakta, her bir faaliyet kolu/zarar türü için banka tarafından belirlenerek sabitlenmektedir (Boyacıoğlu, 2002:59).Bankaların en az gama faktörü- γ ile “beklenen zarar” (Expected Loss-EL) çarpımı kadar sermaye bulundurmaları gerekmektedir.

Basel Bankacılık Denetim Komitesi ileri ölçüm yöntemini daha çok karmaşık yapılı finansal kurumlar için önermektedir.Komite, bu yöntem haricinde ileri ölçüm yönteminin daha karmaşık versiyonları olan “Zarar Dağılımı” (Loss Distribution Approach) ve “Puan Kartı” (Scorecard Approach) yöntemlerini de tavsiye etmektedir.Ancak bankaların bu teknikleri kullanabilmeleri için bir dizi şartın sağlanması ve denetim otoritesinin onayı gereklidir (Basel Committee on Banking Supervision, 2001:5).

2.3.2.İkinci Yapısal Blok-Denetim Otoritesinin İncelemesi

Denetim otoritesinin incelemesi süreci, yalnızca bankaların faaliyetlerindeki tüm risklerinin sermaye ile desteklenmesinin değil bankaların risklerini izlemesi

ve yönetmeleri esnasında daha iyi risk yönetim tekniklerini geliştirmelerini ve kullanmalarını teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Basel Bankacılık Denetim Komitesi, sektörün tamamında etkili bir risk yönetimi uygulamasının sağlanması için denetim otoritesi niteliğindeki kurumların bir takım prensipleri takip etmesini önermektedir. Düzenlemelere göre denetim otoritesi;

- Faaliyet iznine ilişkin esasları belirleme yetkisine ve bunlara uygun olmayan başvuruları reddetme hakkına sahip olmalıdır. Faaliyet iznine ilişkin değerlendirmelerinde bankanın mülkiyet yapısı, genel müdür ve diğer üst düzey yöneticilerin nitelikleri, iç denetim sistemi ve bankanın mali yapısıyla ilgili projeksiyonlara yer vermelidir.
- Bankacılık faaliyetlerinde bulunmasına izin verilen ve bu kapsamda denetiminin yapılmasına karar verilen kuruluşların faaliyet alanlarını açıkça tanımlamalıdır.
- Bankaların taşıdıkları riskleri karşılayacak şekilde asgari sermaye gereğini tanımlamalıdır.
- Bankaların yeterli kapasitede bilgi iletişim ağına sahip oldukları konusunda tatmin olmalıdır.
- Bankaların taşıdıkları tüm risklerini tespit edecek, ölçecek, yönetecek, kontrol edecek ve bu riskler için yeterli sermayeyi bulunduracak şekilde geniş kapsamlı bir risk yönetim sistemi olduğuna ikna olmalıdır.
- Denetim raporları ve bankalara ait istatistiklerin toplanması, banka bazında ve konsolide bazda analiz edilmesi için uygun araçlara sahip olmalıdır.
- Yerinden denetim ve uzaktan gözetim yapabilmeli, bankaların muhasebe uygulamaları ile uyumlu şekilde karlılık ve finansman durumu hakkında doğru ve yeterli bilgiyi sağlayacak kayıtlara sahip olduğundan ve bunları gerçek durumlarını yansıtacak şekilde düzenli olarak yayımladığından emin olmalıdır.
- Bankaların sermaye yeterliliği yükümlülüğünü yerine getiremez duruma düşmeleri, yasal düzenlemelere aykırı davranışları ya da mevduat sahiplerinin menfaatlerine yönelik herhangi bir şekilde tehdit

oluşturmaları halinde düzenleyici tedbirler alma yetkisine sahip olmalıdır (Basel Bankacılık Denetim Komitesi, 2004:218-226).

2.3.3.       Yapısal Blok-Piyasa Disiplini

Piyasa disiplini, piyasa katılımcıları arasında yeterli bilgi akışına, piyasalarda tam rekabet koşullarının sağlanmasına ve iyi yönetilen kuruluşların ödüllendirilmesine yönelik uygun finansal teşviklerin bulunmasına bağlıdır. Banka yönetimine ilişkin doğru, anlamlı, şeffaf ve güncel bilginin piyasa ilgililerine zamanında aktarılması piyasa disiplininin bir gereğidir. Bu disiplinin sağlanması finansal piyasalarda risk getiri ilişkisinin olması gerektiği gibi çalışmasının yolunu açacak, ancak etkin risk yönetimi yapan bankalar sektörde kalıp faaliyetlerine devam edebilecektir.

Basel Bankacılık Denetim Komitesi'nin piyasa disiplininin oluşturulması anlamında üzerinde en çok durduğu konu bilgilendirme konusudur. Komite BASEL-II raporunda bankaların, unutulması veya yanlış biçimde ifade edilmesi durumunda ekonomik kararlarını oluşturmak için bu bilgiye güvenen bir kullanıcının değerlendirmelerini veya kararlarını değiştirecek veya önemli ölçüde etkileyecek tüm bilgileri açıklaması gereğinden bahsetmektedir. Bankanın maruz kaldığı riskler ve bu riskleri tanımlama,  l me, izleme ve kontrol etmede kullandığı teknikler piyasa katılımcılarının banka hakkında değerlendirme yaparken göz önünde bulundurdıkları önemli bilgilerdir. Bilgilendirme kapsamında bankaların her bir münferit risk alanında,

- İzledikleri stratejiler ve uyguladıkları süreçleri,
- Risk yönetim fonksiyonunun yapısı ve organizasyonu,
- Risk raporlama ve/veya risk ölçüm sistemlerinin kapsam ve niteliği,
- Finansal korunma ve/veya risk azaltım politikaları ile bu politikaların etkinliğini sürekli olarak gözetim altında bulundurmaya yönelik süreçleri hakkında açıklamalarda bulunmaları gerekmektedir. (Basel Bankacılık Denetim Komitesi, 2004:249).

Üçüncü yapısal blok çerçevesinde açıklanması gereken bilgilerin bazı bölümlerinin özel veya gizli bilgi niteliğinde olduğu istisnai durumlarda bu bilgilerin kamuya açıklanması bankanın pozisyonuna önemli ölçüde zarar verebilecektir. Bu gibi hallerde, bankanın bilginin bu nitelikteki bileşenlerini açıklaması zorunlu değildir, ancak ilgili konuda bazı hususların açıklanmadığını gerekçeleriyle birlikte belirtmek zorundadır (Basel Bankacılık Denetim Komitesi, 2004:242).

2.4.BANKACILIK SEKTÖRÜNDE RİSK ODAKLI İÇ DENETİM SİSTEMİ

Bankacılık sektöründe risk yönetimi fonksiyonunun önem kazanması bankaların organizasyon yapılarında ve iç denetim sistemlerinde değişikliklere yol açmıştır. Risk odaklı iç denetim, geleneksel iç denetim sistemindeki değişim sonucu ortaya çıkan yeni ve modern bir iç denetim sistemidir. Gerek organizasyon yapısı, gerekse kullandığı denetim süreci yönünden geleneksel iç denetim sisteminden farklıdır.

2.4.1.Risk Odaklı İç Denetim Sistemi Organizasyon Yapısı

“Risk Odaklı İç Denetim Sistemi” (ROİDS), banka denetim komitesine bağlı olarak çalışan;

1. Risk Yönetim Merkezi,
2. İç Kontrol Merkezi,
3. Teftiş Kurulu olmak üzere üçlü bir yapı ile faaliyet göstermektedir (Aslan, 2003:121).

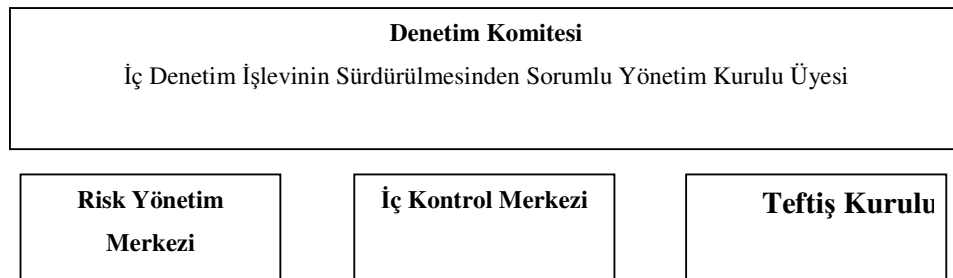
ROİDS yapısında bankanın tüm faaliyetlerine ilişkin önemli politika ve stratejileri onaylamak ve periyodik olarak incelemek, bankanın taşıdığı temel riskleri bilmek ve bu risklere ilişkin kabul edilebilir asgari ve azami sınırları

belirlemek ve üst düzey yönetimin söz konusu riskleri tespit etmesi, ölçmesi, yönetmesi ve kontrol etmesi konusunda gerekli tedbirler almasını temin etmek; bankanın kurumsal yapısını onaylamak ve üst düzey yönetimin iç denetim sisteminin işlerliğini izlemesini sağlamak, uygun ve etkin bir iç denetim sistemini kurmak ve sürdürülmesini sağlamaktan nihai olarak yönetim kurulu sorumludur (Basel Committee on Banking Supervision, 1998:3).

Yönetim kurulunun banka iç denetim sistemine ilişkin sorumluluğunu yerine getirmesine yardımcı olmak üzere, “Denetim Komitesi” oluşturulur. Denetim komitesi en az iki üyeden oluşur. Komite üyeleri icrai görevi bulunmayan yönetim kurulu üyeleri arasından seçilir.

Denetim komitesi risk yönetim merkezi, iç kontrol merkezi ve teftiş kurulu birimlerinden ve bağımsız denetim kuruluşlarından görevlerinin ifasıyla ilgili olarak raporlar almak ve bankanın faaliyetlerinin sürekliliği ve güven içinde yürütülmesini olumsuz etkileyebilecek hususlar veya mevzuata ve iç düzenlemelere aykırılıklar bulunması hâlinde bu hususları yönetim kuruluna bildirmekle yükümlüdür. Komite altı aylık dönemleri aşmamak kaydıyla icra ettiği faaliyetlerin sonuçları ile bankada alınması gereken önlemlere, yapılmasına ihtiyaç duyulan uygulamalara ve bankanın faaliyetlerinin güven içinde sürdürülmesi açısından önemli gördüğü diğer hususlara ilişkin görüşlerini yönetim kuruluna bildirmekle yükümlüdür (Bankacılık Kanunu, md.24).

ŞEKİL-3: Risk Odaklı İç Denetim Sistemi Organizasyonu

Kaynak: Yüzbaşıoğlu, 2003:20

2.4.1.1.Risk Yönetim Merkezi

“Risk Yönetim Merkezi” (RYM) banka genelindeki risk yönetimi çalışmalarını yürüten birimdir.Görev ve sorumlulukları şunlardır:

- Risklerin izlenmesi ve analizi kapsamında; pozisyonlara ve fiyatlara ilişkin verilerin izlenmesi, risk tutarlarının izlenmesi, limit ihlallerinin tanımlanması ve izlenmesi, muhtemel senaryoların analizi, risk tutarlarının özetlenmesi ve raporlanması, diğer birim ve iş alanları ile uyumlu geriye dönük test (back testing) ve stres testleri (stress testing) uygulanması,
- Sayısal ya da analitik analizler kapsamında; yeni finansal ürünler için modellemenin saptanması, yeni sayısal veya analitik modellerin tasarlanması ve oluşturulan yeni modellerin denenmesi,
- Fiyat araştırmaları kapsamında; karmaşık türev ürünlerin fiyatlarının araştırılması, fiyatlama modellerindeki faktörlerin değişiminin kaydedilmesi ve belgelenmesi,
- Model geliştirme kapsamında; sistem için yeni modellerin risk analiz araçlarının ve tekniklerinin geliştirilmesi, geri bildirim konusu yapılmış tarihi veya geçmiş verinin idame ettirilmesi,
- Sistem geliştirme ve bütünleştirme kapsamında; işlem yapmayı desteklemek için alt yapının geliştirilmesi, diğer sistemlerden girdilerin kabul edilmesi, verilerin silinmesinin, temizlenmesinin ve dönüşümünün otomatik hale getirilmesi, risklere ilişkin verilerin ve bilgilerin kullanımını destekleyecek veri tabanlarının geliştirilmesi (Yüzbaşıoğlu, 2003:7-8).

Yönetim kurulu, mevcut ve gelecekteki yönetim ortamını ve şartlarını dikkate alarak banka için kısa ve uzun vadeli risk yönetimi stratejileri ile bunlara ilişkin risk politikalarını belirleyerek bir iş planı oluşturur.RYM görevlerini banka risk politikalarına bağlı olarak yürütür.Risk politikaları ve bunlara ilişkin uygulama usulleri, risk yönetim merkezinin önerilerinin de dikkate alınması suretiyle

yönetim kurulu tarafından oluşturularak yürürlüğe konulan ve üst düzey yönetim tarafından uygulanan yazılı standartları ihtiva eder.“Bankaların İç Denetim ve Risk Yönetimi Sistemleri Hakkında Yönetmelik”²⁶ 32’nci maddesine göre banka risk politikaları şu unsurları kapsamalıdır:

- Risk yönetimi işlevinin organizasyonu ve kapsamı,
- Risklerin ölçülme usulleri,
- Risk yönetimi grubunun görev ve sorumluluklarının kapsamı,
- Değişik kademelerdeki risk komitelerinin yapıları ve toplanma sıklıkları,
- Risk limitlerinin saptanma usulleri, limit ihlallerinin oluşmasında izlenecek yollar,
- Oluşturulacak bildirim ve ihbar usulleri ve işleyiş şekilleri,
- Çeşitli olay ve durumlarda verilmesi zorunlu onay ve teyidler.

Risk yönetim merkezinin organizasyon yapısının oluşturulması çerçevesinde yönetim kuruluna doğrudan bağlı üst düzey risk komitesi, banka risk komitesi ve bankanın faaliyetlerinin yapısına uygun sayıda ve özellikte münferit risk yönetim komiteleri tesis edilir (Aslan, 2003:156).

Üst Düzey Risk Komitesi: Komite, bankanın konsolide ve konsolide olmayan bazda izleyeceği risk yönetimi stratejilerinin, politikalarının hazırlanmasından, risk yapısına karşılık bulundurulması gereken sermaye düzeyinin belirlenmesinden, yönetim kurulunun onayına sunulmasından, uygulamaların izlenmesinden, konuyla ilgili öneriler geliştirmekten sorumludur. Yönetim kurulunun iç denetim sisteminin idame ettirilmesi ile görevli üyesinin başkanlığında, banka risk komitesinin başkanından, APYK başkanından, varsa kredi komitesi²⁷ başkanından ve konsolidasyon kapsamındaki kuruluşların üst düzey risk komitelerinin ya da benzeri organlarının başkanlarından oluşur. Bankada APYK’nın bulunmaması ve aynı görevi üstlenen bir başka

²⁶08.02.2001 tarih ve 24312 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

²⁷Kredilendirme işleminin tüm aşamalarında izlenecek usul ve esasları belirleyen, banka genelindeki kredi süreçleri ile ilgili kararların alındığı komitedir.

birimin mevcut olması halinde, söz konusu birimden sorumlu kişi üst düzey risk komitesinde yer alır (a.g.y., md.8).

Banka Risk Komitesi: Üst düzey risk komitesine bağlı olarak çalışan, bankanın yapısına uygun sayıda ve özellikte münferit risk yönetim komiteleri başkanlarından oluşan birimdir. Komite başkanı aynı zamanda üst düzey risk komitesi üyesidir. Başkan, münferit komitelerden gelen raporları inceler, gerekli düzeltmeleri yaptırır, yeni risk noktaları ve ürünlerle ilgili olarak üst düzey risk komitesine öneri ve uyarılarda bulunur. Her bir alt komitenin faaliyetlerinin planlanmasından ve yürütülmesinden üst düzey komiteye karşı sorumludur.

Banka risk komitesi “Kredi Riski Yönetim Komitesi”, “Piyasa Riski Yönetim Komitesi”, “Operasyonel Risk Yönetim Komitesi” olmak üzere üç alt komiteden oluşur. Her bir komite sorumlu olduğu alanla ilgili olarak;

- Risklerin ölçümü ve değerlendirmesine ilişkin veri tabanı oluşturmak,
- Riskin analiz edilmesi, hesaplanması, izlenmesi ve raporlanması,
- Riske esas sermaye gereğinin belirlenmesi,
- Riski ölçüm yöntemlerinin etkinliğinin kontrol edilmesi ile görevlidir (Aslan, 2003:156).

2.4.1.2.İç Kontrol Merkezi

“İç Kontrol Merkezi” banka içindeki iç kontrol sisteminin etkin bir şekilde çalıştırılmasıyla görevli iç denetim organıdır. İç kontrol sistemi; operasyonların etkinliği, finansal raporlama ve bilgilendirme sistemlerinin güvenilirliği ve her türlü mevzuat, politika ve prosedürlere bağlılığın sağlanması konularında yönetim kuruluna makul bir teminat verilebilmek için oluşturulmuş bütün kontrol sistemlerini içermektedir. İç kontrol merkezinin çalışma alanı, banka bünyesinde tesis edilen finansal, operasyonel ve diğer kontrol sistemlerinin tümünü kapsamaktadır. Merkez istenilmeyen olayları önleyici kontrol faaliyetlerini, istenilmemekle beraber meydana gelmiş olaylarda kanıtlayıcı ve düzeltici niteliğe

sahip araştırıcı kontrol faaliyetlerini ve beklenen bir faaliyetin oluşmasını teşvik edici niteliğe sahip yönlendirici kontrol faaliyetlerini düzenler.Söz konusu kontroller, idari kontroller ile yönetim, finans ve muhasebe kontrollerini, operasyonel kontrolleri, finansal ürün ve hizmetlere ilişkin kalite kontrollerini içerir (Yavuz, 2002_a:48).İç kontrol merkezi çalışmalarında;

- Organizasyon yapısının etkinliği,
- Yetki ve onay sistemlerine uyum,
- Görevlerin ayırımı,
- Personel rotasyonu,
- Sağduyulu personel politikaları,
- İzin ve dinlendirme politikaları,
- Muhasebe prosedür ve standartları,
- Operasyonel sorumluluklar,
- Kayıtların güncelliği,
- Kayıtların izlenebilirliği ve anlaşılabilirliği,
- Hesap kayıt standardizasyonu,
- Fiziki varlıkların korunması,
- Nakit para ve diğer kıymetli evrakın korunması,
- Müşterek muhafaza ve ikili kontroller,
- Eleman alım prosedürleri,
- Raporlama ve aksaklık bildirim mekanizmalarını inceler (Aslan, 2003:83).

Geleneksel i denetim sisteminde bulunmayan iç kontrol merkezi, risk odaklı iç denetim sisteminde, operasyonel riskin azaltılması alanında önemli bir araçtır. İç kontrol merkezi incelemeleri sırasında, banka yönetimi tarafından alınan kararlar, belirlenen hedefler, yasal düzenlemeler, genel kabul görmüş muhasebe ilke ve standartlarını referans alabilecektir.

Basel Bankacılık Denetim Komitesi iç kontrol fonksiyonunun operasyonel görevleri olmayan ayrı personeller tarafından gerçekleştirilmesini önermektedir. Günümüzde Basel Komite yesi ülkelerin tamamında bankalar ayrı iç kontrol

merkezleri oluşturmuştur.Ülkemizdeki bankalar da iç kontrol faaliyetlerinin tasarımı, idaresi ve eşgüdümü amacıyla ayrı iç kontrol merkezleri tesis etmektedir.İç kontrol merkezinde bir başkan ile yeteri kadar iç kontrol elemanı görev yapar.Çalışma esas ve usulleri, yönetim kurulu tarafından, teftiş kurulu ile üst düzey risk komitesinin görüşü alınarak hazırlanır.

İç kontrol merkezine bağlı iç kontrol elemanları, görevlerini fiziken bankaların işlevsel birimleri bünyesinde gerçekleştirirler.Bu elemanlar, bankacılık ve diğer finansal hizmetlerin verilmesinde çalıştırılmazlar.İç kontrol elemanları, bankanın tüm işlevlerinin güvenli bir biçimde icra edilmesini iç kontrol mekanizmaları vasıtasıyla izlemek, incelemek ve kontrol etmek amacıyla raporlamaya dayalı bilgi talebinde bulunurlar, çeşitli kontrol dokümanları ve araçları üzerinden genel veya özel gözlemlere ve izlemeye dayalı kontrol ya da inceleme yaparlar, tespitlerini raporlara bağlarlar veya uyarı mesajları hazırlayarak ilgili birimlere tebliğ ederler.İç kontrol elemanlarının izledikleri, inceledikleri ve kontrol ettikleri hususlara ilişkin olarak banka personelinden ilave açıklama isteme, bunların fikirlerine başvurma, gerekli gördüklerinde teftiş kurulunu, risk yönetim merkezini ve bankanın yönetim kademelerinin tümünü uyarma yetkileri vardır (a.g.y., md.25).

2.4.1.3.Teftiş Kurulu

Geleneksel iç denetim yapısında bir genel müdürlük organı olan teftiş kurulu, risk odaklı iç denetim sisteminde denetim komitesine bağlanarak, icranın tamamen dışında, çok daha bağımsız olabileceği bir yapıya kavuşturulmuştur.

Bankalarda iç kontrol merkezi ve risk yönetim merkezinin yeterlilik ve etkinliği, faaliyetler sırasında meydana gelen noksanlık ve hataların azaltılmasının, hile ve suistimallerin ortadan kaldırılmasının yolunu açacaktır.Her iki merkezin faaliyetleri sırasında zaafiyetler ortaya çıkması, yönetim tarafından belirlenen talimatlardan ayrı bir yöntem izlenmesi, başta denetim riski olmak üzere pek çok riskin artmasına yol açacak, iç denetim maliyetleri çok büyük

boyutlara ulaşabilecektir.İç kontrol merkezi ve risk yönetim merkezinin çalışmalarındaki verimlilik, doğrudan iç denetime ayrılan kaynakların nitelik ve maliyetlerini etkileyecektir.

Risk odaklı iç denetim sisteminde, iç kontrol merkezi ve risk yönetim merkezi teftiş kurulu için ayrı birer denetim alanıdır.İç kontrol ve risk yönetimi süreçlerinin etkinliği ve bu süreçlere ilişkin politikalara ve uygulama usullerine uyulup uyulmadığının izlenmesi görevi teftiş kuruluna aittir.Bu anlamda ROİDS yapısı içinde teftiş kurulları;

- Risk yönetimi kapsamında kullanılan yöntemlerin ve risk yönetimi merkezinin yeterliliği ile etkinliğinin değerlendirilmesi,
- İç kontrol sisteminin ve iç kontrol merkezinin yeterliliği ile etkinliğinin değerlendirilmesi,
- Teknoloji riskinin tespiti ve değerlendirilmesi,
- Yeni ürün, değişiklik ve düzenlemelerin risk limitlerine uygunluğunun denetlenmesi,
- Yönetim fonksiyonunun kalitesinin değerlendirilmesi,
- Risklerin asgariye indirilmesine yönelik çalışmaların yapılması, önerilerin hazırlanması,
- Risk yönetim merkezi ve iç kontrol merkezinin çalışmalarının uluslararası standartlarla uyumlu olarak yürütülmesini sağlamak ile sorumlu tutulmuştur (Active Araştırma Merkezi, 2002b:5).

2.4.2.Risk Odaklı İç Denetim Süreci

Risk odaklı iç denetim süreci; “Risklerin Değerlendirilmesi”, “Risk Yapısına Uygun Denetim Plan ve Programlarının Hazırlanması”, “İnceleme Süreçlerinin Uygulanması” ve “Bulguların Raporlanması” aşamalarından oluşmaktadır (Mc Namee, 1997:33).

2.4.2.1.Risklerin Değerlendirilmesi

Bankaların taşıdıkları risk bileşimlerini izlemek ve strateji belirlemek amacıyla en azından yıl sonlarında veya belirli dönemlerde yapmaları gereken incelemeler bütünüdür.Bu çalışmalar sırasında;

- Bankanın konsolide ve konsolide olmayan bazda maruz kaldığı risklerin tanımı, türleri, gelişim düzeyi ve yönü belirlenir,
- Risklerin kaynaklandığı tüm işlevler, faaliyetler, ürünler ve risk yapısını etkileyebilecek tüm önemli hususlar incelenir,
- Herhangi bir olumsuz gelişmenin ortaya çıkma olasılığı ile bunun banka üzerindeki potansiyel etkisi arasındaki ilişki değerlendirilir,
- Bankanın risk politikaları ve stratejileri ile ilgili olarak iç denetim organlarından görüş ve öneriler alınır (Aslan, 2003:168).

İncelemelerin ardından “Risk Değerlendirme Raporu” hazırlanır.Risk değerlendirme raporu, bir bankanın halihazırdaki mali durumunu, mevcut ve gelecekteki risk profilinin değerlendirilmesini, diğer bir ifadeyle, risklerin seviyesinin, gelişim yönünün, iç kontrol sistemi ve risk yönetimi sistemlerinin mevcut durumunun, gelişim yönünün ve gelecekte olması beklenen durumunun analiz edilmesini, buna ilaveten, risk ortamındaki önemli değişme ve gelişmelerle banka için önem arz eden hususları ve geçmiş iç denetim bulguları konusunda özet bilgileri içeren bir raporu ifade eder (Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu-BDDK, 2003:1).

Risk değerlendirme raporu risk matrisi üzerinden, iç denetim sisteminin sürdürülmesinden sorumlu yönetim kurulu üyesinin başkanlığında kurulan ve yönetim kurulu tarafından onaylanan yeterli sayıda katılımcıdan oluşan bir ekip tarafından hazırlanır.Ekibin içinde iç denetim birimleri, icracı birimler ve bankanın kontrolü altındaki ortaklıklarının yetkilileri ile banka dışından uzmanlar bulunmalıdır.

“Risk Matrisi” bankaların işlevsel faaliyetleri ile bütünleşik net risk²⁸ seviyeleri, bunların gelişim yönü, bu faaliyet alanlarındaki risk yönetim sistemlerinin yeterliliği ve gelişim yönünün tespiti için kullanılan bir araçtır. Konuya ilişkin olarak tam bir değerlendirme yapabilmek için bankanın doğrudan ve dolaylı olarak kontrolü altında olan iştiraklerinin de risk matrisi kapsamına alınması gereklidir.

Bankalar risk matrisini hazırlarken şu sırayı takip etmelidir:

1. Faaliyetlerin Önem ve Önceliğinin Belirlenmesi,
2. Risklerin Türü, Seviyesi ve Gelişim Yönünün Belirlenmesi,
3. Risk Yönetim Sistemlerinin Yeterliliğinin Değerlendirilmesi,
4. Net Riskin Değerlendirilmesi (BDDK, 2003:3).

2.4.2.1.1.Faaliyetlerin Önem ve Önceliğinin Belirlenmesi

Risk matrisinin hazırlanmasında ilk olarak, bankanın faaliyette bulunduğu tüm ana faaliyet alanları, alt faaliyet alanları ve bunların önem dereceleri belirlenir. Ana faaliyet alanlarını;

- Kredilendirme,
- Bireysel bankacılık operasyonları,
- Mevduat toplama ve yatırım ürünleri,
- Fon yönetimi,
- Mali yatırımlar ve plasmanlar,
- Müşteri fonlarının idaresi ve saklama,
- Birleşme ve devir almalar,
- Sigortacılık hizmetleri,
- Ödemeler sistemi,

²⁸Net risk, bankaların işlevsel faaliyetleriyle bütünleşik risklerin seviyelerinin risk yönetim ve kontrol sistemlerinin etkin çalışması suretiyle azaltulmasının ardından kalan risk miktarıdır (BDDK, 2003:1).

- Bilgi sistemleri,
- İnsan kaynakları,
- Hukuki işlemler,
- Yeni teknolojiler,
- Denetim hizmetleri olarak sınıflandırmak mümkündür (BDDK, 2003:23).

Alt faaliyet kolları bankanın yoğunlaştığı ürün ve hizmetlere göre değişkenlik gösterecektir. Alt faaliyet kollarının önem dereceleri bunların ana faaliyet kolları içindeki paylarına göre belirlenir. Faaliyet kollarının önem dereceleri;

- Faaliyet hacminin toplam aktif büyüklüğüne oranı,
- Faaliyetten elde edilen gelirin , banka toplam gelirlerine oranı,
- Faaliyetin bankaya maliyetinin, toplam giderlere oranı,
- Faaliyetten kaynaklanan risk ağırlıklı aktiflerin toplam risk ağırlıklı aktiflere oranı,
- Faaliyetten elde edilen vergiden önceki getirinin toplam vergiden önceki getiriye oranı ile belirlenebilir (Griffiths, 2005:17).

Oransal analizler sonucunda, bir alt faaliyet kolunun bir üst düzey faaliyet kolu içerisindeki payı % 0-10 arasında ise “önemsiz”, % 10-25 arasında ise “düşük”, % 25-50 arasında ise “orta” ve % 50-100 arasında ise “yüksek” olarak nitelenir. Tespit edilen bu derecelere risk matrisinin faaliyetlerin hacim veya nispi ağırlığının gösterileceği sütunda yer verilir (BDDK, 2003:4).

2.4.2.1.2.Risklerin Türü, Seviyesi ve Gelişim Yönünün Belirlenmesi

Bankanın her bir faaliyet kolu için maruz kaldığı risk türleri ayrı ayrı incelenerek, o faaliyet alanı için brüt bir risk düzeyi belirlenir. Brüt risk düzeyi, belli bir faaliyet alanının sahip olduğu tüm riskleri bütünsel olarak ifade eden risk düzeyi olup;

- Yüksek risk düzeyi,

- Makul risk düzeyi,
- Düşük risk düzeyi olarak sınıflara ayrılır (BDDK, 2003:6-7).

Yüksek risk düzeyi; işlevsel faaliyetlerin yoğun olduğu, risk pozisyonlarının, banka kaynaklarının durumuna göre büyük olduğu, çok sayıda işlemin bulunduğu ve işlevsel faaliyetlerin yapısının karmaşık olduğu durumları ifade eder. Bu risk düzeyinde, risk unsurlarında meydana gelen değişmelerin bankanın sermayesini ve gelirlerini olumsuz yönde etkileme olasılığı yüksektir. Ortaya çıkabilecek zarar normal bir bankacılık faaliyeti sürecinde telafi edilebilecek düzeyin üzerindedir. Makul risk düzeyi; risk pozisyonlarının, banka kaynaklarının durumuyla uyumlu bir seviyede olduğunu ifade eder. Bu risk düzeyinde, risk unsurlarında meydana gelen değişmelerin bankanın sermayesini ve gelirlerini olumsuz yönde etkileme olasılığı makul düzeydedir. Olası zarar normal bir bankacılık faaliyeti sürecinde, bankanın mali bünyesine olumsuz etkide bulunmaksızın telafi edilebilmektedir. Düşük risk düzeyi; riskin gerçekleşmesi halinde zarar tutarının düşük olduğu düzeydir. İşlevsel faaliyetlerin hacmi ile söz konusu faaliyetlerin niteliği gereği, riskin gerçekleşmesi halinde ortaya çıkacak zararın bankanın genel finansal durumuna olumsuz etkisi küçük ve sınırlıdır (Institute of Internal Auditors-IIA, 2003:31).

Derecelendirme işleminin ardından, risklerin değişim yönü ile beklenen gelişim yönleri belirlenir. Risklerin değişim yönü, cari dönem brüt risk düzeylerinin, bir önceki dönem ile kıyaslanmasıyla anlaşılabilir. Kıyaslama sonucunda risk seviyesi, “artan”, “değişmeyen” ya da “azalan” şeklinde ifade edilir.

Risklerin beklenen gelişim yönü, finansal analistler ya da dışarıdan uzmanların geleceğe yönelik beklentileri ile bankanın cari verilerinin birlikte değerlendirilmesiyle oluşturulur. Bir takım varsayımlar altındaki beklentilere dayalı olarak risk düzeylerinin artacağı, değişmeyeceği ya da azalacağı şeklinde gelişim yönleri belirlenir (Financial Services Authority- FSA, 1998:9).

2.4.2.1.3.Risk Yönetim Sistemlerinin Yeterliliğinin Değerlendirilmesi

Risk yönetim sistemi ile risk yönetim merkezinin yeterliliğinin ve etkinliğinin bankanın bütününe ve işlevsel faaliyetlerine yönelik olarak değerlendirildiği aşamadır.Bu aşamada bankanın risk yönetimi sistemi ve risk yönetim sistemleri ile görevli merkez;

- Bankanın maruz bulunduğu risklerin gereğince tanımlanması,
- Risklere ilişkin verilerin toplanması,
- Risklerin ölçülmesi ve analiz edilmesi,
- Her birimin ve bankanın bütününe risk profilinin tespit edilmesi,
- Tespit edilen risk profilindeki gelişmelerin sürekli izlenmesi,
- Risk profilindeki gelişmelerin raporlanması,
- Maruz bulunan risklerin optimizasyonu için gerekli olan; risk azaltma, finansal korunma sağlama, sigortalama, menkul kıymetleştirme, üçüncü kişilere devretme ve benzeri tüm tedbirlerin alınması,
- Risklerin kontrolü alanlarındaki yeterliliği bakımından değerlendirmeye tabi tutulur (Griffiths, 2005:28).

Yapılan incelemeler sonucunda, eğer bankanın risk yönetimi sistemlerinde düşük seviyede yetersizlikler tespit edilmiş ve düzeltici önlemlere girilmiş, genel olarak, risklerin kontrol edilmesine ilişkin faaliyetler, ilave veya normalden farklı, yoğunlaştırılmış bir iç denetim uygulamasını gerektirecek tarzda değil, iç kontroller düşük seviyede yetersizlikler veya eksiklikler gösterebilmesine rağmen, bunlar normal faaliyet sürecinde düzeltilebilir durumda ise risk yönetimi “güçlü” düzeydedir diyebiliriz.Bununla birlikte, bankanın maruz kaldığı riskler yeterince kontrol edilebilmekle beraber, risk yönetimi uygulamalarının bazı hususlarda eksik olduğunu ve bu nedenle sadece ilgili husus ve alanlarda normalden biraz daha fazla ölçüde bir iç denetime ihtiyaç duyuluyorsa risk yönetimi “yeterli” düzeyde kabul edilir.Ancak; büyük bazı riskleri bir çok yönden tanımlamada, izlemede ve kontrol etmede bir ölçüde eksik ve kısmen başarısız olan risk

yönetimi uygulamaları söz konusu ise risk yönetimi sistemi “marjinal” ya da “zayıf” olarak tanımlanır (IIA, 2003:32).

Risk yönetimi sistemine ilişkin olarak mevcut durumun incelenmesinden sonra sistemin etkinlik açısından değişim yönü ve beklenen gelişim yönü derecelendirilir. Risk yönetim sistemlerinin değişimi ve beklenen gelişim yönü, risk yönetim sistemlerinin iyileştirilmesi kapsamında geçmiş dönemde tespit edilen aksaklıklarla ilgili çalışmaların tamamlanma derecelerine bağlı olarak “artan”, “değişmeyen” veya “azalan” şeklinde ifade edilir. Cari dönem içinde sistemi iyileştirmeye yönelik olarak geçmiş dönemde planlanan faaliyetler büyük ölçüde tamamlanmış ise risk yönetim sistemlerinin beklenen gelişim yönü “artan”, planlama safhası tamamlanmış ancak henüz uygulamalara başlanmamışsa gelişim yönü “değişmeyen”, planlama haricinde herhangi bir girişimde bulunulmamışsa gelişim yönü “azalan” olarak kabul edilir (Leech, 2002:52).

2.4.2.1.4. Net Riskin Değerlendirilmesi

Bankanın net risk düzeyinin değerlendirildiği aşamadır. Brüt risk düzeyi ne kadar yüksek olursa olsun, eğer riski yönetmek için yeterli sayı ve türde finansal araç kullanılıyorsa, net risk düzeyi düşük olacaktır. Net risk;

- Yüksek net risk düzeyi,
- Makul net risk düzeyi,
- Düşük net risk düzeyi olarak üç grupta değerlendirilir (BDDK, 2003:19).

“Yüksek” net risk düzeyi, bankanın mevcut risklerini azaltmakta yetersiz olduğunu ifade eder. Yetersizlik üst yönetimden, banka finansal yöneticilerinden, iç kontrol sistemi ve teftiş sisteminden kaynaklanmış olabileceği gibi risk yönetimi sisteminin bizzat kendisinden de kaynaklanmış olabilir. Brüt risk düzeyi ne olursa olsun, net risk düzeyinin yüksek olması, risklerin gerçekleşmesi halinde bankanın zarara uğrayacağını gösterir. “Makul” net risk düzeyi, bankanın mevcut risklerini azaltmakta, bazı eksiklikleri bulunmasına rağmen, genel olarak yeterli

seviyede olduğunun göstergesidir.Risklerin gerçekleşmesi halinde, banka zararını kendi kaynaklarıyla karşılayabilecektir.“Düşük” net risk düzeyi iki şekilde söz konusu olabilir.Birincisinde, banka finansal açıdan riskten kaçan bir politika izlemekte olduğu için, brüt risk düzeyi oldukça düşük bir seviyededir.Bununla birlikte mevcut riskleri azaltacak araçlar tam anlamıyla kullanılmaktadır. Risklerin gerçekleşmesi halinde meydana gelecek zarar banka için herhangi bir olumsuzluk yaratmayacaktır. İkincisinde ise bankanın brüt risk seviyesi sektördeki diğerk bankalara yakın ya da onlardan çok az farklıdır.Buna rağmen, riskten korunmayı sağlayan araçlardan etkin şekilde faydalanılmakta, risk yönetimi sistemi, iç kontrol sistemi ve teftiş kurulu etkin bir şekilde çalışmaktadır.Brüt risk düzeylerinde olduğu gibi net risk düzeyleri de değışim yönleri ve beklenen gelişim yönleriyle incelenir.Net risklerin değışim yönü ile beklenen gelişim yönleri bir önceki dönemin risk matrisi ile cari dönemin verileri karşılaştırılarak, “artan”, “değışmeyen” ya da “azalan” şeklinde ifade edilir (Liebenberg, Hoyt, 2003:37).

Net riske ilişkin değerdendirmelerin yapılmasının ardından risk matrisi hazırlanabilir.(EK-1) Risk matrisi banka için bir tür “Swot Analizi” niteliğindedir.Swot analizi incelenen kuruluşun, tekniğın, sürecin veya durumun güçlü ve zayıf yönlerini belirlemekte ve dış çevreden kaynaklanan fırsat ve tehditleri saptamakta kullanılan bir tekniktir.Amaç; iç ve dış etkenleri dikkate alarak, varolan güçlü yönler ve fırsatlardan en üst düzeyde yararlanacak, tehditlerin ve zayıf yanların etkisini en aza indirecek plan ve stratejiler geliştirmektir (Gürlek, 2002:1).Bankanın risk yönetimi ve denetimi alanında sahip olduğu güçlü yönlerini, zayıf yönleri, sahip olduğu fırsat ve tehditleri bütün ayrıntılarıyla risk matrisinde ortaya konmaktadır.Matris karmaşık terim ve kavramlardan oluşmaktadır.Yeterince açıklayıcı ve yol gösterici olması amacıyla risk matrisine dayanarak “Risk Değerdendirme Raporu” hazırlanır.Raporda yer verilmesi gereken hususlar şunlardır:

- Risk matrisinde yer alan tüm risk unsurlarının, bankanın önemli fonksiyonlarının, iş birimleri ve temel faaliyet kollarının, faaliyetlerinin,

stratejilerinin, ürünlerinin, banka için risk doğuran kuruluşların ve bankanın risk profilini etkileyebilecek diğer faktörlerin açıklanması,

- Önceki dönemde hazırlanan risk matrisinden ve risk değerlendirme raporundan sapmalar ve nedenleri, konuya ilişkin yapılan yorumlar, düzeltmeler, öneriler,
- Bankanın mevcut risk yönetimi anlayışı, kullanılan araçlar, risk ölçümünde kullanılan teknikler ile risk yönetim merkezinin etkinliklerinin değerlendirilmesi,
- Maruz kalınan risklere ilişkin olarak iç kontrol ortamının ve teftiş mekanizmasının yeterliliğinin, konuya ilişkin olarak bağımsız dış denetim ile gözetim otoritesinin raporlarındaki bulguların değerlendirilmesi,
- Stres testleri ve senaryo analizi teknikleri kullanılarak gerçekleştirilecek simülasyonlar yoluyla, banka için zarar doğurabilecek risklerin gerçekleşme olasılıkları ile gerçekleştikleri takdirde ortaya çıkacak zararın boyutları arasındaki ilişki,
- Genel olarak finansal sektörün bütününde, özel olarak da bankacılık sektöründe beklenen değişimler ve trendler,
- Gerekiyorsa iç denetim sisteminde önemli görevleri bulunan personelde değişiklikler ve yeni atamalar (Mc Namee, 1997:38).

2.4.2.2.Risk Yapısına Uygun Denetim Plan ve Programlarının Hazırlanması

Planlama çalışması risklerin filtre edilerek sınıflandırılmasıyla başlar. Böylelikle hangi risk gruplarının o dönem için hazırlanan denetim planı içine alınması gerektiğine karar verilir.Sınıflandırma işleminde riskler;

- Kabul edilen limitler dahilindeki riskler,
- Çeşitli araçlarla, yeterli ölçüde tolere edilebilen ya da transfer edilebilen riskler,
- Geçerli dönem için incelenmesi gerekmeyen çok küçük çaptaki riskler,
- Denetim ve inceleme gerektiren riskler olarak gruplandırılır (Griffiths, 2005:31).

Geleneksel iç denetim sistemi, periyodik denetim çalışmalarına ağırlık verir ve şekli nasıl olursa olsun denetimin kendisi başlı başına amaçtır. Banka risk profiline ilişkin herhangi bir inceleme yapılmadığı için zarar doğurabilecek olay, işlem ve faaliyetlerin önceden tanımlanıp tedbir alınması imkanı yoktur. Olağanüstü denetim çalışmaları ise zarar gerçekleşikten sonra, hatayı ve sorumluyu bulmaya yöneliktir. Risk odaklı iç denetim sisteminde ise denetim ve inceleme gerektiren risklerin bulunduğu faaliyetler, iç denetimin çalışma alanını oluşturur. ROİDS yapısında denetimin amacı, bankanın kontrol edebileceği risklerin, ilgili faaliyet alanlarında araştırılarak, uygun yöntemlerle kabul edilebilir sınırlara çekilmesidir. Planlama bu amaç göz önünde bulundurularak yapılır. Risklerin sınıflandırılmasının ardından, bunları doğuran olay ve işlemler iç denetimin çalışma alanlarını oluşturur. Planlama aşamasında belirlenen faaliyet alanlarında, hangi denetçilerin ne kadar süreyle çalışma yapacağı, denetimin öngörülen maliyeti programlara dökülür. Programda denetçilerin statüleri, görevlendirildikleri alanlar ve görev yerleri ile denetim raporunun sunulacağı birim ayrıntılarıyla belirlenir.

2.4.2.3. İnceleme Süreçlerinin Uygulanması

Denetim programları ilan edildikten sonra riskli görülen faaliyet alanlarında her türlü belge, kayıt ve işlem den kanıtlar toplanarak incelemeler yürütülür. Bu aşamada geleneksel iç denetim sisteminden farklı olarak büyük ölçüde istatistiksel ölçüm yöntemleri, yeniden hesaplamalar, regresyon analizlerinden yararlanılır.

Denetim yapılacak çalışma alanı iç kontrol sisteminin sorumluluğunda ise iç kontrol elemanı, teftiş kurulunun sorumluluğunda ise müfettişler incelemeleri yürütürler. Her iki yapı arasındaki çalışma alanları her zaman kesin sınırlarla ayrılamadığı için uygulamada bankalar ilk olarak iç kontrol elemanı, iç kontrol elemanının yetersiz kalması durumunda ya da çok daha kapsamlı incelemeler yapılması gerektiğinde müfettiş görevlendirmektedir.

2.4.2.4.Bulguların Raporlanması

Çalışmalar sonucunda bulgular iç denetim raporu ile denetimin yapıldığı birim yöneticilerine, denetim komitesine, yönetim kuruluna ve gerekiyorsa ortaklara sunulur.ROİDS sürecinde; “Standart Bildirim Formu” ve “Risk Uyarı Raporu” olmak üzere iki tür rapor kullanılır (Aslan, 2003:139).

Standart Bildirim Formu: Yönetim tarafından yayımlanan talimatlarda yer almasına rağmen, şube ya da ilgili birim tarafından tam anlamıyla uygulanmayan, herhangi bir zarara neden olmasa da gelecek dönemlerde risk doğurabilecek nitelikteki şekil ve usul eksiklikleri konusunda şube ya da birim yöneticileri ile personeli bilgilendirmek amacıyla oluşturulan raporlardır.Tespitlere ilişkin cevap ve görüş istenmez.Bilgilendirme, uyarma ve geleceğe dönük olarak düzeltme amacı taşır.Genellikle iki nüsha olarak düzenlenir.Bir nüsha kontrolü yapılan bölümde, diğer nüshası ise iç denetim elemanında bulunur.

Yönetim kademeleri, rapora dayanarak alınacak tedbirler ve değişikliklere karar verir.Bu aşamada icracı birimlerde görevli uzmanlardan da tavsiyeler alınabilir.Denetçi düzeltici müdahaleler ve yapılmasını önerdiği değişiklikleri bir rapor halinde yönetim kuruluna ve denetim komitesine sunar.Yönetim kurulu konuyla ilgili olarak bir takım tedbirler alır, düzenlemeler yapar.Denetim komitesi, belirli dönemlerde görevlendirdiği iç denetçiler vasıtasıyla yapılan müdahalenin sonuçlarını inceler ve bulgularını bir rapor ile yönetim kuruluna bildirir (Davies, Baird, 2002:22).

Risk Uyarı Raporu: Yönetim tarafından yayımlanan talimatlar, politika ve prosedürler yanında yasal düzenlemelere de aykırı olan, zarara neden olabilecek usulsüzlükler, eksik veya hatalı işlemlerin konu edildiği rapordur.Bu işlemler risk uyarı raporunda ayrıntılı olarak açıklanır, birim ya da şubeden belli süreler içinde cevap ve düzeltme beklenir.Gerekli düzeltmenin yapılması halinde, birim ya da şubenin bağlı olduğu üst yönetime bilgi verilir.Herhangi bir düzeltmenin yapılmaması halinde rapor, gereği yapılmak üzere birim ya da şubenin bağlı

olduğu üst yönetime gönderilir.İç denetim elemanı hatalı işlemde kaynaklanan risk tamamen giderilene kadar incelemelerini sürdürür, gerek görmesi halinde denetlenen şube ya da birim yöneticilerini Teftiş Kurulu'na ihbar ve şikayette bulunabilir.

III.SONUÇ

Bankacılık sektöründe risk odaklı iç denetim sistemi, geleneksel iç denetim sisteminin yetersizliklerini ortadan kaldırılabilecek, kapsamlı risk yönetimi uygulamalarını içeren bir sistemdir.Sistem bankaların risk profillerinin belirlenmesi, denetim sürecinin risk profiline göre şekillendirilmesi ve denetim kaynaklarının buna göre tahsis edilmesi esasına dayanmaktadır.Geleneksel iç denetim sistemi aktif pasif yönetimi kapsamındaki sınırlı risk yönetimi uygulamalarına dolaylı olarak katılırken, risk odaklı iç denetim sistemi risk yönetimi ile bizzat sorumludur.Sistemin risk yönetimi alanında kullandığı teknikler objektif ölçüm ve değerlendirme sağlayan dinamik tekniklerdir.

Yeni sistem farklı bir denetim tekniğini de içermekle birlikte, bundan daha öte bir anlam taşımaktadır.Bankaların risk profillerinin ve risklerin gelecekteki yönlerinin belirlenmesi, yeni bir denetim prosedürünü gerektirmekte, ancak risk profillerinin belirlenmesi sürecin başlangıç aşamasını oluşturduğundan, bir bütün olarak risk odaklı iç denetim, geleneksel iç denetim ve inceleme teknikleri de dahil olmak üzere, tüm denetim ve inceleme tekniklerini de içeren bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır.

Geleneksel iç denetim sistemi geçmişte yapılan işlemleri üzerinden belli bir süre geçtikten sonra ve ağırlıklı olarak da teftiş mekanizmasıyla çalışan bir süreçtir, geçmişe odaklanmıştır ve tarihsel veriler üzerinden faaliyet gösterir.Bu nedenle halihazırda yapılan işlemler dikkate alınmaz.Uygulamadan kaynaklanan hatalara zamanında müdahalelerde bulunulamaz.Bankanın maruz kalacağı riskler subjektif tekniklerle ölçülür.Yönetim kurulu ve APYK bu ölçümlere dayanarak bankanın finansal yapısını oluşturur.Ancak faaliyetlerden kaynaklanan risklerin denetlenmesi söz konusu değildir.Faaliyetler sadece iç tüzük ve yasal mevzuata uygunluk açısından incelenir.Böyle bir uygulama ise kayıpların önüne geçilebilmek konusunda herhangi bir fayda sağlamaz.Zira iç denetim sisteminin çalışmaya başladığı anda, riskler ya gerçekleşmiş ve zarar oluşmuştur ya da herhangi bir tedbir almak için çok geç kalınmıştır.Oysa risk odaklı iç denetim

yapısında, oluşturulan iç kontrol mekanizmasıyla, sistem faaliyetlerle eş zamanlı çalışır ve tam zamanında müdahalede bulunmaya izin verir.Faaliyetlere ilişkin olarak yapılan ayrıntılı risk ölçümleri, uğranılacak kaybı tam ve doğru olarak hesaplamayı sağlar.Böylelikle riski azaltıcı araçlardan mümkün olduğunca faydalanılarak, zarardan kaçınma sağlanır.Kabul edilen risk limitlerinden olumsuz sapmalar, iç denetim sisteminin bu alanlara yoğunlaştırılmasıyla azaltılmaya çalışılır.Başka bir ifadeyle risk odaklı iç denetim yapısı, geleneksel iç denetim sisteminin aksine, geçmişe değil geleceğe yoğunlaşmıştır.Pro-aktif bir nitelik kazanan iç denetim sistemi böylelikle finansal kayıpların önüne geçmeyi ve banka değerinin maksimize edilmesini sağlamaktadır.

Risk odaklı iç denetim sistemi, özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki bankalar için büyük önem taşımaktadır.Bütünüyle değerlendirildiğinde gelişmekte olan ülkelerdeki bankacılık sektörü tasarrufların azlığı, finansal piyasaların istikrarsızlığı ve yasal alt yapının yetersizliği gibi nedenlerle oldukça kırılgan bir yapıya sahiptir.Yeni iç denetim sistemi bu kırılganlığı azaltacak, bankaları finansal açıdan çok daha sağlam bir yapıya kavuşturacaktır.

Risk odaklı iç denetim sisteminin beklenen faydayı sağlaması iki unsura bağlıdır.Bunlardan ilki sektörü düzenleyen yasa, yönetmelik ve diğer emredici bağitların sistemin çalışmasına imkan verecek hale getirilmesidir.Bu amaçla ülkemizde 01.11.2005 tarih, 25983 (Mükerrer) sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 5411 sayılı “Bankacılık Kanunu” kabul edilmiş, konuyla ilgili yönetmelik ve tebliğler yayımlanmıştır.BIS üyesi diğer ülkeler de benzeri bir çabayla gerekli yasal düzenlemeleri yapmakta, bankacılık sektörü global düzeyde bir değişim geçirmektedir.Diğer unsur ise bankalarda kurumsal yönetim anlayışının hakim kılınmasıdır.

“Kurumsal Yönetim” en geniş anlamda şirketlerin yönlendirildiği ve kontrol edildiği bir sistem olarak tanımlanmakta ve esasen şirketin yönetimi, yönetim kurulu, hissedarları ve diğer çıkar grupları ile arasındaki ilişkiler dizisini içermektedir.Kurumsal yönetim ile amaçlanan, ilgili tarafların hak ve

yükümlülüklerinin belirlenmesi, şeffaf yönetim anlayışıyla yatırımcı güveninin kazanılması ve piyasa disiplininin sağlanmasıdır.

İlk başta sadece halka açık şirketler için öngörülen kurumsal yönetimin kapsamı daha sonra bankaları da içine alacak şekilde genişlemiştir.Nitekim Basel Bankacılık Denetim Komitesi yayımladığı raporlarda, bankacılıkta etkin bir kurumsal yönetimin, gözetim ve denetim mekanizmasının iyi çalışmasının ön şartı olarak olduğunu belirtmektedir.Kurumsal yönetim çerçevesinde banka yönetim kurulu ve üst düzey yönetim iç denetimin önemini anlamalı ve tüm banka personeli bu konuda bilgilendirmelidir.Denetçilerin statü ve bağımsızlıklarının korunmasına ilişkin gerekli önlemleri almalı, denetim bulgularından zamanında ve etkin olarak yararlanmalıdır.Denetim kurulu başkanının bağımsızlığı sağlanmalı, denetçiler tarafından ortaya çıkarılan yönetim problemleri zamanında çözümlenmelidir.Yönetim kurulu iç denetim sisteminin etkili çalışması için gerekli bilgisayar programları, yazılım ve donanım araçlarını temin etmeli, kurum içi iletişim kanallarını sürekli açık tutmalıdır.

Bankalar diğer firmalardan farklı olarak toplumun çok büyük bir kesimini etkileyen ekonomik birimlerdir.Bir ülkede bir veya birkaç firma başarısız olup iflas ederse bu sınırlı bir alanda etki doğurmaktadır.Buna rağmen bir bankanın iflas etmesi ister yerel nitelikteki küçük ölçekli, ister global faaliyetleri olan büyük ölçekli bir banka olsun “domino etkisi” yaratarak pek çok ülkede aynı anda krize yol açmaktadır.Dünya ekonomisinde büyük kayıplara neden olan çoğu finansal bunalımdaki ortak noktalardan biri de bankacılık sektöründeki geleneksel iç denetim sisteminin yetersizliğidir.BASEL-II ile genel çerçevesi çizilmiş olan risk odaklı iç denetim sistemi bu yetersizlikleri ortadan kaldıracak tüm araçlara sahiptir.Gerekli yasal düzenlemelerin yapılması ve bankacılık sektöründe kurumsal yönetim anlayışının hakim kılınmasıyla birlikte risk odaklı iç denetim sistemi kendisinden beklenen faydayı sağlayacak ve bankacılık sistemi çok daha güçlü bir yapıya kavuşacaktır.

KAYNAKÇA

ACTIVE ARAŞTIRMA MERKEZİ, “Denetim Firmaları Yeniden Yapılanmalı”, Activeline Gazetesi, No: 29, Ağustos 2002_a.

ACTIVE ARAŞTIRMA MERKEZİ, “Teftiş Kurullarının Etkinliğinin Artması İçin Zaman Gerekıyor”, Activeline Gazetesi, No: 29, Ağustos 2002_b.

ACTIVE ARAŞTIRMA MERKEZİ, “Risk Yönetiminde Hangi Metod Tercih Edilmeli?”, Activeline Gazetesi, No: 15, Haziran 2001.

ADRIANOVA, S., PANICOS, D., SHORTLAND, A., State Banks, Institutions and Financial Development, University of Leicester, Mimeographed Document, Leicester, United Kingdom

AKARKARASU, Nahit, Halka Açık Şirketlerde İç Denetim ve Denetim Kurullarının Etkinleştirilmesi İçin Öneriler, Sermaye Piyasası Kurulu Denetleme Dairesi ,Yeterlik Etüdü, İstanbul, 2000.

AKDOĞAN, Nalan, TENKER, Nejat, Finansal Tablolar ve Mali Analiz Teknikleri, Lebib Yalkın Yayınları, İstanbul,1997.

AKGÜL Ataman, Başak, Türk Denetim Kurumları, Türkmen Kitabevi, Yayın No: 168, İstanbul, 2000.

ALESINA, Alberto, SUMMERS, Lawrance H., “Central Bank Independence and Macroeconomic Performance: Some Comparative Evidence”, Journal of Money, Credit and Banking, Volume: 25, No: 2, May 1993.

ALEXANDER, Gordon J., SHARPE, William F., BAILEY, Jeffry V., Fundamentals of Investments, Prentice Hall, Englewood Cliffs, Second Edition, New Jersey, 1993.

AL HASHIM, D. D., WEISS, E., “Recent Developments in Accounting Education and the Future of the AICPA 150 Hour Requirement”, The International Journal of Commerce and Management, Volume: 14, No: 1, 2004.

ALOĞLU, T. Z., Bankacılık Sektörünün Karşılaştığı Riskler ve Bankacılık Krizleri Üzerindeki Etkileri, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Bankacılık ve Finansal Kuruluşlar Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Ankara, 2005.

AMERICAN INSTITUTE OF CERTIFIED PUBLIC ACCOUNTANTS (AICPA), Codification Statements on Auditing Standards, Commerce Clearing House Inc., Chicago, 1980.

ARDIÇ, Oğuzhan, Medeni Hukuk, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2003.

ARENS, A. A., LOEBBECKE, J. K., Auditing: An Integrated Approach, Fifth Edition, Prentice Hall, Englewood Cliffs, New Jersey, 1991.

ASLAN, Sinan, Türk Bankacılık Sektöründe İç Denetim, Avcıol Basım-Yayın, İstanbul, 2003.

AUDITING CONCEPTS COMMITTEE, “Report of the Committee on Basic Auditing Concepts”, The Accounting Review, Volume: 47, 1972.

AYDIN, Aydan, “Sermaye Yeterliliği ve VAR: Value at Risk”, 2001, <http://www.tbb.org.tr/turkce/arastirmalar/sermayevar.doc>, (04.03.2005).

AYDIN, Aydan, “Bilanço Dışı İşlemler”, Bankacılar Dergisi, Sayı: 34, 2000.

AYSAN, Mustafa, Muhasebe Denetleme İlkeleri ve Türkiye’deki Uygulamaları, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayınları, Yayın No: 8, İstanbul, 1971.

BAILEY, Larry P., Contemporary Auditing, Harper and Row Publishers, New York, 1970.

BANKACILIK DÜZENLEME VE DENETLEME KURUMU (BDDK), Risk Yönetimi ve Gözetim Teknikleri Dairesi, “Bankaların Risklilik Düzeyinin Değerlendirilmesine İlişkin Açıklama”, Mart 2003, <http://www.bddk.org.tr/turkce/mevzuat/RiskMatrisiAciklama.pdf>, (03.07.2005)

BASEL BANKACILIK DENETİM KOMİTESİ, “Sermaye Ölçümü ve Sermaye Standartlarının Uluslararası Düzeyde Birbiriyle Uyumlaştırılması, Yeni Basel Sermaye Uzlaşısı, Gözden Geçirilmiş Düzenleme, BASEL-II, Türkçe Çeviri”, Haziran 2004, <http://www.bddk.gov.tr/BASELIIcevirisi/14102005-16-19.pdf>, (23.12.2005).

BASEL COMMITTEE ON BANKING SUPERVISION, “Regulatory Treatment of Operational Risk”, Working Paper No: 8, Basel, September 2001, <http://www.bis.org/publ/bcbswp8.pdf>, (11.10.2005).

BASEL COMMITTEE ON BANKING SUPERVISION, “Framework for Internal Control Systems in Banking Organisations”, Basel, September 1998, <http://www.bis.org/publ/bcbs40.htm>, (15.03.2005).

BASEL COMMITTEE ON BANKING SUPERVISION, “Core Principles for Effective Banking Supervision”, Basel, September 1997, <http://www.bis.org/publ/bcbs30a.pdf>, (17.03.2005).

BASEL COMMITTEE ON BANKING SUPERVISION, “International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards, Basel Capital Accord, BASEL-I”, Basel, July 1988, <http://www.bis.org/publ/bcbs04a.htm>, (15.03.2005).

BANK FOR INTERNATIONAL SETTLEMENTS (BIS), Monetary and Economic Department, “Bank Restructuring In Practice”, BIS Policy Papers, No: 6, Basel, August 1999, <http://www.bis.org/publ/plcy06.html>, (10.01.2005).

BERK, Niyazi, Finansal Yönetim, Türkmen Kitabevi, Beşinci Baskı, İstanbul, 2000.

BETGE, P., Bankbetriebslehre, Springer Verlag, Berlin, 1996.

BODMER, Daniel, KLEINER, Beat, LUTZ, Benno, Kommentar Zum Bundesgesetz Über Die Banken Und Sparkassen, Art.1, Zurich, 2001.

BOLGÜN, Evren K., AKÇAY, Barış M., Risk Yönetimi, Scala Yayıncılık, İstanbul, 2005.

BOZKURT, Nejat, Muhasebe Denetimi, İkinci Baskı, Alfa Yayınevi, İstanbul, 1999.

BOZKURT, Nejat, Muhasebe Denetimi, Alfa Yayınları, İstanbul, 1998.

BRAMMERTZ, W., BURGER, W., “Duration im Asset & Liability Management”, Die Bank, No: 6, 1990.

BUHLER, Alfred, HIES, Michael, “Zinsrisiken und Key-Rate Duration”, Die Bank, Nummer: 2, 1995.

THE COMMITTEE OF SPONSORING ORGANIZATIONS OF THE TREADWAY COMMISSION (COSO), “Internal Control: Integrated Framework”, March 1991, <http://www.coso.org/publ/executivesummaryintegratedframework.html>, (09.03.2005).

COOK, John W., WINKLE, Gary M., Auditing: Philosophy and Technique, Houghton Mifflin Company, Boston, 1980.

CUKIERMAN, Alex, WEBB, Steven B., NEYAPTI, Bilin, “Measuring the Independence of Central Banks and It's Effect on Policy Outcomes”, The World Bank Economic Review, Volume: 6, No: 3, September 1992.

ÇÖL, B., “Merkez Bankalarının Bağımsızlığı”, PİVOLKA, Yıl: 2, Sayı: 9, 2003.

ÇÖMLEKÇİ, Ferruh, Muhasebe Denetimi, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Basımevi, Eskişehir, 1978.

DAVIES, Howard, BAIRD, Ronnie, “Quality Assurance and Internal Audit at the Financial Services Authority”, The Financial Services Authority Annual Report, June 2002, <http://www.fsa.gov.uk/pubs/other/qaia.pdf>, (02.11.2005)

DUMAN, Mustafa, “Bankacılık Sektöründe Finansal Riskin Ölçülmesi ve Gözetiminde Yeni Bir Yaklaşım: VAR Metodolojisi”, Bankacılar Dergisi, Sayı: 32, 2000.

ELMAR, B. S., Quantitative Methoden der Urteilsgewinnung bei Unternehmen Sprutungen, Verlagsbuchhandlung des Instituts der Wirtschaftsprüfer GmbH, Düsseldorf, 1970.

EYÜPGİLLER, Servet, “Bankacılar İçin Banka İşletmeciliği Bilgisi”, BATİDER, Yayın No: 57, Bankacılar Serisi Numara: 18, Yedinci Baskı, Ankara, 2000.

EYÜPGİLLER, Servet, Bankalarda Denetim, Kısmet Matbaası, Ankara, 1985.

FINANCIAL SERVICES AUTHORITY (FSA), “Risk Based Approach to Supervision of Banks”, June 1998, <http://www.fsa.gov.uk/vhb.html>, (02.04.2006)

GRIFFITHS, David, “Risk Based Internal Auditing: An Introduction”, Second Edition, Version 2.0.1., 23.11.2005, <http://www.internalaudit.biz>, (02.12.2005).

GÜRBÜZ, Hasan, Muhasebe Denetimi, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 1995.

GÜRBÜZ, Osman, ERGİNCAN, Yakup, Şirket Değerlemesi: Klasik ve Modern Yaklaşımlar, Literatür Yayınları, Yayın No: 119, İstanbul, Nisan 2004.

GÜREDİN, Ersin, Denetim, İstanbul Üniversitesi Muhasebe Enstitüsü Eğitim ve Araştırma Vakfı, Yayın No: 9, Avcıol Matbaası, İstanbul, 1988.

GÜREDİN, Ersin, “Denetim Teorisinde Bilgi Üretimi Olarak Denetim Sürecinin Oluşumu”, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Muhasebe Enstitüsü Dergisi, Yıl: 3, Ağustos 1977-III, Sayı: 9, İstanbul, 1977.

GÜRLEK, Bilgehan T., “Swot Analizi”, Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu, Haziran 2002, TÜSSİDE-Gebze, 2002, <http://www.vizyon2023.tubitak.gov.tr/etkinlikler/Gurlek.ppt>, (20.08.2005)

HİÇŞAŞMAZ, Mahzar, İşletme Hesaplarının İncelenmesi, Üçüncü Baskı, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, No: 10, Ankara, 1974.

INSTITUT DER WIRTSCHAFTSPRÜFER, WP.Handbuch, IdW-Verlag, Düsseldorf, 1973.

INSTITUTE OF INTERNAL AUDITORS (IIA), “Draft Position Statement on Risk Based Internal Auditing”, Journal of Internal Auditing and Business Risk, March 2003.

INTERNATIONAL FEDERATION OF ACCOUNTANTS (IFAC), International Auditing Guidelines, 1988.

J. P. MORGAN & CO., Riskmetrics-Technical Document, Third Edition, May 1996.

KABAALIOĞLU, Haluk, Sermaye Piyasasında Kamuyu Aydınlatma İlkesi, Yayınlanmamış SPK Yeterlik Etüdü, İstanbul, 1985.

KALKINOĞLU, Mehmet, “Revizyon, Kontrol, Teftiş, Murakabe, İç Denetim: Kavramlar Arası Etkileşim ve İç Kontrol Sisteminin Denetsel Kimliği”, Lebib Yalkın Mevzuat Dergisi, Sayı: 5, Mayıs 2004.

KARACAN, A. İ., “Bankacılık ve Kriz”, Finans Dünyası Yayınları, No: 1, 1996.

KECK, W., JOVIC, D., “Das Management von Operationellen Risiken bei Banken”, Der Schweizer Treuhaender, Nummer: 10, 1999.

KEPEKÇİ, Celal, Bağımsız Denetim, Lazer Ofset, Ankara, 1996.

KORKMAZ Kale, Tuba, “Bankalarda Kredi Riski Ölçümünde Alternatif Yöntemler”, Active Bankacılık ve Finans Dergisi, Sayı: 37, Temmuz 2004.

LAKSHMAN, A. S., REID, B., “Diagnostic Study of Accounting and Auditing Practices in Selected Developing Member Countries”, <http://www.adb.org>, (22.10.2005).

LA PORTA, R., LOPEZ-DE-SILANES, F., SCHLEIFER, A., “Government Ownership of Banks”, Journal of Finance, Volume: 57, No: 1, 2002.

LEDIG, Robert. H., “Gramm-Leach-Bliley Act Financial Provision: The Federal Government Imposes Privacy Concerns to Address Consumer Privacy Concerns”, <http://www.ffhsj.com/bancmail/bmarts/ecdp.htm>, (19.07.2005).

LEECH, T. J., “Risky Business”, The Magazine for Business Education, July 2002.

LIEBENBERG, A., HOYT, R., “The Determinants of Enterprise Risk Management: Evidence From The Appointment of Chief Risk Officers”, Risk Management and Insurance Review, Volume: 6, 2003.

LIGGIO, Carl D., “The Expectation Gap: The Accountant’s Legal Waterloo”, Certified Public Accountant Journal, July 1975.

MAHER, M. M., RAMANAN, R., “Does Internal Auditing Improve Managerial Performance? ”, Management Accounting, March 1988.

MALİYE HESAP UZMANLARI DERNEĞİ, Denetim İlke ve Esasları, Acar Yayınları, İstanbul, 1996.

MARKOWITZ, H., Foundations of Portfolio Theory, Nobel Lecture, Economic Sciences, December 1990.

MARKOWITZ, H., “Portfolio Selection”, Journal of Finance, Volume: 7, 1952.

MAVİŞ, Fermani, “Stratejik Denetim”, Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 2, 1998.

MC NAMEE, David, “Risk Based Auditing”, Internal Auditor, August 1997.

ÖZSOY, Mehmet, Tahir, “Risk Odaklı Denetim: ABD Uygulaması ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi”, Active Bankacılık ve Finans Dergisi, Yıl: 6, No: 35, 2004.

PARASIZ, İlker, Para Banka ve Finansal Piyasalar, Ezgi Kitabevi Yayınları, Yedinci Baskı, Bursa, 1991.

PAZARBAŞIOĞLU, Ceyla, Türk Bankacılık Sektöründeki Son Gelişmeler: BDDK'nın Rolü, Pamukkale Üniversitesi, Ekonomi Yaz Seminerleri Notları, Denizli, 2002.

SAPIENZA, P., “The Effects of Government Ownership on Bank Lending”, Journal of Financial Economics, Volume: 72, 2004.

SAUNDERS, A., Financial Institution Management, Mc Graw Hill-Higher Education, Third Edition, 1999.

SAWYER, L. B., Sawyer's Internal Auditing: The Practices of Modern Internal Auditing, The Institute of Internal Auditors, Almond Springs, Florida, 1988.

SCHACHTER, Barry, “An Irreverent Guide to Value at Risks” , Journal of Risks and Rewards, March 1998.

SEZGİN, Cüneyt, TÜZÜN, Yasemin, “Dünyada ve Türkiye’de Piyasa Riski Yönetimi Uygulamaları”, Active Bankacılık ve Finans Dergisi, No: 17, 2001.

SHERIC, D., “ ISO's Impact”, Internal Auditor, June 1995.

ŞEHİRLİ, Kübra, Kurumsal Yönetim, Yayınlanmamış SPK Yeterlik Etüdü, 1999.

ŞENVER, Bülent, “The Concept of Duration and Managing A Bank's Duration Gap”, Yeditepe University, Asset and Liability Management Reading Materials, <http://www.bulentsenver.com/yeditepe/ppt/ALM.ppt>, (20.04.2006).

TAKAN, Mehmet, Bankacılık Teori Uygulama ve Yönetim, Geliştirilmiş İlaveli İkinci Baskı, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2002.

TAYLOR, Donald H., GLEZEN, William G., Auditing, Sixth Edition, New York, 1970.

TURANBOY, Asuman, “Halka Açık Banka ve Hissedarın Korunması”, BATİDER, Yayın No: 396, Ankara, 2002.

TÜRKİYE BANKALAR BİRLİĞİ (TBB), Bankacılık ve Araştırma Grubu, “Türkiye’de Yabancı Bankalar”, Bankacılar Dergisi, Sayı: 52, 2005.

TÜRKİYE BANKALAR BİRLİĞİ (TBB), Bankacılık ve Araştırma Grubu, “Kredi Risk Yönetimine İlişkin İlkeler”, Bankacılar Dergisi, Sayı: 31, 1999.

ÜNLÜ, Nuri, Burak, “Bankacılıkta Modern Kredi Riski Yönetimi”, <http://www.ba.metu.edu.tr/yayinlar/glokal/parabanka.html>, (13.04.2005)

ÜSTÜNEL, Bülent, “2006 Yılı Türkiye Muhasebe Standartlarının Yılı Olacak”, Mali Çözüm Dergisi, Yıl: 15, Sayı: 72, 2005.

VAN DEN BRINK, G. J., Operational Risk: The New Challenge for Banks, Palgrave Publishers Ltd., New York, 2002.

VELİDEDEOĞLU, Turan, Türkiye’de Muhasebe Meslek Mensuplarının Denetimi, Türkiye 15’nci Muhasebe Kongresi, Türmob Yayınları, Ankara, 1997.

WALTER, G. K., ZIEGLER, R. E., Modern Auditing, Warren, Gorham and Lamont, Boston, 1980.

WHITTINGTON, O. R., PANY, K., MEIGS, W. B., MEIGS, R. F., Principles of Auditing, Tenth Edition, Irwin, 1992.

WILSON, J. D., ROOT, S. J., Internal Auditing Manuel, Second Edition, New York, 1989.

YALKIN Koç, Yüksel, Denetim Standartları ve İlkeleri, Milli Prodüktivite Merkezi Seminer Notları, Ankara, 26-30.12.1984_a.

YALKIN Koç, Yüksel, Denetim Raporlarının Özellikleri ve Muhasebe Raporlarından Farklılığı, Milli Prodüktivite Merkezi Seminer Notları, Ankara, 26-30.12.1984_b.

YAVUZ, Salih, Tanju, “İç Kontrol Fonksiyonunun Bileşenleri”, Bankacılar Dergisi, Yıl:13, Sayı: 42, İstanbul, 2002_a.

YAVUZ, Salih, Tanju, “Risk Yönetimi İçeri, Aktif Pasif Yönetimi Dışarı mı? Aktif Pasif Komitesi Faiz Riski Yönetiminin Neresinde?”, Bankacılar Dergisi, Sayı: 41, 2002_b.

YETİM, S., “Kredi Kartları ve Tüketici Kredileri”, BATİDER, Ankara, 1997.

YÜZBAŞIOĞLU, Nejat A., Risk Yönetimi ve Bankaların Denetimi, Risk Yönetimi Konferansı Notları, Risk Yöneticileri Derneği-Finans Dünyası, İstanbul, 16.01.2003.

YÜZGÜN, Arslan, Genel Denetim Yaklaşımı, Dünya Yayınları, No: 14, 1984.

29.03.2002 tarih ve 24710 sayılı Resmi Gazete, 2002/1 Sıra No’lu, “Mevduat ve Kredi İşlemlerinde Uygulanacak Faiz Oranları ile Sağlanacak Diğer Menfaatler Hakkında Tebliğ”.

29.03.2002 tarih ve 24710 sayılı Resmi Gazete, 2002/1 Sıra No’lu, “Mevduatın Vade ve Türleri ile Katılma Hesaplarının Vadeleri Hakkında Tebliğ”.

26.12.1992 tarih ve 21447 (Mükerrer) sayılı Resmi Gazete, “1 Sıra No’lu Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği”.

22.06.2002 tarih ve 24793 (Mükerrer) sayılı Resmi Gazete, “Muhasebe Uygulama Yönetmeliği”.

31.01.2002 tarih ve 24657 sayılı Resmi Gazete, “Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik”.

31.01.2002 tarih ve 24657 (Mükerrer) sayılı Resmi Gazete, “Bağımsız Denetim İlkelerine İlişkin Yönetmelik”.

08.02.2001 tarih ve 24312 sayılı Resmi Gazete, “Bankaların İç Denetim ve Risk Yönetimi Sistemleri Hakkında Yönetmelik”.

01.11.2005 tarih ve 25983 (Mükerrer) sayılı Resmi Gazete, 5411 sayılı “Bankacılık Kanunu”.

23.06.1999 tarih ve 23734 sayılı Resmi Gazete, 4389 sayılı “Bankalar Kanunu”.

02.05.1985 tarih ve 18742 sayılı Resmi Gazete, 3182 sayılı “Bankalar Kanunu”.

30.07.1981 tarih ve 17416 sayılı Resmi Gazete, 2499 sayılı “Sermaye Piyasası Kanunu”.

26.01.1970 tarih ve 13409 sayılı Resmi Gazete, 1211 sayılı “Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kanunu”.

09.07.1956 tarih ve 9353 sayılı Resmi Gazete, 6762 sayılı “Türk Ticaret Kanunu”.

Richtlinie 94/19/EG(Einlagensicherungsrichtlinie), Abl, Nr.L135/5v., 31.05.1994.

<http://www.turmob.org.tr/web/uluslararası/IASB.doc>, (17.03.2005).

<http://www.imkb.gov.tr/genel/taninma.html>, (21.03.2005).

EK-1: RİSK MATRİSİ

Hazırlama	 Bankası Risk Matrisi																
Tarihi :																	
BANKADAKİ İŞLEVSEL FAALİYETLER	Nispi Önem Derecesi	İşlevsel Faaliyetler ile Bütünleşik Riskler						Brüt Riskler			Risk Yönetim Sistemleri	Risk Yönetimi			Net Risk		
		Kredi Riski	Piyasa Riski	Operasyonel Risk	Likidite Riski	İtibar Riski	Diğer Riskler	Brüt Risk Düzeyi	Değişim Yönü	Beklenen Gelişim Yönü		Risk Yönetimi Derecesi	Değişim Yönü	Beklenen Gelişim Yönü	Net Risk Düzeyi	Değişim Yönü	Beklenen Gelişim Yönü
YATIRIM BANKACILIĞI																	
Kurumsal Finansman																	
Alım Satım Faaliyetleri																	
BANKACILIK																	
Bireysel Bankacılık																	
Ticari Bankacılık																	
DİĞER BANKACILIK																	
Portföy Yönetimi																	
Perakende Aracılık																	
Sigortacılık																	
DİĞER FAALİYETLER																	

Kaynak: BDDK, 2003:24

ÖZET

Küreselleşme ve neo-liberal iktisat politikaları bankalardaki yönetim ve denetim kalıplarında önemli değişikliklere yol açmıştır.Uluslararası sermaye hareketlerindeki gelişmelerin etkisiyle bankacılık sektörü çok farklı risk gruplarıyla karşı karşıya kalmıştır.Finansal alanda yaşanan krizler bankalardaki geleneksel iç denetim sistemini yetersiz hale getirmiş ve kapsamlı risk yönetimi uygulamalarını zorunlu kılmıştır.Böyle bir ortam içinde bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması amacıyla bir takım araştırmalara başlanmış ve Basel Bankacılık Denetim Komitesi bu alanda öncü rolünü üstlenmiştir.Komite yayımladığı raporlarda bankacılık sektöründe, geleneksel iç denetim sistemine karşın risk odaklı iç denetim sistemini önermektedir.Kavramsal temelleri 1980’li yılların sonlarında atılan “Risk Odaklı İç Denetim Sistemi” BASEL-II metni ile nihai formuna kavuşmuştur.Kapsamlı risk yönetimi uygulamalarını içeren risk odaklı iç denetim sisteminin bankaları finansal açıdan çok daha sağlam bir yapıya kavuşturması beklenmektedir.

Tezin ana konusunu yeni iç denetim sistemi oluşturmaktadır.Çalışmanın birinci bölümünde denetim kavramı ve bankacılık faaliyetleri incelenmiştir. Bankalar çeşitli açılardan sınıflandırılmış, sektörün denetim ihtiyacından bahsedilmiş, farklı denetim türleri açıklanmıştır.Risk kavramı tanımlanmış ve risk türleri incelenmiştir.

İkinci bölümde geleneksel iç denetim sistemi ve risk odaklı iç denetim sistemi açıklanmış ve tez yeni denetim sisteminin beklenen faydayı sağlaması için gereken unsurlara değinilerek sona erdirilmiştir.

ABSTRACT

Globalization and neo-liberal economic policies have induced significant changes in the management and auditing patterns of banks. Owing to the developments in the structure of international capital flows, banking sector has come face to face with various risk groups. The crises experienced in the financial field have made conventional internal auditing system insufficient and necessitated exhaustive risk management practices. In such an atmosphere, with the aim of restructuring the banking sector, certain researches were initiated, and Basel Committee on Banking and Supervision took the lead in this field. In its issued reports, the Committee suggested the implementation of risk based internal auditing system instead of conventional internal auditing system. The risk based internal auditing system, whose conceptual basis was founded in the late 1980's, has reached its final form by the text of BASEL-II. Including comprehensive risk management practices, the risk based internal auditing system is expected to lead banks to gain much more financial strength.

The main subject of the thesis is the new internal auditing system. In the first chapter of the study, the auditing concept and banking activities are investigated. Banks are classified by various aspects, the necessity of auditing in the sector is noted and different types of auditing are explained. The concept of risk is defined and types of risks are examined.

In the second chapter, conventional internal auditing system and the risk based internal auditing system are explained and the thesis is concluded by mentioning the components through which the new auditing system can provide the expected benefits.